

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIM ANABİLİM DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI BİLİM DALI

**İRAN VE TÜRK HALILARININ KOMPOZİSYON
YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI, MOTİFLERİN VE
SÜSLEME HUSUSLARININ KOMPOZİSYONDA
YERLEŞME BİÇİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

Shohreh KHOSHOUEI

İstanbul, 2019

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIM ANABİLİM DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI BİLİM DALI

**İRAN VE TÜRK HALILARININ KOMPOZİSYON
YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI, MOTİFLERİN VE
SÜSLEME HUSUSLARININ KOMPOZİSYONDA
YERLEŞME BİÇİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Shohreh KHOSHOU EI

Öğrenci No:
130783006

Danışman:
Prof. Hamdi ÜNAL

İstanbul, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İran ve Türk Hahlarının Kompozisyon Yönünden Karşılaştırılması, Motiflerin ve Süsleme Hususlarının Kompozisyonunda Yerleşme Biçimleri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 17/06/2019

Shohreh KHOSHOUËİ

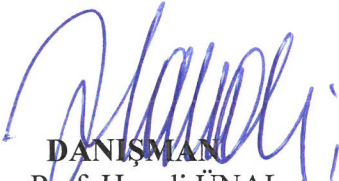
ieë ♡ // ♡

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

17.06.2019

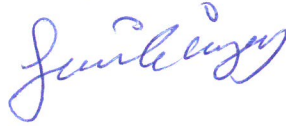
Enstitümüz *Tekstil Tasarım* Anabilim Dalı *Tekstil ve Moda Tasarımı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **130783006** numaralı **Shohreh KHOSHOUETI**'nin "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*İran ve Türk Halılarının Kompozisyon Yönünden Karşılaştırılması, Motiflerin ve Süsleme Husularının Kompozisyonunda Yerleşme Biçimleri*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 28/05/2019 tarih ve 2019/22 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında oyçokluğu/oybirliği ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Hamdi ÜNAL
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi S. Engin AKDOĞAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç ÇELİKAY
(Doğuş Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Shohreh KHOSHOUËİ
Danışmanı : Prof. Hamdi ÜNAL
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2019
Alanı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Anahtar Kelimeler :Halı, Tezgah, Motif

ÖZ

İRAN VE TÜRK HALILARININ KOMPOZİSYON YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI, MOTİFLERİN VE SÜSLEME UNSURLARININ KOMPOZİSYONDA YERLEŞME BİÇİMLERİ

Bu tezde İran ve Türk halıları incelenerek, motifler ve kompozisyonlar tarif edilmektedir. Bunun için öncelikle İran ve Türk halılarının tarihçesi kısa bir şekilde anlatılmış, sonrasında halı motifleri, bu motiflerin tarihsel süreci ve halıların nasıl yapıldığı incelenmiştir. Bu tez, halı motiflerini tanımaya ve güzel kompozisyonları anlamaya yardımcı olacak niteliktedir. Bu tezde, çalışma konusuna İran Halılarının tarihçesiyle başlanmıştır. Motif ve kompozisyonlar esas konu olduğu için, halıların motif ve kompozisyonları üzerine yoğunlaşmış, son olarak kendi tasarımı olan halının detaylarına ve açıklamalarına yer verilmiştir. Tabi ki bunların arasında ham kullanılan malzemeler, tezgahlar, düğümler, çözgüleme ve atkılama sistemlerinin de tanıtılması gerektiği düşünülmektedir. Türk ve İran halı sanatının tanınması ve her yerde bu halı örneklerinin yer alması amacı bu tezin yazılması ile ilgili temel sebeplerdendir. Ancak en önemli sebep bu halılarda kullanılan motiflerin güzelliği ve netliğidir.

Şüphesiz, Eski Türk halılarının ve İran halılarının, motiflerinin asilliği, renklerinin canlı, güzel ve parlak olması göz kamaştırıcı özelliكتedir. Literatürde bu tarzda bir çalışmaya rastlanmamış olması ve konunun incelenmeye değer bulunması nedeniyle bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Name and Surname : Shohreh KHOSHOUËI
Supervisor : Prof. Hamdi ÜNAL
Degree and date : Master, 2019
Major : Textile and Fashion Design
Key Words :Rug , equipment , pattern,

ABSTRACT

THE COMARISAN OF PERSIAN AND TURKISH RUGS ACCORDING THE COMPOSITION OF PATTERN AND DECORATION ELEMENTS

In this thesis Persian and Turkish rugs will be analyzed .patterns and compositions have been defined.so Persian and Turkish rugs history briefly have been explained then rugs patterns have been analyzed according to their history and the way they have been woven.

This thesis will help to know rug patterns and the understand beautiful compositions for rugs.in this thesis purpose of the study is starting and dealing with the history of Persian rugs.

This study is mainly focusing on rug patterns and compositions .and finally it deals with our own design and it is explained in details .

And also in this study raw material, equipment , buttons ,weaving warps system have been studied too as well.

The basic goal of this thesis is to introduce Turkish and Persian carpet weaving industry .but the main reason and purpose of the study is to find out about the beauty and characteristics of these rugs.

No doubt that old Turkish and Persian rugs .are know for the originality of the patterns , live colors , beauty and attraction.

This study has been done since there wasn't enough related literature about it and since such an important topic has not been studied seriously so far.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ŞEKİLLER TABLOSU	ix
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN HALILARI

1.1. İran Halılarının Tarihçesi	2
1.2. İran Halı Tasarımları ve Motifleri.....	14
1.2.1. Eski Sanat ve İslami Binalara Ait Tasarımlar	14
1.2.2. Şah Abbasi Tasarımları	14
1.2.3. Eslimi Tasarımları	17
1.2.4. Egtebası (Uyarlanmış) Tasarımlar.....	18
1.2.5. Afşan Tasarımlar	18
1.2.6. Vagirey-i Bandi Tasarımlar	19
1.2.7. Botteyi Tasarımlar (Botte Ceghe)	20
1.2.8. Derakhti (Ağaç) Tasarımlar	21
1.2.9. Türkmen tasarımları:	22
1.2.10. Şekargahi	23
1.2.11. Gol-E-Fereng (Yabancı Gül) Tasarımları	24
1.2.12. Ghabi (Çerçeve) Tasarımlar Kheşti (Tutkal) Tasarımları	25
1.2.13. Goldani (Saksı - Pot) Tasarımları.....	26
1.2.14. Mahi-E-Derhem (Karışık Balık) Tasarımları	28
1.2.15. Mehrab (Mihrap) Tasarımları.....	28
1.2.16. Moharramat Tasarımları.....	29
1.2.17. Hendesi (Geometrik) Tasarımları.....	29
1.2.18. İli ve Aşayeri (Kabile ve Göçebe) Tasarımları.....	30
1.2.19. Talfiği (Birleştirilmiş) Tasarımlar	32

1.3. İran Halı Motiflerinin Esası ve Bu Motiflerin İran’a Ait Olma Nedenleri ve Tasarımlarda Kullanma Şekilleri	33
1.3.1. Gülistan Nakışları	37
1.3.2. Leçek-Torene Motifleri	41
1.3.3. Av Sahneli Tasarımlar	50
1.3.4. Herati (Mahi-E-Derhem) Nakışlar Ve Motifleri	51
1.3.5. Moharremat Nakışları	55
1.3.6. Botte-Ceghe Nakışlar	60
1.3.7. Gol-E-Farang(Gül) Ve İran Kırmızı Gülü Nakışları	64
1.3.8. Egtebasi(Uyarlanmış) Nakışlar	70
1.4. Avrupa (Yabancı) Şivelerin İran Sanatına Özellikle Çizimlere Girme Tarihçesi	70
1.5. İran Halı Tasarımında Kullanılan Malzemeler	75
1.5.1. Tasarımı kâğıdı	75
1.5.2. Boya	76
1.6. Halı Yapımında Kullanılan Ham Maddeler	76
1.6.1. Pamuk	76
1.6.2. İpek	77
1.6.3. Yün	78
1.6.4. El Halı Dokumalarında kullanılan Yün İplerinin Kaliteleri Şöyledir:	80
1.6.5. Halı Dokumalarında Kullanılan Yün Ve İpek İpliklerin Kullanma Miktarının Hesaplaması	81
1.7. İran halı dokumasında kullanılan tezgâhlar:	85
1.7.1. Yatay tezgâh	85
1.7.2. Sabit dikey tezgâh	85
1.7.3. Hareketli dikey Rastro sız (sıkıştırma mekanizması olmayan) tezgâh	85
1.7.4. Hareketli dikey Rastro lu (sıkıştırma mekanizmaya sahip) tezgâh	85
1.7.5. Sabit dikey sıkıştırmalı tezgâh	85
1.8. Tezgâh Türlerinin Gelişimi	86
1.8.1. İlk aşama (yatay tezgâhlar)	87
1.8.2. İkinci Aşama (Dikey Tezgâhlar)	95
1.8.3. Üçüncü Aşama	98

1.8.4. Dördüncü Aşama	101
1.8.5. Beşinci Aşama	104
1.8.6. Altıncı Aşama	107
1.8.7. Yedinci Aşama	109
1.9. Halı Dokumada Kullanılan Aparatlar:	113
1.9.1. Halı Dokuma Bıçağı:	113
1.9.2. Deftin (defe, kirkit, kelozar, destuk);	114
1.9.3. Halı Dokuma Makası;.....	115
1.9.4. Şane (Tarak)	115
1.9.5. Sikh-e-pud keşi (atkı çekme şişi);	116
1.9.6. Berpaki;	116
1.9.7. Sok (seng);.....	116
1.9.8. Suzeni (pehna veya pence);	117
1.10. Halı Dokumada Kullanılan Düğüm Çeşitleri	127
1.10.1. Türk Düğümü:	127
1.10.2. Fars Düğümü (İran Düğümü)	127
1.10.3. Halı Dokumada Kullanılan Diğer Teknikler	128
1.11. Halı Boyut Oranları.....	131
1.12. Halı Boyama.....	133
1.12.1. Hayvan ve bitkisel pigmentler:.....	134
1.12.2. Kimyasal Boyalar:	135
1.12.3. Boyamada En Önemli İpuçları	135
1.13. Atkı ve Çözü, Çözüleme ve Dokuma Mekanizmaları	142
1.13.1. Düz Dokuma Tekniği:	145
1.13.2. Yarım Lul Dokuma Tekniği:	145
1.13.3. Lul Dokuma Tekniği:	147
1.13.4. Üç Çin (Katlama) Bir Atkı Tekniği	149
1.14. Farklı Halı Çözüleme Yöntemleri:	150
1.14.1. Türk Çözüleme	151
1.14.2. Farsi Çözüleme Tekniği	152
1.14.3. Çözülemede Eski Bir Teknik (Telfighi (Birleştirilmiş) Çözüleme). ..	155
1.15. Halı Dokumada En Önemli Bölgeler	158

1.15.1. Azerbaycan:.....	158
1.15.2. Kerman	161
1.15.3. Khorasan.....	165
1.15.4. İsfahan	168
1.15.5. Kaşan	169
1.15.6. Nayin	170
1.16. İran Köy Dokuma Halılarında En Önemli Bölgeler	178
1.16.1. Erak.....	178
1.16.2. Erak halı dış görünüş özellikleri:.....	178
1.16.3 Mostofi tasarım.....	178
1.16.4. Zirkhaki tasarım.....	179
1.16.5. Goldani(pot) tasarımlar	179
1.16.6 Renk ve boyama	179
1.16.7. Halı boyutları:.....	180
1.16.8. Rec-Şomar:	180
1.16.9. Düğüm türü.....	180
1.16.10 Tezgâh türü	180
1.16.11 Çözüleme tekniği.....	180
1.16.12 Atkılanma	180
1.16.13. Kürdistan	181
1.16.14. Kullanılan ham maddeler	181
1.16.15. Halı boyutları.....	182
1.16.16. Sanandec halı dokuma teknik özellikleri.....	182
1.16.18. Şiraze Bafı	182
1.16.19. Pardakht.....	182
1.16.20. Tezgâh türü	182
1.16.21. Çözüleme tekniği.....	182
1.16.22. Atkılanma	183
1.16.23. Hamedan.....	186
1.16.24. Hamedan halı dış görünüş özellikleri	186
1.16.25. Ham maddeler	186
1.16.26. Halı boyutları.....	187

1.16.27. Halı dokuma teknik özellikleri	187
1.16.28. Rec-Şomar	187
1.16.29. Şiraze Bafi	187
1.16.30. Düğüm türü.....	187
1.16.31. Tezgâh türü	187
1.16.32. Çözüleme türü	187
1.16.33. Çaharmahal ve Bakhtiyari	189
1.16.34. Fars	195
1.16.35. Türkmen Halı.....	197
1.17. İran Tam İpek İkiyüzlü Halı (Duydukh Halı)	220
1.17.1. Yıllık istatistik	220
1.17.2. Halı boyutları.....	220
1.17.3. İpek üretim.....	220
1.18. İkiyüzlü İpek Halının Çözülemesi	221
1.18.1. Dokuma Tekniği.....	221

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALILARI

2.1. Türk Halı Tarihçesi	224
2.1.1. Doğu Türkistan'da Bulunan Halılar	226
2.1.2. Fustat'ta bulunan 9.yy. Abbasi Devri Halıları.....	226
2.1.3. Selçuklu Halıları	229
2.1.4. Hayvan Figürlü Halılar	236
2.1.5. Osmanlı Devri Halılar	242
2.1.6. 16. yy. ve 17.yy. Klasik Devir Türk Halı Sanatı (Uşak Halıları)	249
2.2. Saray Halıları	257
2.2.1. Hereke Halıları	257
2.3. Seccadeler	258
2.3.1. Uşak Seccadeleri	260
2.3.2. 16.yy. Saray Seccadeleri.....	260
2.3.3. Gördes Seccadeleri	261
2.3.4. Kula Seccadeleri	261

2.3.5. Konya Bölgesi Seccadeleri.....	261
2.3.6. Lâdik Seccadeleri	262
2.3.7. Kırşehir Seccadeleri.....	262
2.3.8. Mucur Seccadeleri	262
2.3.9. Milas Seccadeleri.....	263
2.3.10. Bergama Seccadeleri	263

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİŞİSEL HALI TASARIMLARIM

3.1. Tasarlanmış Halıyla İlgili Detaylar	271
SONUÇ	275
KAYNAKLAR	276

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1: İran’da bulunan bıçak ve iğneler M.Ö. 2500-1500	2
Şekil 2: Sok.....	3
Şekil 3: Lorestan’da bulunan bronz nesne 100. Yıl M.Ö.	3
Şekil 4: Lorestan bölgesinde bulunan bronz nesne 100. Yıl M.Ö.....	3
Şekil 5: Pazırık Halısı	5
Şekil 6: Pazırık Halı-Bölüşmeleri İran Bahçelere Benzemesi.....	6
Şekil 7: Pazırık Halısındaki Süvari ve At Figürleri	7
Şekil 8: Pazırık Kenarındaki Geniş Boynuzlu Puantiyeli Geyik Motif.....	8
Şekil 9: Sokalar-Takht Cemşid (Persepolis) De Binalarda Bulunan Motif.....	8
Şekil 10: Puantiyeli Sarı İvan Geyik Sârı Bölgesinde Bulunmaktadır.	9
Şekil 11: Şah Safi(Tanınmış Erdebil Halısı)	11
Şekil 12: Şekargah Halı	12
Şekil 13: Safaviye Halı	13
Şekil 14: Safaviye Kilim.....	13
Şekil 15: Şah Abbasi Tasarımı I	15
Şekil 16: Şah Abbasi Tasarımı II.....	16
Şekil 17: Şah Abbasi Tasarımı III	16
Şekil 18: İsfahan Halı Eslimi Tasarımı.....	17
Şekil 19: Eslimi Motifleri	18
Şekil 20: Tebriz Halı – Afşan Tasarımı – 1900 M.Ö.	19
Şekil 21: Veramin Halı Bandi Tasarımı	20
Şekil 22: Qom Halı Botte Ceghe Tasarımı	21
Şekil 23: Kerman Halı – Derakhti (Ağaç) Tasarımı	22
Şekil 24: Türkmen Halı I	23
Şekil 25: Türkmen Halı II.....	23
Şekil 26: İsfahan Halı Avlanma Şekergah Tasarımı	24
Şekil 27: İsfahan Halı Gol-E-Farang Tasarımı	25
Şekil 28: Kerman Halı Ghabi Tasarımı	26
Şekil 29: Tahran Halı Goldani Tasarımı.....	27
Şekil 30: Kerman Halı – Goldani Tasarımı	27

Şekil 31: Farahan Halı – Mahi-e-Derhem Tasarımı	28
Şekil 32: Fars Halı – Moharremat Tasarımı	29
Şekil 33: İsfahan Halı – Geometrik Tasarımı	30
Şekil 34: Göçebe Halıları I	31
Şekil 35: Göçebelerin Halıları II	32
Şekil 36: Eski İran Halı Bölüm Planlaması	35
Şekil 37: Hin Minyatür İran Çizimi.....	36
Şekil 38: Kaşan Fin Bahçesi Eski Tarihli	36
Şekil 39: Halı Baghi Tasarımlı İran Kuzey Batı Bölgesi	37
Şekil 40: Çahar Mahal Halı Kheşti Tasarımı.....	38
Şekil 41: Baghi Halı – İran Kuzey Batı Bölgesi	39
Şekil 42: Baghi Halı – 17. Yy. – 18. Yy. (5,27x4,25m).....	40
Şekil 43: Sanandac Halı (Sene) 2,12x1,36m	42
Şekil 44: Fars Bölgesindeki Lori Kilim 3 Torenc Tasarımı	43
Şekil 45: Kitap Kapağı Leçek Torenc Tasarımı (Deri, Mukavva ve Altın Dövmeli) 45	
Şekil 46: İran Kuzey Batı Bölgesindeki Torenc Halı –16. Yy.	46
Şekil 47: Kitap Kapağı Altın Dövmeli	47
Şekil 48: Meşhed Halı – 4,6x5,87m	48
Şekil 49: Av Sahneli Halı Tasarımı	49
Şekil 50: Harati Tasarımı.....	52
Şekil 51: Tavuk ve Balık Tasarımı (Harati)	53
Şekil 52: Tam Yün Beluç (Khorasan) Halıları	54
Şekil 53: Kerman Eşarp Moharremat Nakışlı.....	56
Şekil 54: Minyatür Khamse - Nezami	58
Şekil 55: Khamse (Fars) Halı Leçek-Torenc ve Moharremat Tasarımı	59
Şekil 56: İsfahan Golabetun Kumaş	61
Şekil 57: İsfahan Golabetun Kumaş	62
Şekil 58: Kaşan Halı Bote – Ceghe 2,14x1,38	63
Şekil 59: Sanandac Halı – Gol-E-Fereng Tasarımı	65
Şekil 60: Çahar Mahal Halı – Gol-E-Fereng Tasarımı (Gol-E-Patuyi Tasarımı).....	66
Şekil 61: Kerman Afşar Halı – Gol-E-Fereng Tasarımı	68
Şekil 62: Kaşan İpek Halı	72

Şekil 63: Kaşan Halı	73
Şekil 64: Raver (Kerman) Halı I.....	74
Şekil 65: Raver (Kerman) Halı II	75
Şekil 66: Geleneksel Yatay Tezgâhlar.....	87
Şekil 67: Geleneksel Yatay Tezgâhlar.....	88
Şekil 68: Yatay Tezgâh.....	89
Şekil 69: Kemanlı Yatay Tezgâh I	90
Şekil 70: Kemanlı Yatay Tezgâh II	91
Şekil 71: Kemanlı Yatay Tezgâh III.....	91
Şekil 72: Ferdos Geleneksel Yatay Tezgâh	92
Şekil 73: Borucen-Yatay Tezgâh.....	93
Şekil 74: Borucen-Yatay Tezgâh.....	93
Şekil 75: Giroft – Kemanlı Yatay Tezgâh	94
Şekil 76: Türkem – Yatay Tezgâh	94
Şekil 77: Hareketli Dikey Tezgâh (Tezgâh Başı ve Altını Saklamak İçin Büyük Ahşap Parçalar Kullanılmış)	96
Şekil 78: Sabit Dikey Tezgâh	97
Şekil 79: Tavan Üstünde Tezgâh	98
Şekil 80: Tezgâh ve Kul – Tavanı Deliği Tezgâh Başını Gizleme.....	99
Şekil 81: Dikey Hareketli (Kemanlı) Tezgâh (Sıkıştırma Mekanizması Dahil)	100
Şekil 82: Hareketli Dikey Tezgâh (Sıkıştırma Mekanizmasız)	102
Şekil 83: Dikey Tezgâhlarda Tezgâh Başı Sabitleme	103
Şekil 84: Hareketli Dikey Tezgâh (Sıkıştırma Mekanizmasız)	105
Şekil 85: Kemanlı, Hareketli Dikey Tezgâh.....	106
Şekil 86: Hareketli Sıkıştırma Mekanizmalı Dikey Tezgâh – Türkiye	107
Şekil 87: Bebek Şehrindeki Hareketli Dikey Tezgâh	108
Şekil 88: Sabit Dikey Tezgâh	108
Şekil 89: İki Başlı Sabit Dikey Tezgâh – Meşhed.....	109
Şekil 90: Perspektivli 3 Boyutlu Tezgâh	110
Şekil 91: Hacim Halı Dokumak İçin Yeni Tezgâh (Örneğin: Saksı ve Pot)	111
Şekil 92: 3 Boyutlu Tezgâh	112
Şekil 93: Bıçak (Paki – Kark).....	117

Şekil 94: Tıgılı Bıçak.....	118
Şekil 95: Kirkit	118
Şekil 96: Kirkit (Deftin – Defe).....	119
Şekil 97: Kirkit	119
Şekil 98: Kirkit	120
Şekil 99: Elektrikli Makas	120
Şekil 100: Tarak (Şane)	121
Şekil 101: El Makasları	121
Şekil 102: BarPaki	122
Şekil 103: Çözü Çekme Tığı	122
Şekil 104: Pence (Suzeni – Pehna)	123
Şekil 105: Bu Aleti Halının Eğri Dokunmasını Önlemek İçin Kullanıyorlar	123
Şekil 106: KeneBist Köyünde (Meşhed Bölgesine Ait Bir Köy) Kullanılan Halı Dokuma Aletleri.....	124
Şekil 107: Firdevs Köyünde (Meşhed Bölgesine Ait Köy) Kullanılan Halı Dokuma Aletleri	125
Şekil 108: Kerman Afşarları İçinde Kullanılan Halı Dokuma Aletleri	126
Şekil 109: Türk Düğümü	129
Şekil 110: Fars (İran Düğümü).....	130
Şekil 111: U Düğüm Çin ve Tibet.....	130
Şekil 112: Fars (İran) Düğümü Sine Düğümü Sola Doğru	131
Şekil 113: Çin, Tibet ve Nepal Düğümleri	131
Şekil 114: Doğal Nil.....	136
Şekil 115: Kimyasal Nil	136
Şekil 116: Nar Kabuğu	137
Şekil 117: Sumak.....	137
Şekil 118: Ceviz Kabuğu.....	138
Şekil 119: Mazu.....	138
Şekil 120: Kızılkök.....	139
Şekil 121: Kızılkök Kökü	139
Şekil 122: Muhabbet Çiçeği	140
Şekil 123: Aspir	140

Şekil 124: Kırmızı Bagham	140
Şekil 125: Üzüm Yapağı	141
Şekil 126: Erimiş Ghermez Dane	141
Şekil 127: Meksika Ghermez Dane	141
Şekil 128: Yarım Lul Dokuma Tekniği	146
Şekil 129: Lul Dokuma Tekniği	147
Şekil 130: Üç Çin Bir Atkı Yöntemi – Nişabur Halı.....	150
Şekil 131: Farsi Çözüleme.....	153
Şekil 132: Farsi Çözüleme.....	154
Şekil 133: Türk Çözü hazırlama (Bicar Şehri)	154
Şekil 134: Birleştirilmiş Çözüleme (Sağ: Eski Türü, Sol: Yeni Türü)	156
Şekil 135: Şiraze Bafı	172
Şekil 136: Kerman Halı Derakht Sabzikar Tasarımı	173
Şekil 137: Kerman – Raver Şehri Halısı (19. Yy.).....	174
Şekil 138: Meşhed Halısı (4,17x2,90)	175
Şekil 139: Meşhed – Bircend Halısı	176
Şekil 140: Nayin Halısı.....	177
Şekil 141: Senandec Halı Çiçek ve Bülbül Tasarımı 1,40x2,01	184
Şekil 142: Senandec Halı 2,11x1,32.....	185
Şekil 143: Hamedan Halı.....	188
Şekil 144: Sarabend Halı 1,30x2,06m	198
Şekil 145: Soltan Abad (Erak) Halı	199
Şekil 146: Ferahan Halı 2,11x1,37	200
Şekil 147: Eski Güzel Heris Halı 3,07x2,63.....	201
Şekil 148: Nefis Heris Halı 3,85x2,57	202
Şekil 149: Sarugh Halı 2,08x1,29.....	203
Şekil 150: Senandec Halı 2,11x1,32.....	204
Şekil 151: Senandec (Sene) Halı Çiçek ve Bülbül tasarım 1,40x2,01	205
Şekil 152: Maleyar Halı Birleştirilmiş Leçek-Torenc	206
Şekil 153: Cuzan Halı Leçek-Torenc Tasarımı	207
Şekil 154: Melayar (Hamedan) Halı.....	208
Şekil 155: Fars Halı Qasqayi Moharremat Tasarımı	209

Şekil 156: Fars Halı Qaşqayi Nazım Tarzı	210
Şekil 157: Tebriz Leçek-Toreñ-e-Gol-E-Farang	211
Şekil 158: Tebriz Halı 19. Yy. M.Ö.	212
Şekil 159: Kerman – Ravend Şehri Halısı 19. Yy. M.Ö. 23x3.32	213
Şekil 160: Meşhed – Bircend Halı.....	214
Şekil 161: Meşhed Halı 4,17x2,90	215
Şekil 162: Kerman Halı Derakht Sabzikar Tasarımı	216
Şekil 163: Nayin Halı	217
Şekil 164: Khansar – Vist Halı	218
Şekil 165: Sarugh Halı – 1930 M.Ö. 2,08x1,29m	219
Şekil 166: İki Yüzlü Halı Dokuma Tarzı.....	222
Şekil 167: İki Yüzlü Halının Bitim Sonrası.....	223
Şekil 168: Fustat'ta bulunan Halı Parçası.....	228
Şekil 169: Konya Selçuklu Halısı 13. Yy. 2,85x5,50m.....	232
Şekil 170: Fustat Selçuklu Halı Parçası.....	235
Şekil 171: Fustat'ta Selçuklu Halı Parçası 13. Yy. Sonu	236
Şekil 172: Hayvan Desenli Halı (15. Yy. sonu İstanbul, Vakıflar Halı Müzesi)	240
Şekil 173: Marby Halısı, Anadolu Hayvan Halısı, (15. Yy. yarısı ve ortası).....	241
Şekil 174: I. Holbein Tipi Halı (16. Yy. Başları, TİEM)	243
Şekil 175: II. Lotto Halısı, (17. Yy. Antalya'dan gelme, TİEM)	245
Şekil 176: III. Holbein tipi, Bergama Halısı, (16. Yy. sonu, TİEM, İstanbul).....	246
Şekil 177: IV. Holbein tipi, Onaltıgen yıldız madalyonlu, (17. Yy. sonu, İstanbul, TİEM)	248
Şekil 178: Madalyonlu Uşak Halısı, Londra, Victoria and Albert Museum.	251
Şekil 179: Yıldızlı Uşak Halısı, 16. Yy., Newyork Metropolitan Museum of Art..	253
Şekil 180: Bergama Halısı, 18. Yy. İstanbul, Vakıflar Halı Müzesi.	256
Şekil 181: Konya – Bergama seccade, 18.-19. Yy.	264
Şekil 182: Transilvania Seccade (Uşak), 17. Yy. sonu, evvelce New York McMullan Koleksiyonu	265
Şekil 183: Uşak Saf Seccade, 17. Yy. başı, İstanbul, TİEM	266
Şekil 184: 1019(M.1610) tarihli, Osmanlı Saray Seccadesi, Berlin, Museum Für Islamische Kunst.....	267

Şekil 185: Hereke İpek Seccade, 19. Yy., Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul	268
Şekil 186: Mucur Seccade, 18. Yy. sonu-19.yy. başı, 0.79x1.24m, özel koleksiyon, U.S.A.....	269
Şekil 187: Kişisel Tasarım.....	273
Şekil 188: Kişisel Tasarım.....	274

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

M.Ö : Milattan Önce

Yy : Yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmamızda türk ve iran halılarının kompozisyon yönünden karşılaştırılıp, motif ve süsleme özelliklerinin dokumaya yansıma biçimleri anlatılmaktadır.

İlk bölümde iran halılarının tarihçesi üzerinde durulmaktadır . motifler 19grup olarak sıralanmıştır .

Uzmanlara göre bu motiflerin kökü nereden geldiği ve sebepleri tasarımlarda kullanılma amaçları incelemeye alınmıştır . motifler nasıl ortaya çıkıyor sorusuna cevap aranmıştır . halı dokumada hangi araç gereç kullanılıyor , kullanılan ham maddeler , tezgah türleri , boyanma teknikleri , dokuma teknikleri , kullanılan nesneler detaylı olarak incelenmiştir . motiflerin yaratılmasında atkı ve çözgü teknikleri detaylı olarak incelenmiştir . ilk bölümün sonunda iran halı dokumasından önemli bölgeleri incelenmiş ve tanıtılmıştır . ikinci bölümde ilk bölümde olduğu gibi türk halıları incelenmiş ve ayrıntılı olarak anlatılmıştır . türk halılarında motifler ve süslemeler sıralanmıştır . türk halı sanatında seccadeler önemli bir yer tuttuğu için çalışmamızda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır . son bölümde kendi tasarladığım halım ve çalışmamla ilgili detaylar ayrıntılı olarak resimler eşliğinde tezimde yer almaktadır .

İlk bölümdeki bulunan resimlerin tümü İran Halı Müzesinden CD olarak ve İran halıları araştırması kitabından alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

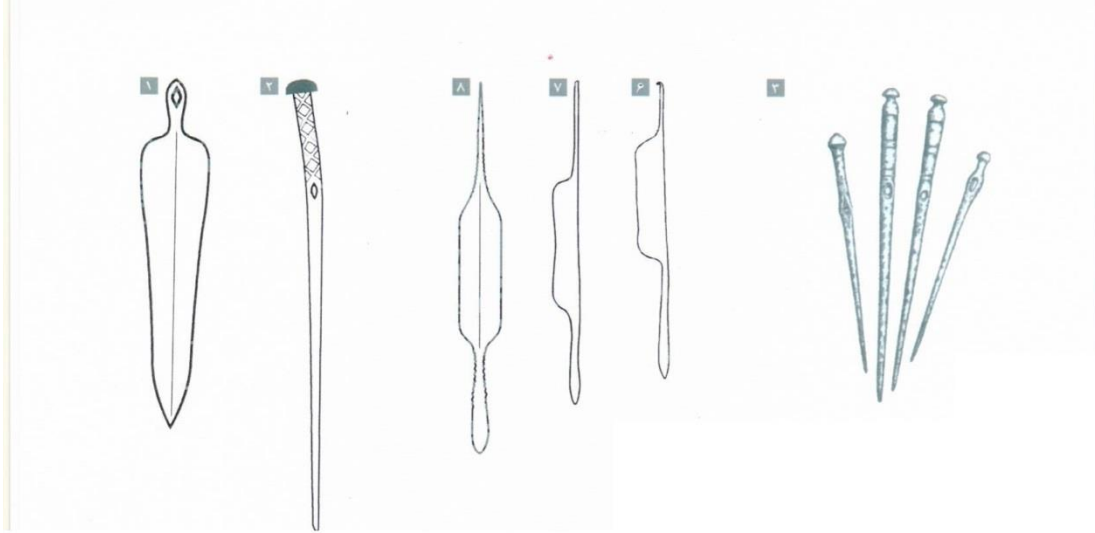
İRAN HALILARI

1.1. İran Halılarının Tarihçesi

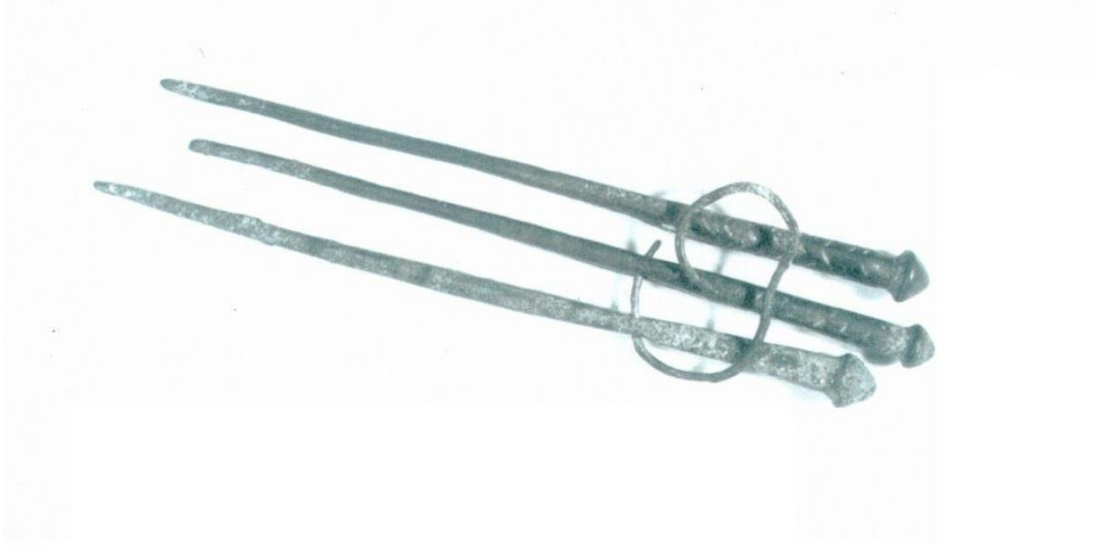
İran halıları ve bu halıların tarihçesi her zaman doğu kültürünü sevenlerin ilgisini çekmiştir. Halı dokuma sanatı Ortadoğu'ya özellikle de İran, Afganistan, Kafkas, Türkmenistan ve Türkiye'ye ait bir sanattır.

Batılı tarihçiler bu halılara hep bir muamma gibi bakmışlardır. Çünkü bu halıların yapısı özgün formdadır, hiçbir yere bağlı değildir ve hiçbir Batı sanatı ile benzerlik göstermemektedir. Bu yüzden Ortadoğu halılarının hepsine “Türk Halısı” adı verilmiştir. Halı dokuma sanatının Ortadoğu'ya Türk göçmenler tarafından 5.yy. ve 6.yy.'da getirildiği ile ilgili bilgiler mevcuttur. Sonradan çeşitli araştırmalarda ve keşiflerde ortaya çıkarılan eski kültür öğelerine ait eşyalar da halı sanatının Ortadoğu'ya ait olduğu kanıtlanmaktadır.

İlk bulunan halı kesme bıçağı, ilk kez İran'ın kuzeyinde ve Türkmenistan'da görülmüştür.

Şekil 1: İran'da bulunan bıçak ve iğneler M.Ö. 2500-1500

Şekil 2: Sok

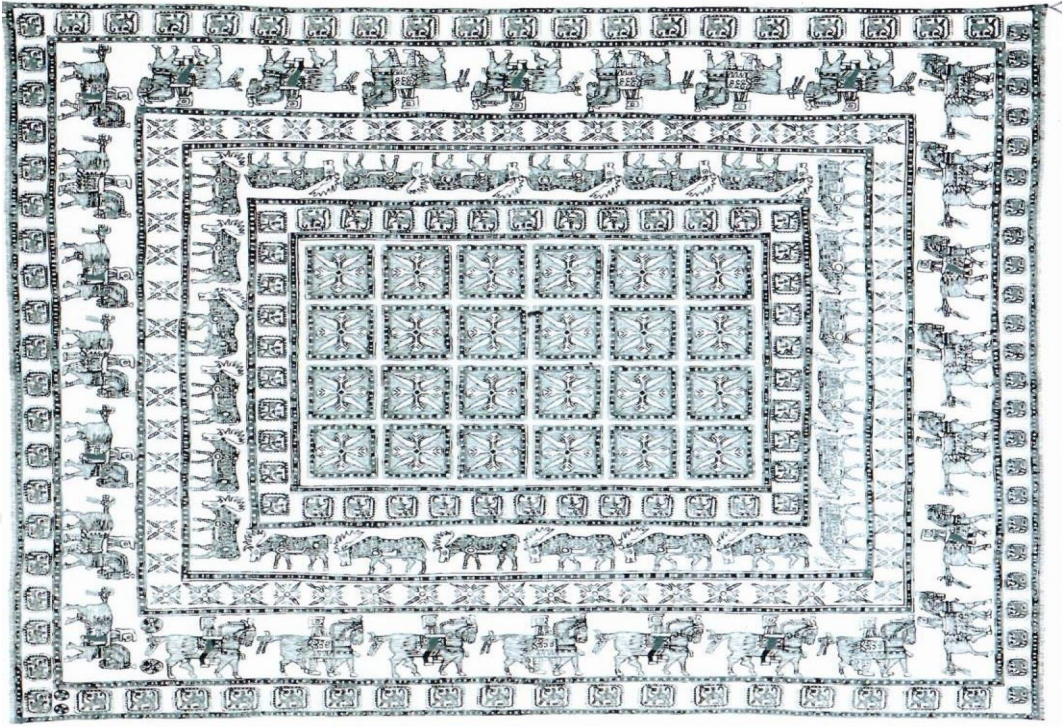
Şekil 3: Lorestan'da bulunan bronz nesne 100. Yıl M.Ö.

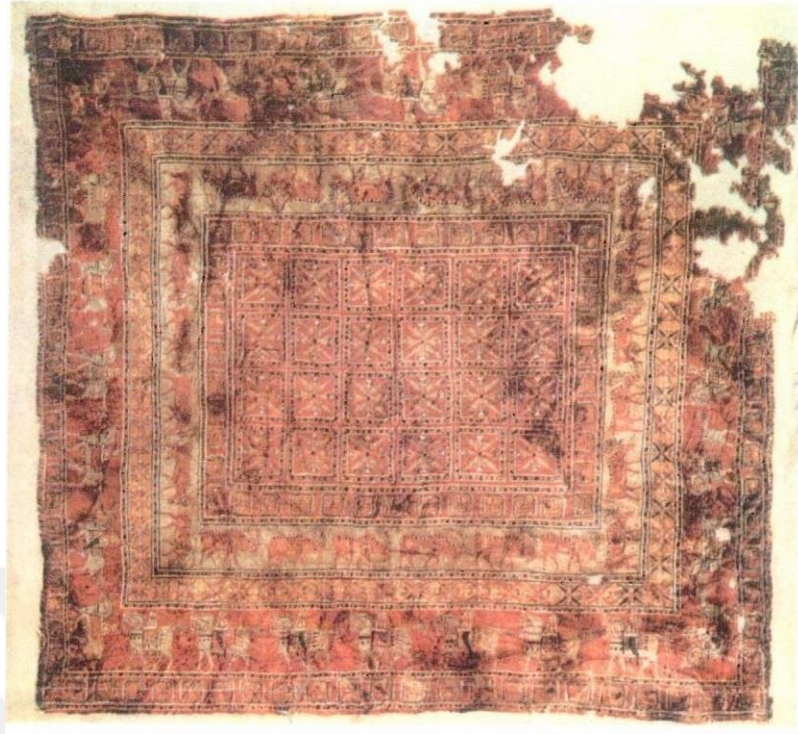
Şekil 4: Lorestan bölgesinde bulunan bronz nesne 100. Yıl M.Ö.

1949 yılında bulunan ender türdeki halı, Hakhamanesh çağına ait Pazırık halısıdır. Bulunan bu halı o zamana kadar doğru bilinen pek çok bilginin yanlış olduğunu göstermektedir. Pazırık tepesinde çok eski 5 mezar bulunmuştur. Bu 5 mezarda pek çok eşya (av eşyaları, kıyafetler, ...) bulunsa da bu eşyalar arasında en önemlileri bulunan halılar olmuştur. Bu halılar en eski halı örnekleri olarak inanılmaz inceliği, yüksek kalitesi, motiflerin zenginliği ve farklı özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bu ender halı, kare şeklinde bir halıdır ve 180,23x200 cm ebadındadır. Mezarda bu halı ile birlikte bir de el arabası bulunmuştur. Arkeologlar halının bu el arabası için kullanıldığını düşünmüşlerdir.

Bu halı, tam yün ipliklerden dokunmuştur. Atkı ve çözgüleri biraz gevşek bağlanmıştır ve 6,5 cm de 39 düğüm bulunmaktadır. Büyük boyutlu ve çok ince yünden (iplik) yapılmış olup Gördes Türk düğümleri ile daha sonraları erişilememiş bir ustalık eseridir. Halının rengi zaman içinde değişmiş olsa da ana renkler kırmızı ve mavi olarak görülmektedir.

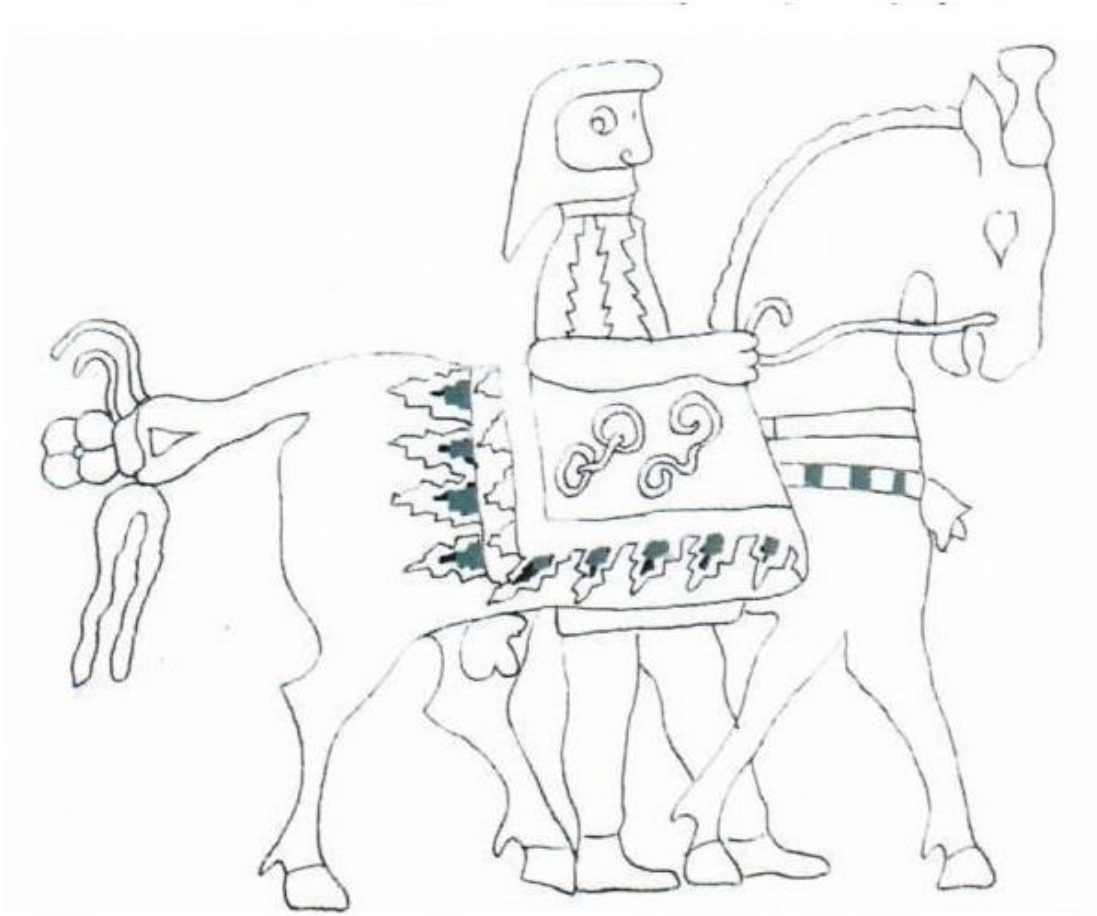
Şekil 5: Pazırık Halısı

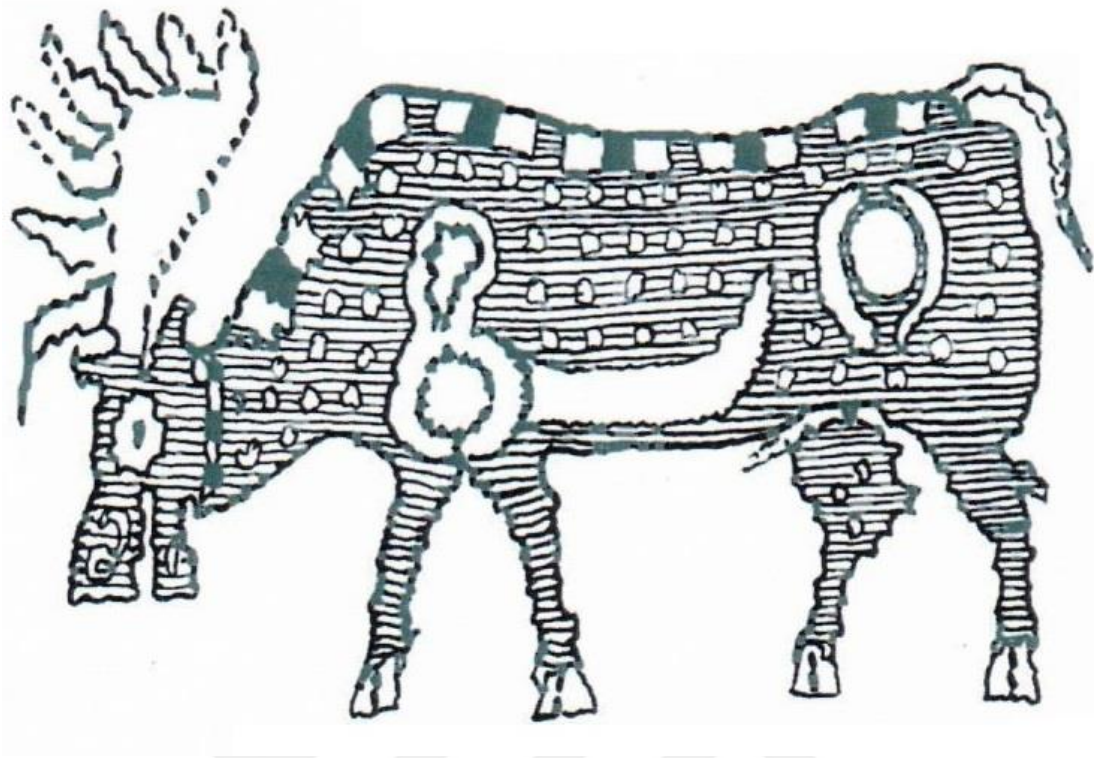
Şekil 6: Pazırık Halı-Bölüşmeleri İran Bahçelere Benzemesi

Halı, süvari figürlerinden ve geniş bordürlü geyik figürlerinden oluşmaktadır. İkinci geniş bordür, grifonlar (kanatlı aslan) dan oluşmaktadır. Bir iç ve bir dış dar bordür zeminde 24 kare halinde haçvari çiçeklerden kırmızı zemin üzerine beyaz, sarı ve mavi renklerin hakim olduğu dama tahtasına benzeyen bir yapı göstermektedir. Tarihçiler, Rudenko kurgandaki eşya ile halıyı İskitlere mal ederek M.Ö. 5.yy. olarak tarihlendirmişlerdir. Daha sonraki çalışmalarda Ghirsman ve Bussagi M.Ö. 4-3 yüzyıllara tanımlamışlardır. Nihayet Mongait, birçok araştırmacının M.Ö. 3.yy. ile İsa'nın doğumu arasındaki yıllara bu eşyaları tarihlendirmeyi uygun bulduğunu belirtmiştir. Daha sonra J. Zick – Nissen ise halının M.Ö. 5.yy. da Susa ve Frigya arasında herhangi bir merkezde yapılmış olabileceğini sanat geleneklerinin Kuzey – Batı İran'ı işaret ettiğin ileri sürmüştür. Bununla beraber ölümlerin gömülmesi adetleri, mumyalanmış ölümlerin tipleri ve Altay bölgesinin tarihi ile komşu kurganlarda çıkan diğer eserler karşılaştırılınca halının Asya Hunlarına ait olması ihtimalini de akla getirmektedir.

Bu halıya ait nakışlar tamamen Akhameniş çağında binalarında ve saraylarında ve persepolis rölyeflerinde bulunmaktadır. Zaten dokuma şekli de göçmenlerin halılarında bulunmamaktadır. Pazırık halısının İran’a ait olduğu bir başka delil 5. mezarda bulunan kumaştır. Üzerinde aslanlar olan bir kumaşın üzerinde bir nakış bulunmaktadır ve bu nakış kesinlikle İran’a ait bir nakıştır. Hatta Takht-e-jamshid sarayında bulunan nakışlarla birebir aynıdır. Bu nakış içinde en önemlisi “sarı ve geniş boynuzlu geyik”tir ki İran sarı geyiği meşhurdur.

Şekil 7: Pazırık Halısındaki Süvari ve At Figürleri

Şekil 8: Pazirik Kenarındaki Geniş Boynuzlu Puantiyeli Geyik Motif

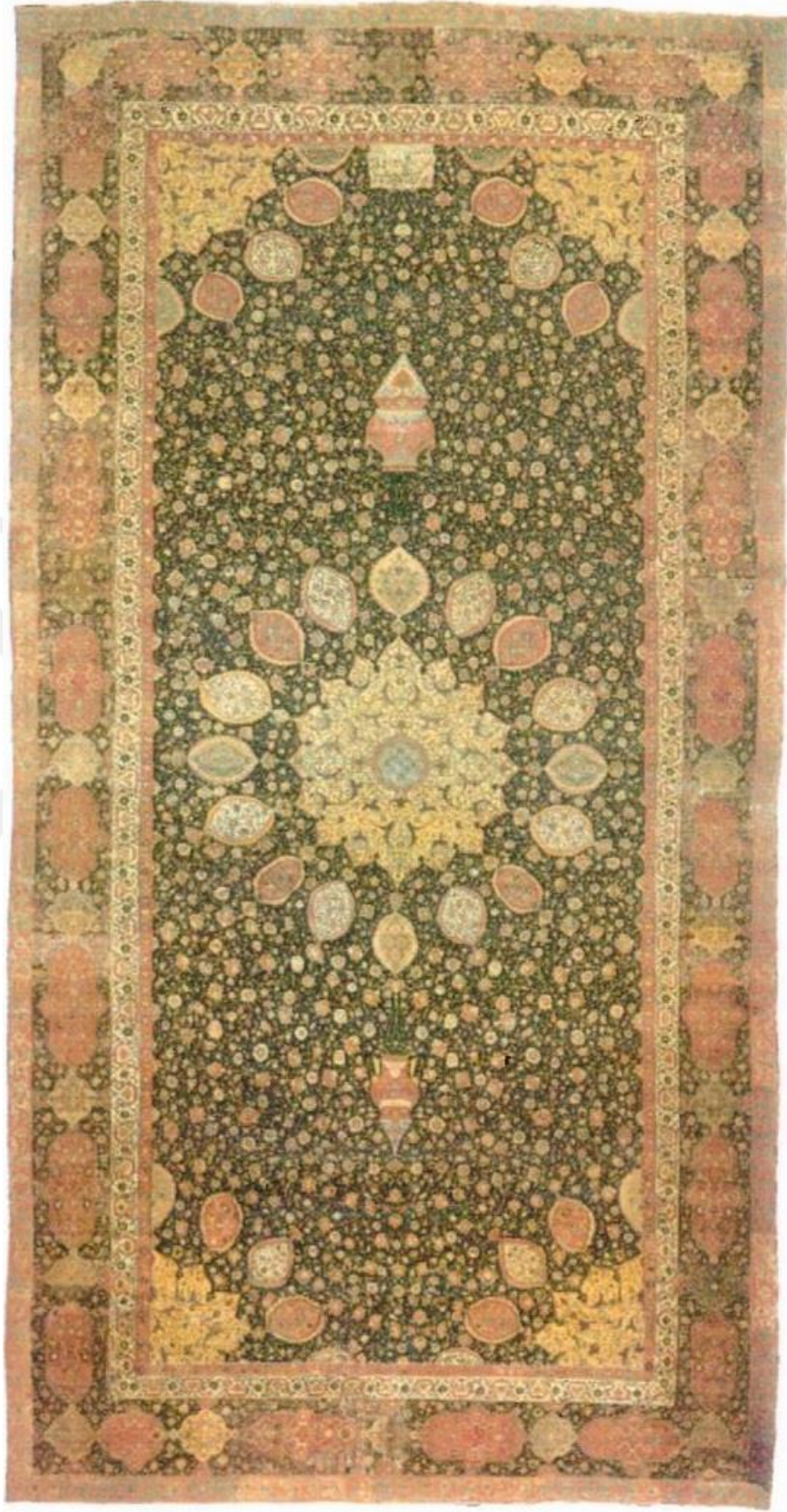

Şekil 9: Sokalar-Takht Cemşid (Persepolis) De Binalarda Bulunan Motif

Şekil 10: Puantiyeli Sarı İvan Geyik Sâri Bölgesinde Bulunmaktadır.

İran'ın en meşhur eski halısının Sasaniyan çağında bulunduğu bilinmektedir. Baharistan adlı halı -Bahar-e-khosro adı da verilmiş- Khosro Anuşirvan özel isteği üzerine dokunmuştur. Bu halı Arapların saldırısı sonrasında Madayen Sarayından alınmış parçalanıp ganimet olarak askerlerine dağıtmıştır. Bu halının ağırlığının 2000 kilodan fazla olduğu söylenmektedir. Bu halıda bahçe ve bostanlar çizilip ortalarından yolların geçirilmiş, bu yollar gerçek yollar gibi kullanılmıştır. Derbar vatandaşlarının Khosro (Hosro) Şahı görmek için bu yollardan geçtiği, bu yollar batık olarak örülüp etraflarındaki bostanlar belirgin bir şekilde harika değerli ve özel taşlarla örülmektedir. Atkı, çözgü ve çözümlenmeler tamamen altın ve gümüş iplikler kullanılarak örülmüştür. İran'a İslam'ın girişinden sonra her yerinde halı dokuma sanatı varmış gibi görünmesine rağmen İran halısının altın çağı Sefaviyon çağında başlamıştır. Şah Esmail ve Şah Tahmash zamanında Tebriz sanatın adeta bir merkezidir. Şah Tahmasb zamanında meşhur Erdebil halısı (Victoria and Albert, London müzesinde) ve Şekergah halısı (Milan müzesinde) yapılmıştır.

Şekil 11: Şah Safi(Tanınmış Erdebil Halısı)

Şekil 12: Şekargah Halı

Şekil 13: Safaviye Halı

Şekil 14: Safaviye Kilim

Şah Abbas İsfahan şehrini başkent olarak seçtikten sonra büyük halı atölyeleri açması için ferman vermiştir. Bu devirde Kaşan şehrinde Altın ve İpekten özel halılar dokunmuştur.

Safeviye'den sonra Khorasan halıları Ghajar çağında İran halısının ihracatına başlamış ve bu ticaret günümüze kadar devam etmiştir..

1.2. İran Halı Tasarımları ve Motifleri

1.2.1. Eski Sanat ve İslami Binalara Ait Tasarımlar

Bu tasarımlar binaların süsleme şekillerinden ve nakışlardan oluşmaktadır. Bu tasarımlar binaların fayanslarından ilham alınarak, bu fayanslar üzerinde bazı değişiklikler yapılarak, özgün tasarım yapısı ve bazen de benzerliği kurularak halı tasarımı oluşturulmuştur. Bu tasarımların en ünlüleri: Sheykh Lotfollah Mesciti Kubbesi, İmam Zadeh Mahruk odası, İmam Mescit Kubbesi, Takht Cemşide, Tagh Boston Büyük Camisi.

1.2.2. Şah Abbasi Tasarımları

Bu tasarımda en önemli nokta Şah Abbasi çiçeğinin kullanmasıdır. Özgün tasarım Şah Abbasi çiçeği olup, ara sıra Khotayi tasarımları ve zaman zaman Eslimi tasarımları ile karışım olarak oluşturulmuştur. Farklı biçimlerde halı tasarımları yapılmaktadır.

Bu grubun en önemli tasarımları: Leçak, Torene, Şah Abbasi, Afşan Şah Abbasi, Ağaçlı Şah Abbasi, Sheykh Safih Şah Abbasi, Hayvanatlı Şah Abbasi

Şekil 15: Şah Abbasi Tasarımı I

Şekil 16: Şah Abbasi Tasarımı II

Şekil 17: Şah Abbasi Tasarımı III

1.2.3. Eslimi Tasarımları

Bu tasarımın yapısı, düzenlidir ve çok tartışılan Eslimi Fıkra temeli üzerine kurulmuştur. Eslimi tasarımların kendine has biçimleri bulunmaktadır. Bu nedenle çeşit ve şekillerine göre sıralamaktadırlar. Eslimi tasarımların en önemlisi ve ünlüsü Eslimi Dahan Ejder (Ejderha ağzı)dır.

Bu tür Eslimi de her fıkranın sonunda iki dala bölünmüş ve ejderha çenesine benzer bir hava yaratılmıştır.

Eslimi tasarımların diğer türleri:

Eslimi-e-Bendi, Eslimi-e-Afşan, Eslimi-e-Leçak Torene

Eslimi tasarımların İran halı tasarımları çerçevesinde önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Bu nedenle birkaç motif resminin gözden geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir:

Şekil 18: İsfahan Halı Eslimi Tasarımı

Şekil 19: Eslimi Motifleri

1.2.4. Egtebasi (Uyarlanmış) Tasarımlar

Araştırmalara göre bu grup halıların tasarımları İran sınır bölgelerindeki, komşu ülkeler ve diğer ülkelerin tasarımları ile çok benzerlik barındırmaktadır ve bu tasarımlara uyarlanmış (Egtebasi) adı verilmektedir.

Örnek Tasarımı olarak bilinenler Kafkaz ve Gublan'dır.

1.2.5. Afşan Tasarımlar

Bu tasarımda fıkra ve kalıpların tümünde tam süreklilik mevcuttur. Sanki ressam çizginin başından, sonuna kadar kalemi kâğıt üzerinden kaldırmamış ve istikrarlı bir şekilde tasarım çizginin farklı parçalar ve bölümlerini yaratmıştır. Tüm çiçekler, yapraklar ve mevcut fıkroda halının metninde oldukça az görünmektedir. Bu tasarımlarda çiçek ve yaprakların hiçbirisi simetrik değildir ve simetrik şifreleme görünmektedir.

Afşan tasarım türleri: Afşan Dastegoli (Gül demeti), Afşan heyvandır (hayvanlı) , Afşan khotayi

Şekil 20: Tebriz Halı – Afşan Tasarımı – 1900 M.Ö.

1.2.6. Vagirey-i Bandi Tasarımlar

Bu tür halıların temel tasarımı halının her yerinin uzunluk ve genişlik yönünden düzenli parçalara bölünmüş olmasıdır ve her bölüm çizgi veya fıkra eşliğinde yandaki bölüme bağlanmaktadır. Böylece bu parçaların birleşiminden tasarımın tümü ortaya çıkmaktadır.

Bu tasarımların en önemlileri: Bandi-e-Eslimi, Bandi-e-Khesti, Bandi-e-Torencdar, Bandi-e-Şir ve Şekeri, Bandi-e-Şakh, Bandi-e-Daste goli, Bandi-e-Minakhani

Şekil 21: Veramin Halı Bandi Tasarımı

1.2.7. Botteyi Tasarımlar (Botte Ceghe)

Bu grubun tüm tasarımları Botte Ceghe uygulamasına göre yapılmaktadır ve çeşitli nakışlar, halının zemin ve bordür kısmını süslemektedir.

En ünlü türleri: Botte miri, Botte Khergheyi, Botte ghalamkar, Botte kurdestani

Şekil 22: Qom Halı Botte Ceghe Tasarımı

1.2.8. Derakhti (Ağaç) Tasarımlar

Bu grup tasarımlarda ağaç, özellikle küçük ve büyük çalılar tek olarak ana kompozisyonu oluşturup diğer nakışlarla birleştirilmektedir.

Bu grubun en önemlileri: Derekhti-e-Sabzikar, Derakhti-e-Heyvandar

Şekil 23: Kerman Halı – Derakhti (Ağaç) Tasarımı

1.2.9. Türkmen tasarımları:

Bu tasarımların hepsi geometrik ve sübjektif olarak yapılmaktadır, yani dokumacı zihninde olan tasarımları dokumuştur. Bu tasarımların daha çok Türk halı tasarımlarına benzemesi dikkat çekicidir. Türkmen tasarımların İran’da en meşhur olanları: Ghazal Gazz, Ghaşoghi, Akhal

Şekil 24: Türkmen Halı I

Şekil 25: Türkmen Halı II

1.2.10. Şekargahi

Bu grup tasarımların teması av ve avlanma yeri gösterisini yapmaktır, öyleki tasarımın farklı yerlerinde bir at binicinin ışın ve yay veya mızrakla hayvan avlama ile meşgul olduğu görülmektedir.

Şekil 26: İsfahan Halı Avlanma Şekergah Tasarımı

1.2.11. Gol-E-Fereng (Yabancı Gül) Tasarımları

Bu grup tasarımların tümünün temeli natüral çiçeklerden, özellikle de gül çiçeğinin açık renklerinden yani sarı, mavi ve kırmızı gibi renklerden oluşmaktadır.

Bu tasarımın türleri: Gol-e-Faran-e-Bicar, Daste goli, gol ve bolbol (çiçek ve bülbül), Leçak ve Torenç, Afşan gol-e-farang

Şekil 27: İsfahan Halı Gol-E-Farang Tasarımı

1.2.12. Ghabi (Çerçeve) Tasarımlar Kheşti (Tutkal) Tasarımları

Bu tasarımlarda halının iç kısmı çizgilerle farklı parçalara ya da çerçevelere bölünmüştür, düzenli olarak yan yana getirilmiştir ve her çerçevenin içi farklı çiçeklerle, yapraklarla süslenmiştir.

Meşhur tasarımları: Ghabi-e-bakhtiya, Ghabi-e-kuran

Şekil 28: Kerman Halı Ghabı Tasarımı

1.2.13. Goldani (Saksı - Pot) Tasarımları

Bu tasarımlarda ana yapı bir veya birkaç farklı boylarda saksı kullanımı olmasıdır. Bu saksılar halının iç kısmını tam kapatmaktadır. Ancak tasarımların çoğunda bir büyük saksı halının bir tarafında çizilerek, içindeki çiçeğin dalları tüm halıyı kaplamaktadır.

En meşhur Goldani tasarımlar: 1000 gül, Mehrabi, Zal-al-soltani

Şekil 29: Tahran Halı Goldani Tasarımı

Şekil 30: Kerman Halı – Goldani Tasarımı

1.2.14. Mahi-E-Derhem (Karışık Balık) Tasarımları

Bu tasarım İran halısının en eski ve en kullanışlı tasarımıdır. Bu tasarımda bir vagire kullanmaktadır ve bu vagire halının her yerinde, uzunluk ve genişliğinde tekrar edilmektedir. Bu tasarımda bir havuz eşkenar dörtgen olarak çizilip etrafında balıklar görülmektedir.

En meşhur türleri: Mahi-e-Harati, Mahi-e-Farahan, Mahi-e-Zanburi, Mahi-e-Kordestan ve Rizemahi

Şekil 31: Farahan Halı – Mahi-e-Derhem Tasarımı

1.2.15. Mehrab (Mihrap) Tasarımları

Bu grubun özgün tasarımın temeli mihraptır. Mihrap İran'daki camilerde İmam cemaatin dua edip, namaz kılma yeridir. Bu tasarımlarda genellikle mihrap nakışını kandil, pot ve küçük çalılarla bile süsleyerek, çoğu zaman Mihrabın iki tarafını büyük sütunlar ile çizmektedirler ve mihrabın tavanını bu sütunların üzerine yerleştirmektedirler.

Bu tasarımın en meşhur çeşitleri: Mehrabi-e-Ghandili, Mehrabi-e-Goldani ve Mehrabi-e-Derakhti

1.2.16. Moharramat Tasarımları

Bu tasarımda halının iç kısmı uzunluk yönünden paralel sıralara bölünmektedir. Bu sıraların iç kısmında Bohe-Ceghe Eslimi türleri, Khotayı veya çiçek ve yapraklar gibi nakışlarla süslenmektedir. Başka bir deyişle, halının iç kısmı oluklu dizayn edilmektedir.

Bu tasarımın en meşhur Türleri: Mohramat-e-Bohe, Ceghe

Şekil 32: Fars Halı – Moharremat Tasarımı

1.2.17. Hendesi (Geometrik) Tasarımları

Bu gruptaki tasarımların adından da anlaşılacağı üzere tüm nakışlar geometrik olup, açılı çizgiler kullanılarak tasarım tamamlanmaktadır.

Bu tasarımın en önemlileri: Hendesi-e-kafsade, Hendesi-e-Cuşaghan, Hendesi-e-Khatame-Şiraz, Hendesi-e-Leçak Toranc ve Hendesi-e-Ghabi

Şekil 33: İsfahan Halı – Geometrik Tasarımı

1.2.18. İli ve Aşayeri (Kabile ve Göçebe) Tasarımları

Bu gruptaki tasarımlar genellikle İranlı göçebeler tarafından yapılmaktadır. Motif ve süslemelerin çoğu halı dokumacıları tarafından yaratıcılık kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. Bu tasarımların özelliklerinden biri de tasarımlarda simetri olmayışıdır. Bu nakışların sadeliği bile bu grup tasarımların güzellik faktörlerinden biridir.

Bu tasarımların en önemlileri: Aşayere-Ghasghayi (Qaşqayi), Şahseven, Beluç...

Şekil 34: Göçebe Halıları I

Şekil 35: Göçebelerin Halıları II

1.2.19. Talfiği (Birleştirilmiş) Tasarımlar

Bu grubun tasarımları zaman içerisinde türlü tasarımların birleşmesinden var olmaktadır. Onlarca, yüzlerce tür bu tasarımlar bile İran'ın farklı bölgelerinde görülmektedir. Bu tasarımların bazıları usulünün güzelliğinden ve doğru birleşimlerinden ötürü çok çekici olurken diğer örnekleri ise birkaç tasarımın anormal birleşiminden oluşmaktadır.

Bu tasarımların en meşhurları: Laçek ve Torene birleştirilmiş, Deste Goli (Demet Çiçek) birleştirilmiş, Gol-e-fereng birleştirilmiş, Hendesi (Geometrik) birleştirilmiş.

Sonuç olarak sıralanan gruplar, aslında sade ve eski bir sınıflandırma olup hali hazırda tasarımcılar ve halı uzmanları tarafından kullanılmaktadır. Uzmanların bir kısmı, bu sınıflandırmaya bazı değişiklikler yapıp bu grupları 20 ve 25 gruba bile çıkarmışlardır. Uzmanların diğer kısmı ise daha bilimsel bir yol seçip grupları 2 veya

3 grup olarak kullanılmaktadır. İlk grup, doğadan ilham alarak yapılan tasarımlar, 2.grup ise sanatsal yaratıcılıklardan oluşan tasarımlardır. Bu bakımdan bahsi geçen tasarımlar insanların yaratıcılıkları ile ortaya konulmuştur. Örneğin tarihi binalardan ilham alınan tasarımlar, göçebelerin zihninden oluşturmuş olan tasarımlar, şehir ve bölgelerin adını alan tasarımlar ve birleştirilmiş tasarımlar da bu iki grup altında toplanmaktadır.

1.3. İran Halı Motiflerinin Esası ve Bu Motiflerin İran'a Ait Olma Nedenleri ve Tasarımlarda Kullanma Şekilleri

Genel olarak 80'ler ve hatta 70'ler den önce araştırmacılar arasında tasarımların kökeninin incelenmesi çok tercih edilen bir durum değildi ve araştırmaların çoğunluğu sadece İslamiyetten sonrayı kapsıyordu. Uzmanların çoğu tüm tasarımların kökenini İslamiyetten sonra incelemenin ve İslam sanatı adı altında bu tasarımlara yer vermek gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak geçen 20 yılda bazı halı uzmanları özel araştırmalar ile başka sonuçlar da elde etmişlerdir.

Dr. Sirus Behram eleştiri amacıyla yazdığı çalışmasında bu sonuçlara ulaşmıştır. Batılı halı uzmanlarının İran halı motifleriyle ilgili şifre çözme amaçlı araştırmalarında, bugüne kadar bir sonuca varamamış olmalarının bazı nedenleri bulunmaktadır. Bu konudaki en temel neden Batılı uzmanların İran kültür ve medeniyeti ile yabancılaşmalarıdır. (Halı motifleri diğer sanatlar gibi bu kültürden gelmektedir.) Batılı uzmanlar kendi mükemmel medeniyetlerini yüceltmeleri nedeniyle doğu halı motif ve tasarımlarının da batıya ait olduğu kanaatindedirler. Örneğin soyutlanma üç köşeli hayvan baş ve gerdan nakışlarına “Yunanistan anahtarı” ve “kanca” olarak adlandırılarak dört kollu Fars halı torençleri “yengeç” ve “tarantula” tahmin olarak edilmiştir.

Araştırmanın ikinci adımını başka bir grup oluşturmaktadır. Bu grup doğu halı motiflerinin anahtarını batı kültüründe bulamayacaklarını anlamışlardır. Fakat bu bilgiye rağmen en rahat yolu seçerek küçük Asya'yı sonra Orta Asya'yı halının kökeni değil, sadece motiflerin kökeni olduğunu ve elbette Safevileri çağın öncesi olarak belirttiler.

Üçüncü adımda bazı uzmanlar tasarımların muamma kilitlerini açmak için Asya'ya seyahat etmek gereği duydular. Bu nedenle ilk olarak Hindistan'ı gezip, Çin'e gittiler. Orada gördükleri hediye İran halılarını Moğol ve Gurkan sanatçılarına attettiler. Ama araştırmadaki dördüncü adım sırların çözme zamanıydı. Maalesef sadece Hakamaneş, pazırık halısı hariç tüm bulunmuş halılar İslamiyetten sonraya ait olduğundan ötürü halı dokuma sanatının da İslamiyet sonrasına ait olduğu kanaatine varıldı.

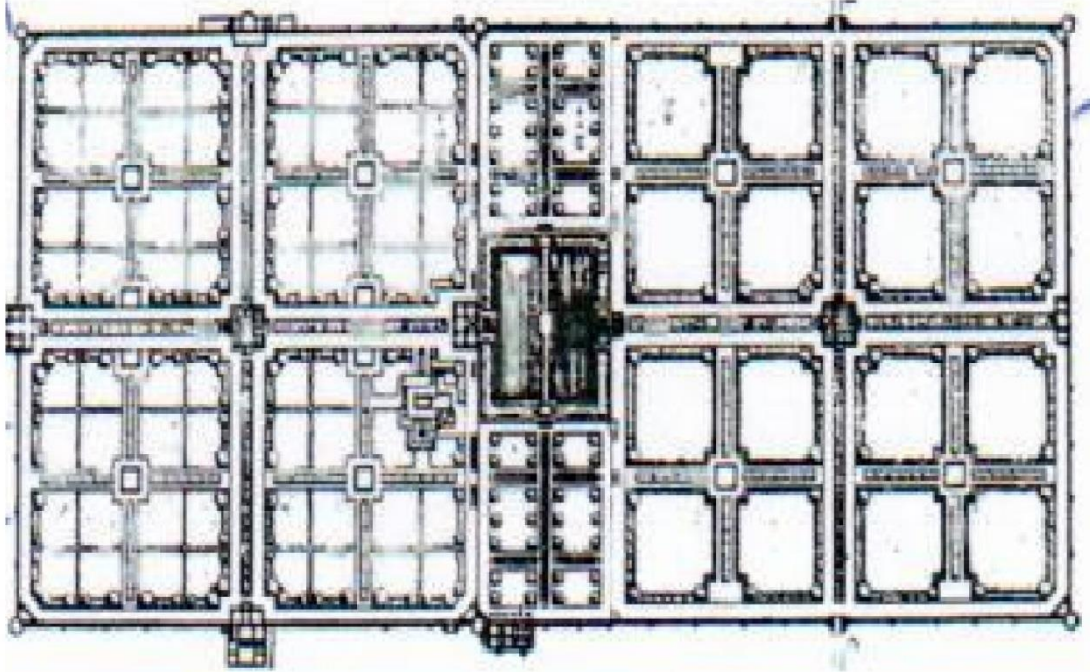
Micae Hilmen doğu halısının sadece dekoratif ve kullanışlı bir nesne olup, sanat eseri olarak kabul etmeme teorisini reddedip halı dokumanın bir sanat olarak tanınmasını talep ederek Richard Etinghavsens'in teorilerine dayanarak geleneksel İran halı tasarımının üç özelliğinin "boyama kuvveti" "soyutlama" ve "idealist" olduğunu belirtmektedir. Yazar, İran'ın oldukça kuru ve çöl gibi bir bölge olduğunu hatırlayarak İran halı tasarımlarını bostan ve gülistanların güzelleştirme telaşı sonucuna varmaktadır.

İlk kez Dr. Ali Hosuri İran halı nakışlarıyla ilgili kesin araştırma yapmış Loçek-Torenc ve avlanma yeri tasarımların kökünü açığa getirmiştir. "İran tarihi halılarının özellikle bazıları ve diğerleri zımnen bir bahçe haritasını resimlendirmektedir. Bu nakışların orijinal adı Gülistan olarak İran ve Türkiye'de tanınmaktadır. Safariye çağında da görünüşe göre Gülizar olarak isimlendirilmektedir." Dr. Ali Hosuri'nin yazısından maalesef çağdaş tercüman ve yazarların çoğunluğu İngilizce, Fransızca ve Almanca çevirilere dayanarak yanlışlıkla bostanı bahçe tercüme edip çok güzel olmadığını söylemektedir. Bu bostana da Firdevs (Cennet) paliz vb isimler verilmektedir.

İlk kez bilim adamı Arthur Upham Pope bu nakışlara önem vererek bahçelerin haritasını ve bu hususta İranlıların düşüncesini göz önüne alıp Firdevs'in İran halı tasarımının ne kadar önemli olduğunu açıklamıştır.

Firdevs(Cennet) büyük güzellikleri hiç zarar görmeyen ender çekiciliği ile dikkatleri kendine çeken muhteşem bir bahçedir. Firdevs İran kültüründe en temel kavramlardandır ve her zaman İran düşüncelerinde, duygularında eşsiz önem taşımaktadır. Firdevs kelimesinin kökeninden anlaşıldığı gibi anlamı çevrili büyük

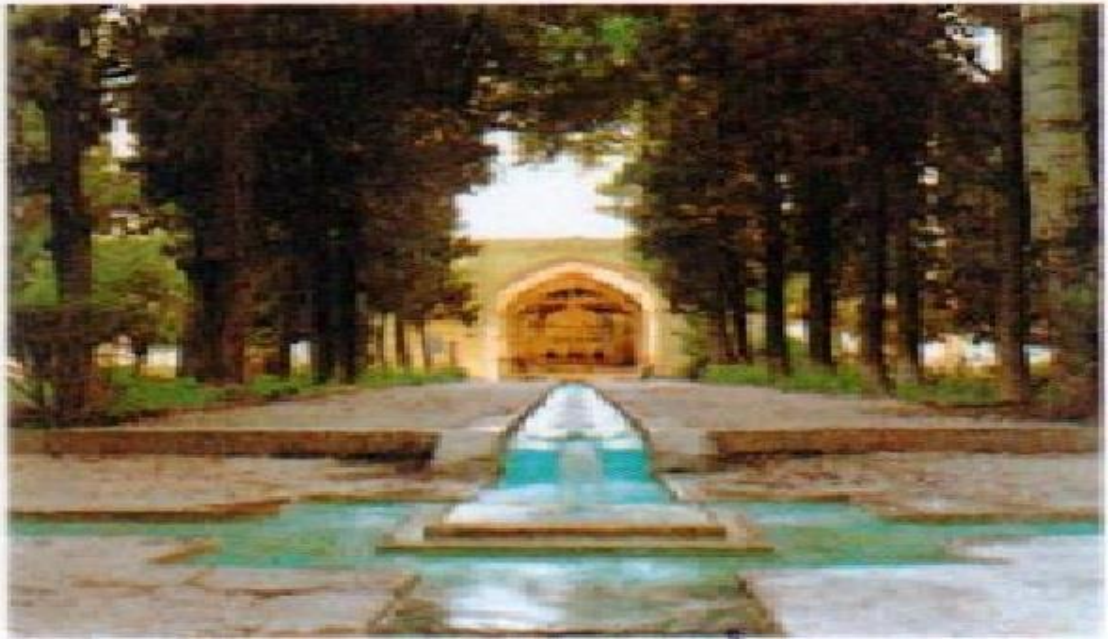
bahçedir. Etrafı yan yana çitlerle kapalı olup bir tane çit diğerlerine göre daha büyük olmaktadır(genellikle yedi çit). Bu nedenle Şeytan'ın Firdevs bahçesine giremediği düşünülmektedir. İran halı bordürlerin özellikle halı içindeki geniş bordürleri tekrar edilmiş Firdevs duvarları meydana gelmiştir. Firdevs'te çeşme olduğu ve bu çeşmede suyun her zaman aktığı hiç kesilmediği söylenmektedir. Orada hayvanların ve bitkilerin en özelleri, enderleri bulunmaktadır. Firdevs'te canlılar hiçbir şeye gerek duymadan, şeytan ve ölüm olmadan ölümsüz, mutlu bir hayat geçirmektedirler. Firdevs'in her yerinde göletler görünmekte, göletlerde balıklar ve suda yaşayan kuşlar görülmektedir. Suyun akışı ve temel olarak bahçe haritası geometrik düzene sahiptir. Buna dikdörtgen ve dörtgen şekillerin varoluşu sebep olup dört su geçidi bulunduğu için altı parçalık bahçeler tasvir olunmaktadır. Göletin dört tarafında yirmi dört bahçe ve dört başka gölet bulunmaktadır.

Şekil 36: Eski İran Halı Bölüm Planlaması

Şekil 37: Hin Minyatür İran Çizimi

Şekil 38: Kaşan Fin Bahçesi Eski Tarihli

Firdevs bahçesinde hayvan türleri, özellikle vahşi hayvanlar, balıklar ve kuşlar bulunmaktadır. Ağaç ve bitki türleri özellikle çiçekler ekilip Gülistan şeklinde yer almaktadır.

Yukarıda Firdevs bahçesi şekli düşünülerek bu bahçenin İran halı tasarımını nasıl etkilediği ve diğer nakışların nasıl var olduğu görülmektedir. Bu teorilerin hepsi İran araştırma uzmanları tarafından söylemektedir.

1.3.1. Gülistan Nakışları

İran halı nakışlarında yer alan gülistan nakışları Firdevs bahçesiyle birebir aynıdır. Bu nakış örneğinin en eskisi İslam tarihinde tanımlanmıştır ve Tisfun Sarayında dokunan halı ile aynıdır. Bu halı büyük bir gülistanı resimlemektedir. Bu halıda farklı mücevher türleri mesela altın, gümüş kullanmıştır. Gülistan halıları çoğunlukla Safeviye çağında ve ondan sonraki dönemlerden kalmadır. Özellikle bu halıların bir türü İran'ın kuzey batı bölgesinde bulunmaktadır. Bu gülistan tasarımında yedi çiçekli bordür(biri geniş bordür olmak üzere çok çiçekli bir ağaç üstünde çiçekler ve bülbüller ve halının zemini kaç havuz (gölet) dört, altı, sekiz bölünüşü ve her parçanın altı veya dört parça) görülmektedir. Su akışı mavi ve dalgalı çizgiler ile resimlenmiş akan sulara balık ve kuşlar yer almaktadır.

Şekil 39: Halı Baghi Tasarımlı İran Kuzey Batı Bölgesi

Gülistan tasarımların tarihinin M.Ö. 2000 olduğu söylenmektedir. Eğer Gülistan bahçelerinde yer alan özellikleri özetlemek gerekirse şunlar görülür:

Bahçeler birer birer dörtgen ve dikdörtgen olup belirtilen bir bordür olmayışı ile birlikte kheşti ((ghabi) çerçeve) olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 40: Çahar Mahal Halı Kheşti Tasarımı

Bu şekilde İran halı tasarım gruplarının çoğu Gülistan tasarımı grubunda yer almaktadır. Örneğin Beluç halı, Yelme halı(Fars bölgesinde), Çaharmahal Baqtiyari ve meşhur Leçek-Torenç motifi bile bu grupta yer almaktadır.

Şekil 41: Baghi Halı – İran Kuzey Batı Bölgesi

Şekil 42: Baghi Halı – 17. Yy. – 18. Yy. (5,27x4,25m)

1.3.2 Leçek-Torene Motifleri

Eski halı tasarımlardan İran eski bahçeleri ve onların tasarımı halı üzerine geçmesi her bahçenin birkaç havuza sahip olduğunu göstermektedir. Bu havuzlar akan su yollarıyla irtibat halindedirler. Bahçe ve tasarımı geometrik şekilleri ile (dörtgen, altıgen, eşkenar dörtgen) belirtmektedir. İran halılarının çoğunda örneğin Türkmen halı, Sistani, Beluçi, Kürt ve Lori halı zemini havuz, Kheşt ve çerçeve ağırlığına sahiptir fakat bu havuzlarda çiçek ve yaprak, Eslimi, Şah Abbasî, kuş, av motifleri de görülmektedir. Aslında havuzların tasarımlarda yerlerini birkaç adet bahçeye bıraktıkları ve bunun İran halı tasarımında büyük bir gelişim olduğu görülmektedir. Köylüler ve göçmen havuzları büyürken adetleri azalmış halılar uzunluk yönünden sadece bir sıra havuza sahiptir. İran'ın bazı bölgelerinde Örneğin, Azerbaycan bölgesinde sadece üç havuz (Torene) kalıp havuzlar birbirinden uzaklaştırılmışlardır.

Şekil 43: Sanandac Halı (Sene) 2,12x1,36m

Şekil 44: Fars Bölgesindeki Lori Kilim 3 Torenç Tasarımı

Başka bir örnekte şehir ve köylerin tasarımlarında sade bir havuz(Torenç) görülmekte, bu havuzun boyutu büyütülerek halının tüm zeminini ihate edip sadece dört Leçek bırakılmıştır. Bu büyük havuzun adı Selseley'dir. Bu büyük havuz halı tasarımının çok sade olması nedeniyle tasarımcılar bu tasarımları süsleme ihtiyacı duymuşlardır. Bu nedenle arkaya dönüp, büyük havuz içine ilk üç havuz sonra iki havuz ve sonunda büyük bir havuz yerleştirmişlerdir. Böylece Leçek-Torenç nakışları da oluşturulmuştur.

Bu işlem bir dönem yapılmış ve bitmiştir. Gelecek nesillere bu nakışların güzelliği yayılamamıştır. Safaviye çağının tasarımcıları Leçek-Torenç motiflerini çeşitli şekiller ile sulandırıp günümüze hediye etmişlerdir ve bugünler Leçek-Torenç motiflerin çeşitli türleri olarak görünmektedir. Örnek: Leçek-Torenç-e-eslimi, Leçek-Torenç-e-Şah Abbasi, Hayvanlı Leçek-Torenç

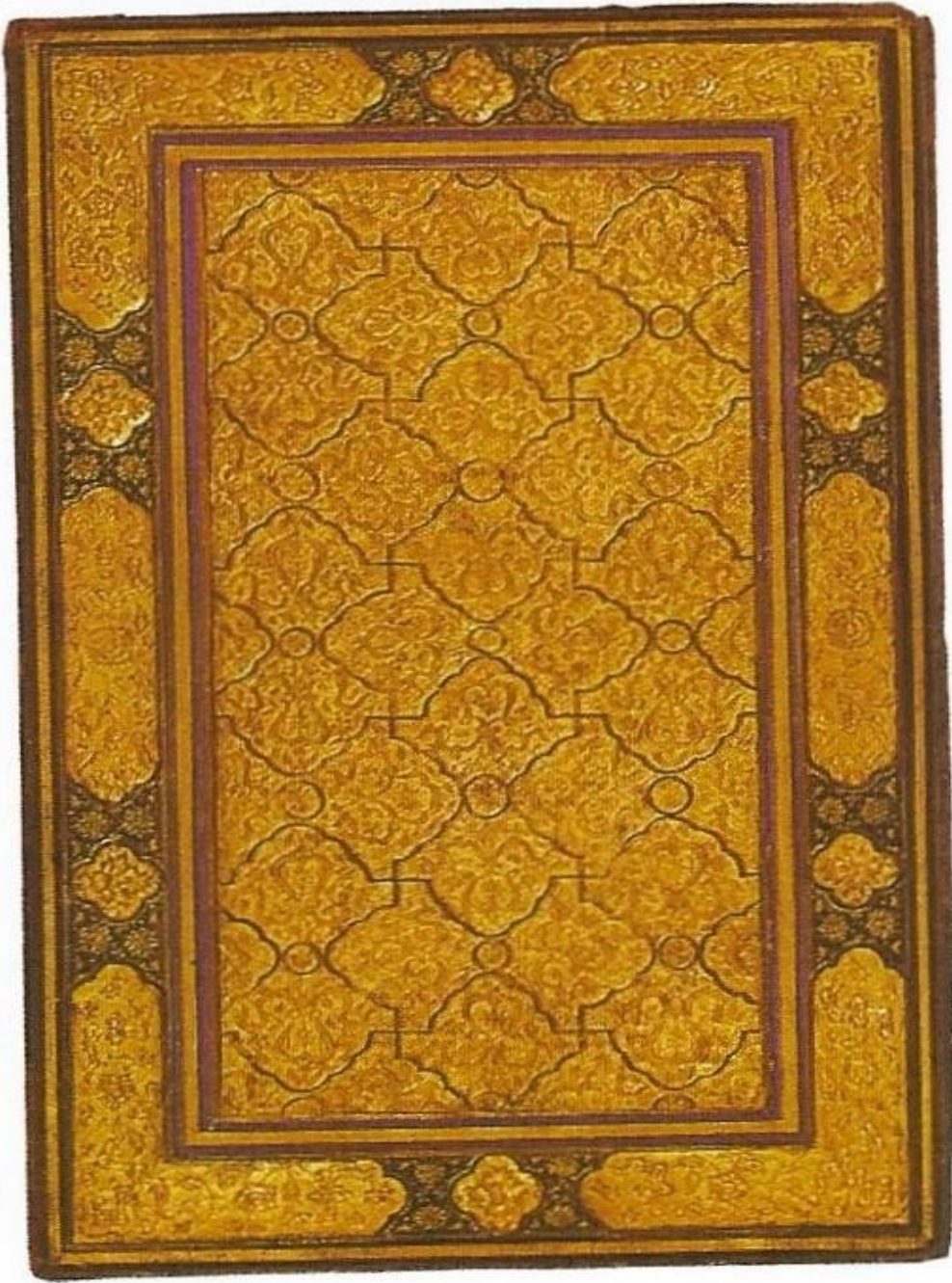
Böylece İran sanatı ile ilgili öğrenilmiştir ki en azından Gülistan tasarımı ve bu teshibi ilham alan diğer tasarımlar milattan önce yaratılmışlardır. Bu nedenle kitap kapağı tasarımı Leçek-Torenç tasarımıyla sağlanmıştır ve eski teorinin tamamen yanlış olduğu kanıtlanmıştır. Dolayısıyla bu teorinin tam tersi doğrudur yani Leçek-Torenç tasarımları önce dokumalarda uygulanıp sonra kitap kapakları ayrıca ahşap, maden ve diğer sanatlar üzerine uygulanmıştır. Leçek-Torenç tasarımları daha çok kitap kapakları üzerinde görülürken eski örneklerde daha fazla mevcuttur. Fırça ve diğer malzemelere resim ve işleme uygulaması, halı üzerine uygulamasından daha kolaydır.

Şekil 45: Kitap Kapağı Leçek Torenc Tasarımı (Deri, Mukavva ve Altın Dövmeli)

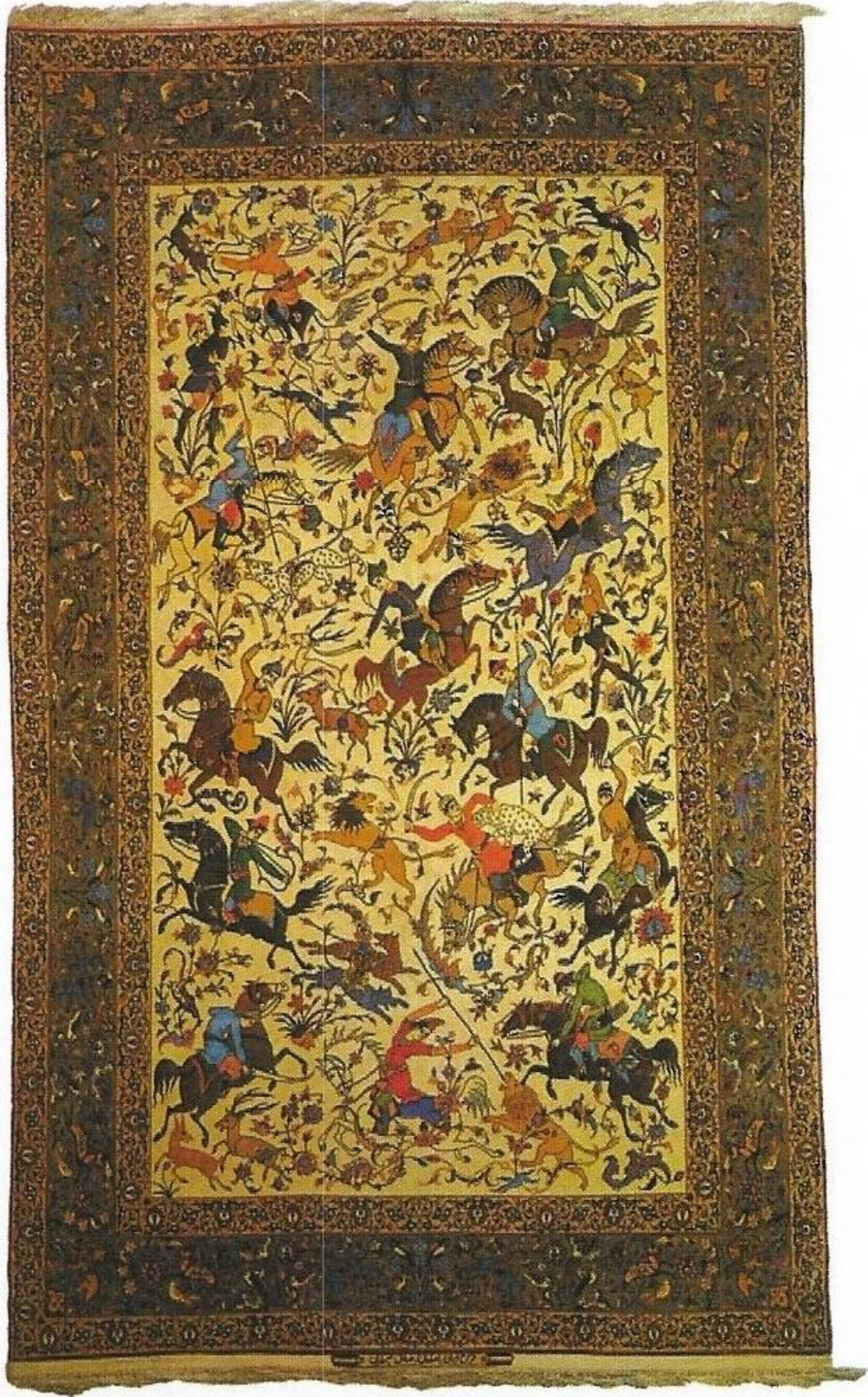
Şekil 46: İran Kuzey Batı Bölgesindeki Torenc Halı –16. Yy.

Şekil 47: Kitap Kapağı Altın Dövmeli

Şekil 48: Meşhed Halı – 4,6x5,87m

Şekil 49: Av Sahneli Halı Tasarımı

1.3.3. Av Sahneli Tasarımlar

Tarihi bilgilere göre Firdevs nakışları Hakhamaneş (Ahameniş) çağına kadar kutsal ve koruma altındaydı. M.Ö. 6.yy'da İran batı bölgesinde yeni bir hükümet iktidara ulaştı. Bu yeni hükümet Zerdüş dinine mensuptu. Ahamenişler'e göre Firdevs özellikle kutsal olana inanmıyordu ve Firdevsler çok büyük ve içi, çiçek ve bitkiler, ağaç ve hayvanlar ile doluydu. Avlanma için en doğru yeri buluyorlar ve kutsal bahçeleri avlama yeri yapmışlardı. Avlama yeri tasarımları da buradan doğmuştur.

Eski ve asil avlanma yeri tasarımlarda, örneğin Safaviye çağının avlanma yerlerinde, av sahnesi böyle tanımlanmıştır. Şah(kral) tüm eski krallar gibi taç ve diğer mücevher süslemelerini kullanmaktadır. Avcılar, hizmetçiler ve kadınlar bile avlanma yerinde şahane gözükmektedirler. Yeni avlanma yeri tasarımlarda belki minyatür etkisi altında, avlanma yerleri daha çok dağlık gibi görünmektedir. Bu tasarımın en güzel örneği Milano müzesinde bulunan ve Qiyaseddin elleri ile dokunan muhteşem halıdır.

İran halı tasarımlarının doğuş, yayılma ve değişim nedenlerinin incelenmesi, bu halıların şekilleri, motifleri ve nakışlarının yorumlanması, halı tasarımlarının adlandırılması ve sınıflandırılmasının en iyi yoludur.

Şair Ferdusi'nin muazzam eseri Şahname kitabı, av ve avlanma yerlerinin en özel göstergesidir. Bu ölümsüz eserde yer alan öykülerin çoğunda, av usulleri avlama sanatı, adetleri ve av malzemeleri en iyi şekilde adeta şiirlere dönüşmektedir.

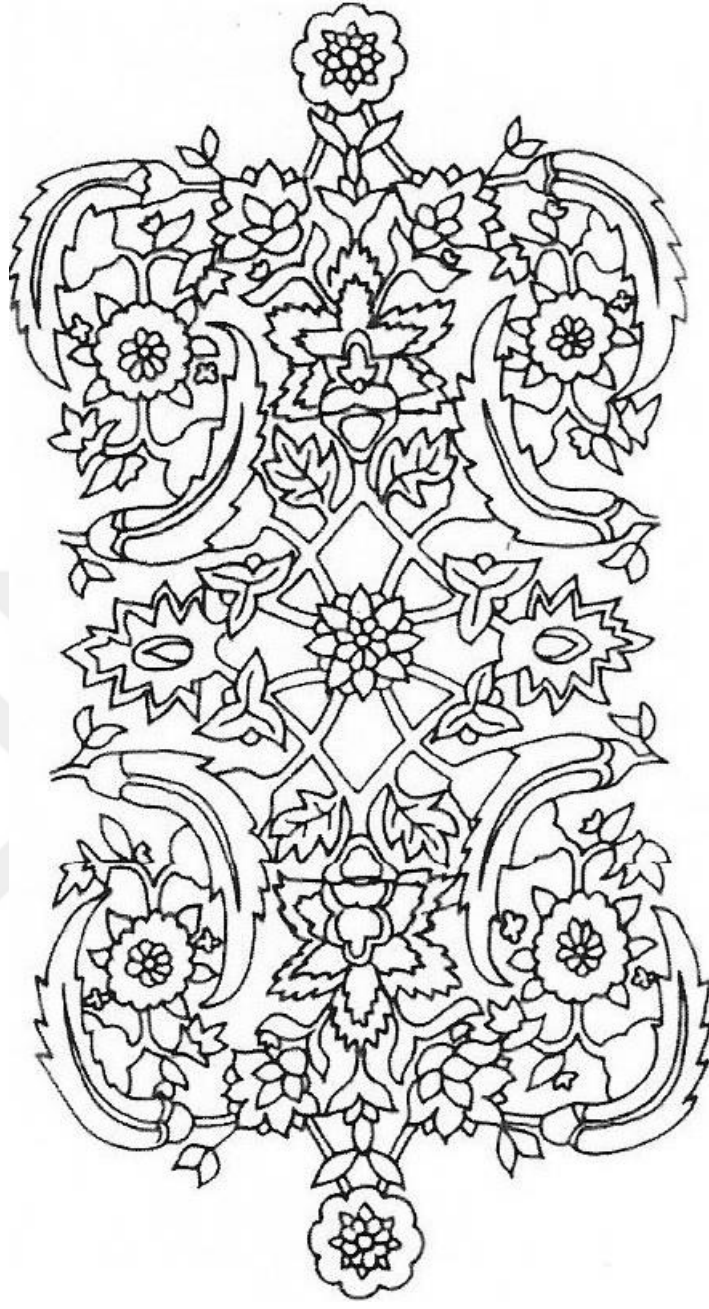
Temel olarak av, Şah ya da kralın onuru sayılıp ve büyüklük, iktidar anlamına gelmektedir. Tahte-Çemşid saray duvarlarında Ahamenişlerin av sergisine en iyi şekilde seyredilebilmektedir. Şah büyük bir aslanı boğmak üzere iken Ahameniş bayrağı altın şahin kuşu mızrak üzerinde görülmüştür.

1.3.4. Herati (Mahi-E-Derhem) Nakışlar Ve Motifleri

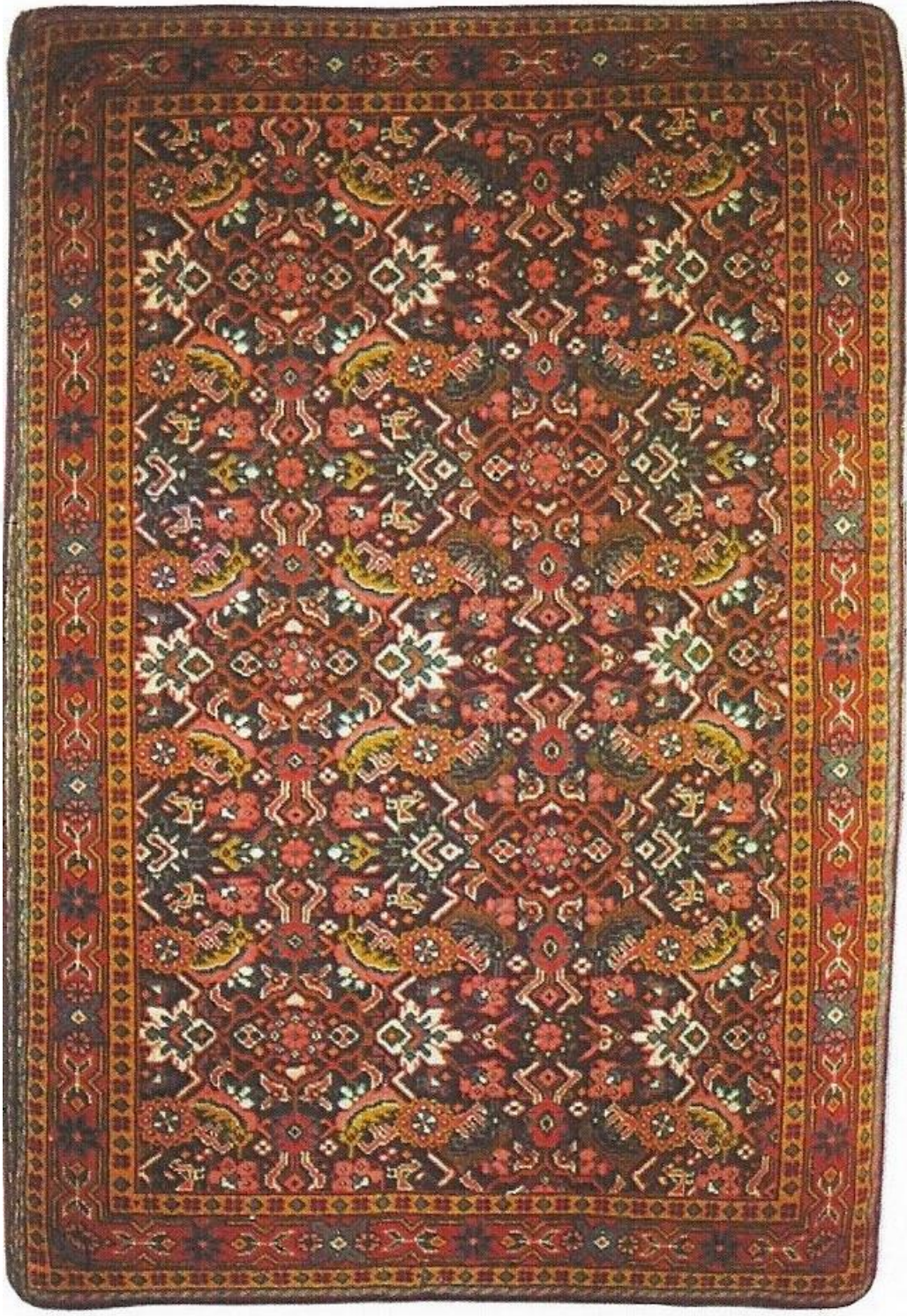
Bu nakışlar ile ilgili Dr. Ali Husuri'ye göre Herati motiflerinin kökü İran tarihi ve eski İran'dan gelmektedir. Bu nakış Teymuri hükümetin sonlarında ve safevi hükümetin tümünde, dokumacılar tarafından kullanılmaktadır. İran tasarımları üzerine derin etkisi görülmektedir. Herati tasarımın en ünlü tasarımı Mahi-e-derhem olarak meşhur olmuş. Herat nakışların kökü bükülmüş iki yapraktır ve içinde büyük bir çiçek, Şah Abbasî veya zambak gibi çiçekler, bulunmaktadır. Bazı bilgilere göre iki yaprak aslında iki balıktır ve sonra yaprak şekline dönüşmüştür. Tarihi çalışmalara göre Herati nakışları Ayin-e-mehr (eski İran'da özel bir din)e göre yapıp su etkisini göstermektedir. Bazı Mehr eserlere göre Mehr (aşk) suda doğmuş Nilüfer çiçeğin üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle Nilüfer çiçeği İran halısında Şah Abbasi çiçeği olarak görülmektedir. Balık Mehri sudan çıkarıyor bu balık yunus balığı olarak söyleniyor.

Mahi-e-derhem nakışlara sahip olan tüm halılar başka bir doğruyu göstermektedir. Bu tasarımlarda balıkların boyu İran doğu bölgesinden batıya giderken balıkların boyut ve ebadı küçükten büyüğe değişiyor. Öyle ki balıkların en büyüğü İran doğu bölgesinde örneğin: Qayen, Torbet-cam ve Torbet Heyderiye ve en küçükleri İran batı ve merkez bölgelerinde örneğin kurdistan da görülmektedir.

Mahi-e-derhem nakışını benzersiz ve özel bir tasarım daha vardır ki bugünlerde unutulmuştur ve sadece Irak bölgesinde dokunmuştur. Bu örgüye tavuk ve balık adı verilmektedir. Bu tasarımda iki adet tavuk balık yerine veya balıklar ile beraber havuz etrafında havek halısında görülmektedir. Tarihi araştırmalar göstermektedir ki Tigran Şah(Ermenistan Kralı M.Ö. 86-89)'ın taş üzerinde iki kuş resmi ve sekizgen bir çiçek yapılmıştır. Bu nakış zaman zaman eski bozuk paraların üzerinde de görülmektedir.

Şekil 50: Harati Tasarımı

Şekil 51: Tavuk ve Balık Tasarımı (Harati)

Şekil 52: Tam Yün Belüç (Khorasan) Halıları

1.3.5. Moharremat Nakışları

Bu nakışlar halı dokuma sanatında en eski nakışları olarak tanınmaktadır. Dr. Ali Husuri bu nakışla ilgili görüşleri şöyledir: “Moğol devrinden önce sadece Moharremat nakışlar varmış. Moharremat çok sade ve basit bir haritası var. Bir seviyenin düz ve kırık şeritlere bölünmesi zor iş değil. Moharremat ismi Pakistan ülkesinde Mohremet olarak telaffuz ediliyor. Buda bu anlama geliyor ki muhtemelen Moharremat’ın dar şeritleri İslam’dan önce dua anlamını gelen Mehr ilgili taşıyor. Sasani dilinde Mahr, dua anlamına geliyor bu kelime hala Mazanderan bölgesinde kullanılmaktadır. Aresta kutsal kitabında Matra Telaffuz ediliyormuş ve Farsçada Manter (efsun olmuş) sözcüğü aynı anlamda kullanılmaktadır.”

Dr. Sirus Perham Moharremat kelimesinin kökeni ile ilgili şu tanımlamayı yapar:

“Oluklu tasarımlı halılara neden Moharremat adı verildiği belli değil, İslam’dan sonra oluklu kumaşlara Moharremat adı verildi ve kaşmir bölgesinde oluklu kumaş ve eşarplara mahramat adı verilmektedir.”

Şekil 53: Kerman Eşarp Moharremat Nakışlı

Oluklu kumaş ve halılarına “Atabi” ve “Elice” adı da verilmektedir. Elice kelimesinin nerden geldiği belli değildir ancak “Atabi” ifadesinin Musel şehrinde (Irak ülkesinde şehir olan) geldiği düşünülmektedir. Bu şehirde eşsiz Moharremat nakışlı kumaş ve halılar yapıp ihracat ediliyordu. Gorgon ve Tabaristan bölgelerinde ipek dokuma sanayisinde (4. – 6. yy. aralarında) Moharremat deseni öylesine kullanılmaktadır ki yüz dokuz parçadan oluşan minyatür sanatlı olan GhabusName kitabında çizildiği kıyafetler, halılar, perdeler, çadırlar ve battaniyelerin çoğu Moharremat desenleri görülmektedir. Bu minyatür resimler etkisini kaspıyon gölünden alarak çizilmesi ve Gorgon Ve Tabaristan bölgelerde o zamanlarda kumaş dokuma ve çömlekçilik sanatların merkezi olana göre kesinlikle bunu söyleyebiliriz ki Moharremat nakışları Sasani ve Ahameniş köklü nakışlardır.

Moharremat nakışları, Safaviye çağında yeniden kullanmaya başlanıp ondan sonra kerman bölgesinde kaşmir dokuma sanatında kullanılmaktadır. Ancak halı dokuma sanatında Moharremat desenleri iki veya kaç renk Moharremat dar ve geniş Moharremat gruplanma gerekmektedir. İki renk grubun bir rengi hep sabit olarak beyaz ve diğer renk siyah, lacivert veya koyu yeşil olarak değişmektedir. Bu grupta şeritler ince olup yan yana örülmektedir. Kaç renk grubunda ise iki bölüme bölüşüyor dar ve geniş. Bu grup dokumalar daha çok kurdistan, Farahan, Qafqaz ve Qaşqayı bölgelerde görünmektedir.

Şekil 54: Minyatür Khamse - Nezami

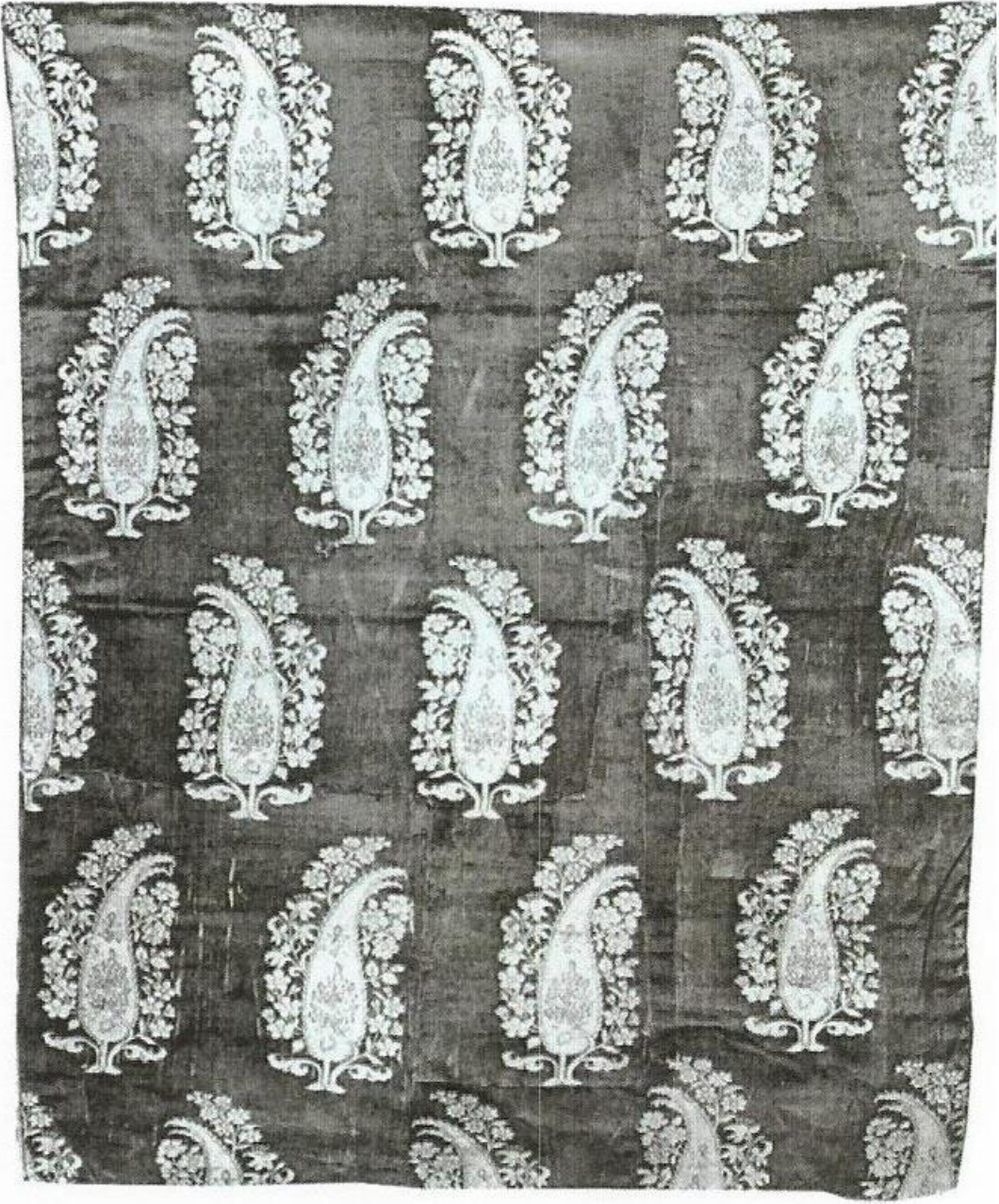

Şekil 55: Khamse (Fars) Halı Leçek-Torenc ve Moharremat Tasarımı

1.3.6. Botte-Ceghe Nakışlar

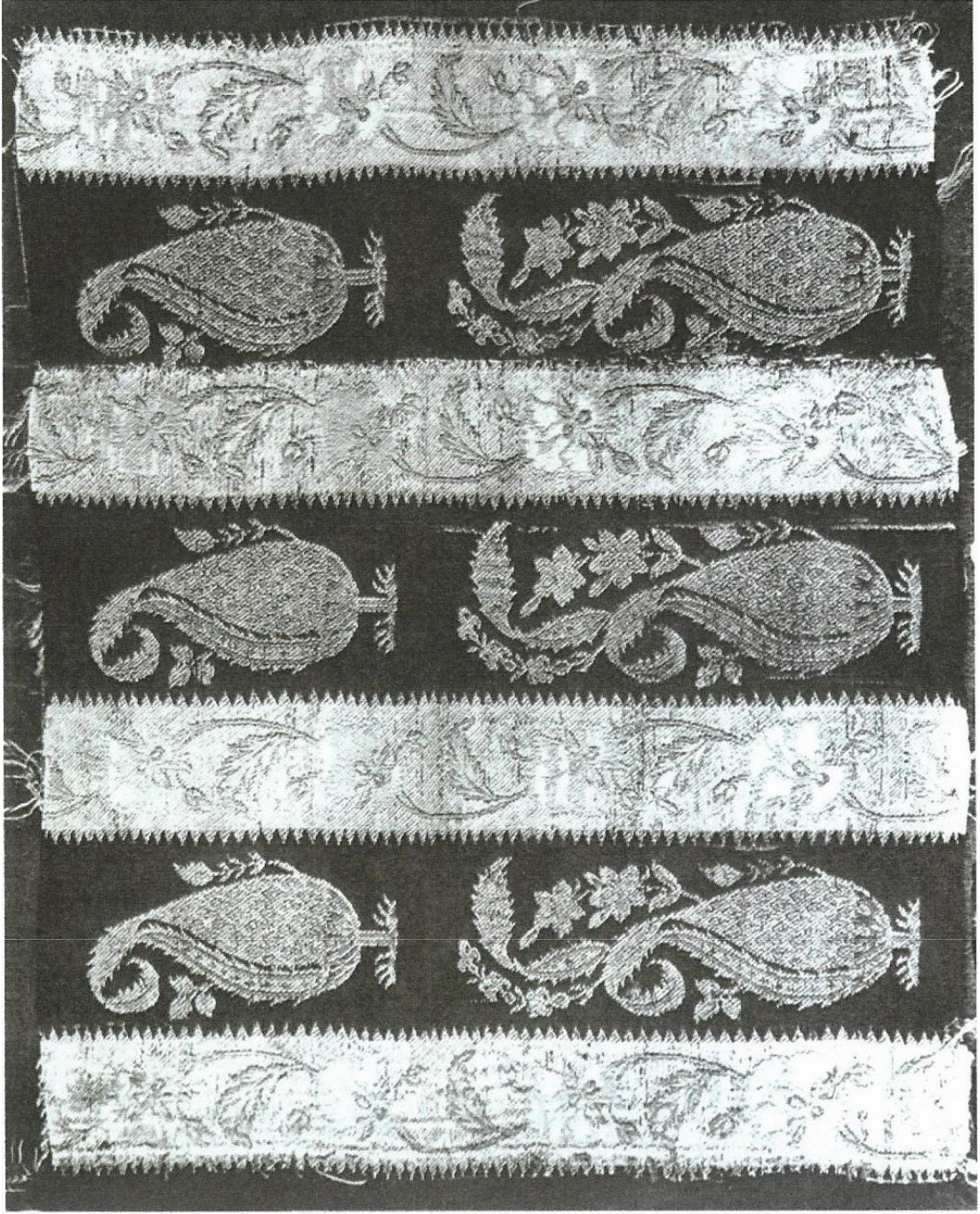
Bu nakışlar ile ilgili bilgilere Dr. Sirrus Perham kitabında şöyle yer vermiştir:

“Botte İran nakışlarında en yaygınlarından biridir ve eski zamanlardan beri neredeyse tüm el dokumalarında örneğin kaşmir, halı ve patiska sanatlarında kullanılmaktadır. Bu kullanışlı halı nedeniyle Botte deseni çok değişik şekillere sahip olup, en az atmış ayrı desen şeklinde gözükür ve bunun en meşhur şekli Botte-Ceghe olarak tanınmaktadır.” Botte desenin nerden ve nasıl geldiği her zaman farklı yorumlara sebep olmuştur. Bir grup Zerdüşt ateş patinglarından geldiğini söylerken diğer grup onu badem ve armut sembolü sanıp bir diğer grup onu Hindistan’da bir bitki olarak söylemektedir. Neyse ki bunların hiçbiri doğru değildir. Tarihi araştırmalara göre aslında sedir ağacıdır. Sedirin Botte desen olmak üzere çok değişim göstermiş bu yolda çok uzun zaman içerisinde üç farklı adım görülmüştür. İlk adım olarak sedirin kutsal ağaç olduğu ve çiçeklenmesi, her zaman bahar olma ve adamlık sembolüdür. Bu ilk adımda Aşur ve İlam medeniyetlerinde başlanıp Ahameniş dönemine kadar uzanmaktadır. Bu adımda sedir ağacı sanatsal işlemlerde doğal ve normal şekli ile çizilip süsleme nakışlar ve desenler ile bir araya gelmemiştir. Sedir Takht-e-Cemşid duvarlarında bulunan taş kesmelerde tek ağaç olarak görünmektedir. Bu taş kesmeler dikkat ve zarafet ile işlenip, en küçük detayları dahi ender bir ustalıkla göstermektedir. Part ve Sasani sanat tasarımlarında sedir tek kutsal ağaç değildir ve giderek yerini başka ağaçlara bırakmıştır. Sedirin gelişimi ikinci adımda İslam sanatında karşımıza çıkar. Bu adımda sedir süslü bir desen olarak kullanılıp doğal şekli değiştirilmiştir. Ne yazık ki bu olağanüstü değişim sadece Kaşan, Gorgon, Rey ve Neyşabur bölgelerde, Çanak çömlek üzerinde görünmektedir ve diğer sanatlarda ondan eser yoktur. Hicretten sonra altı yüzlü yıllarda Sedir-Botte ve nakışlı sedir, sade şeklini kaybedip, Botte-Ceghe bitmiş halını bulup, minyatürün küçük özel detayları sedir ağacını süslemiştir. Bu bakımdan sedir ağacını tanımak zor olmaktadır ve ondan sadece koni şeklinde bir hacim kalmaktadır. Safaviye çağından kalmış iki altın kumaşta Botte desen gelişimi en iyi şekilde görülür. İlk numunede resmedilen sedir, dal doruğunun iki bükülmüş şekli bulunmaktadır. Çiçek ve bitkiler ile ihate olup, bu desen koleksiyonunda öyle görünüyor ki Botte deseni doğuşunu anlamak mümkündür.

Şekil 56: İsfahan Golabetun Kumaş

İkinci numunede sedir ağacı öncekinden daha fazla sadeleştirilmiş olup sadece boş kalıbı vardır ve onun kenarının resmeden Botte deseni daha çok görülmektedir.

Şekil 57: İsfahan Golabetun Kumaş

Botte motifi ilk varoluşunda halının her yerinde çizilmiş olup Torenc ve Leçek motifleri kullanılmayıp, Botteler Paralel yatay veya diyagonal sıralarda görülmektedir. Kısa zaman sonra Botte desenin harika boyamaları bu tasarımda altın çağ olmasına sebep olmuştur. Ustalık çizim ve boyama adımlardan sonra Botte motifi halı bordürlerde boyunca aşırı derecede kullanabilmiştir.

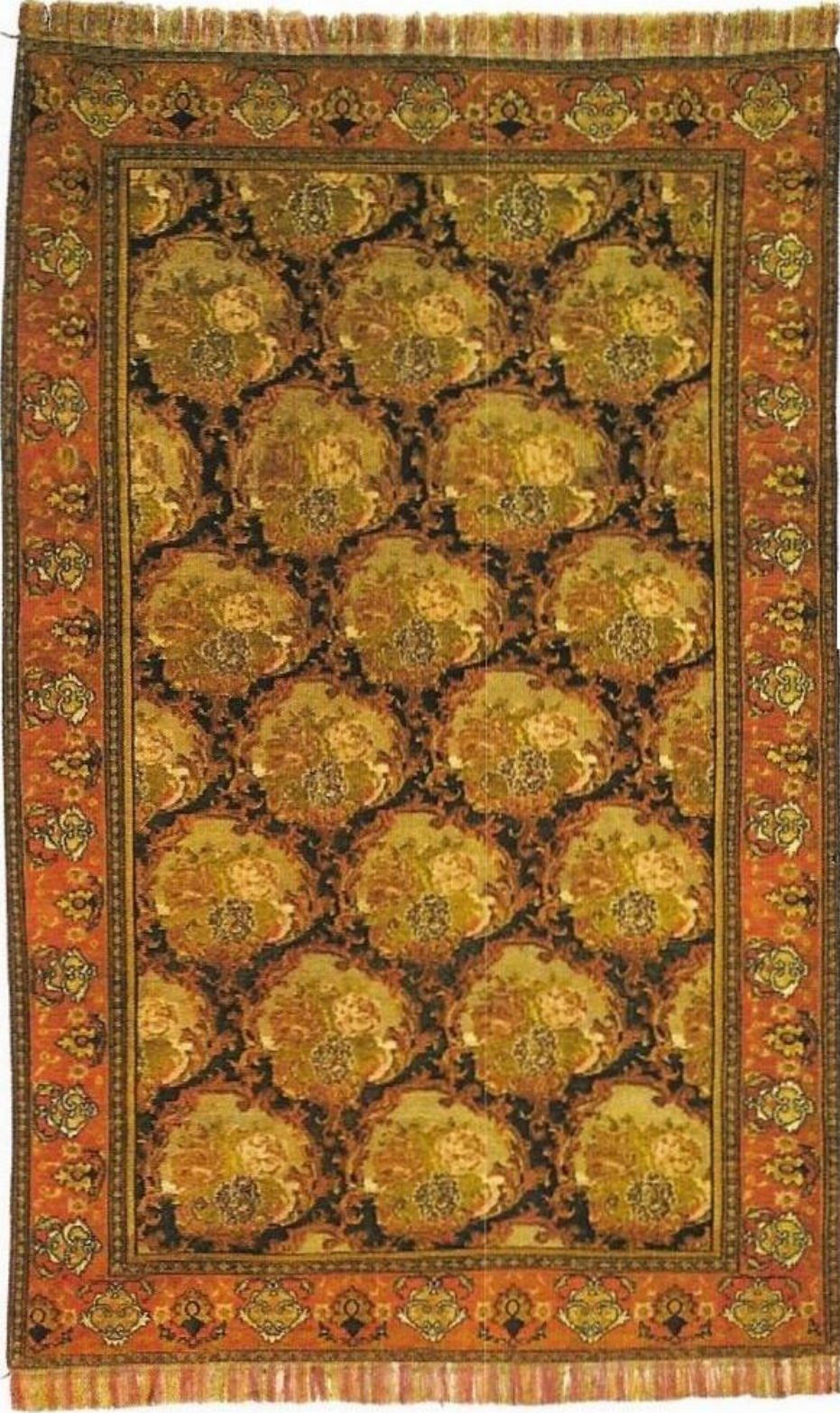
Şekil 58: Kaşan Halı Bote – Ceghe 2,14x1,38

1.3.7. Gol-E-Farang(Gül) Ve İran Kırmızı Güllü Nakışları

Gol-e-Farang' in İran el dokuma sanatına nasıl girdiği ile ilgili şimdiye kadar iki, üç farklı teori söylenmektedir. Parviz Tanavoli bunun ile ilgili şöyle yazar:

“Gol-e-Farang tasarım İran halı tasarımların en eski ve asil tasarımlardan biridir. Bazı eski eserlerde örneğin iki yüzyıl H. Kumaş ve Fayanslarda görülmektedir ancak bu İran gülü nasıl Gol-e-Farang(yabancı gül)) adı aldığı daha çok araştırma gerektirdiğinin göstergesidir.” Bu uzmanın görüşüne göre Gol-e-Farang motifin eski tarihi dört yüz yılı bulmaktadır. Safevi çağı ve ondan sonraki devirlerde günümüzdeki Gol-e-Farang motiflerine benzer güller uygulandığı görülmektedir. Ancak bazı diğer uzmanların görüşüne göre bu motifin halı üzerine transferi ve İran'ın farklı bölgelerinde görülmesi sadece yüz elli yaşı olabilir. Çünkü bulunan en eski bu nakışı kullanan halı tasarımları Ghacar krallığına aittir. Gol-e-Farang motif uygulaması en çok Nasereddin Şah Ghacar(kaçar) zamanında görülmektedir. Bu zamandan sonra saraylıların Avrupa ülkelerine özellikle Fransa ve İngiltere ülkelere seyahatler başladığında yabancı güllerin tasarımları İran tasarımlarına geçişine sebep olduğu, Ghacar binalar ve saraylarında görüldüğü söylenilmektedir. İran takvimine göre 1300-1320 şemsi (1921-1941 M.Ö) yılları arasında Kerman şehri halı tasarımlarında en çok uygulayan tasarımlardır. Bu yıllarda yabancı ülkeler halı siparişleri üzerine yabancı gül tasarımlı halılar dokumaya başlamışlardır. Bu tasarımlara “Gubleni” adına meşhurlardır ve kullanılan motifler Barg-e-Farang(yabancı yaprak) Gol-e-Farang(yabancı gül) ve Leçek-Torenç-e, Gol-e-Farang adlı tasarımların yaratmasına sebep olmuştur. Bu tasarımların birebir yakınlık ve benzerliği tasarımların aynı köke sahip olduğunu göstermektedir.

Bu tasarımların arasında Mirza Ali Çiçeği tasarımı(kurdistan halı) ve meşhur musa khani çiçeği tasarım ile ünlü Esfandaghe(ciroft bölgesinde bir köy) çiçeği tasarımların eşleştirmesinde fazla benzerlikler görülmektedir ve bu üç meşhur tasarımın Bakhtiyari Gol-e-Farang tasarımı ile eşleştirmesi bu tasarımların kökeninin aynı olduğunu göstergesi olarak endişelendirmektedir.

Şekil 59: Sanandac Halı – Gol-E-Fereng Tasarımı

Şekil 60: Çahar Mahal Halı – Gol-E-Fereng Tasarımı (Gol-E-Patuyi Tasarımı)

Gol-e-Farang tasarımı köylü numunesi göze görülen değişikler eşliğinde Çahar Mahal ve Bakhtiyari bölgesinde dokumaktadır. Ancak en meşhur olan Faradanbe köyünde(borucen ilçesinde) Gol-e-Patuyi(battaniye çiçeği) adlı tasarım dokumadır.

Dr. Ali Husuri eski Gol-e-Farang tasarımlarından örneğin Gol-e-Patuyi Bakhtiyari adlı tasarımında Fransa'daki çikolata paketleri üzerinden ilham aldığını söylemektedir. Sirus Parham baharlı kabile(Fars bölgesine ait) halıların bir numunesine örnek göstererek yabancı gül ve İran gül tasarımlarının çok farklı olduğunu söylemektedir. Dr. Parham gösterdiği olduğu halı tasarımı ile ilgili şöyle yazmaktadır:

“Halının tasarım ve dizayn şekli öyle ki sanki gökyüzünden yerde olan bahçeyi seyrediyoruz. Bu rengârenk çiçek dolu bahçe Gol-e-Farang desenler ile süslenmiş. Bu desenlerin yarısı doğal gül ve yapraklardan ilham alırken, diğer yarısı ise geometrik ve soyut şekilleri göstermektedir. Benim görüşüme göre bu numunenin motiflerine Gol-e-Farang tasarım adı verilmesi önemsizmemiş adlandırma ve yanlışır. Bu motif %100 Kırmızı gülün doğal ve natüral halıdır ve kesinlikle bundan başka şey olamaz çünkü bu tasarımların doğa ile birebir olduğu kesindir. Bu güllerin İran Muhammedi gülü olduğuna şüphe yoktur. Bu güller en az Safaviye çağından İran sanatsal işlemlerinde mevcuttur. Bazen yalnız ve bazen bülbül eşliğinde.”

Şekil 61: Kerman Afşar Halı – Gol-E-Fereng Tasarımı

Parviz Tanavoli kitabında böyle yazmaktadır:

“Gol-e-Farang tasarım aslında kırmızı gül veya gül çiçeği etrafında yaprakları ile birlikte sarılmış desendir. Çahar mahal sanatçıları bu deseni defalarca

kullanmışlardır. Bazen bu gülü yalnız olarak çerçeve içine yerleştirip, çerçevelerin tekrarı ile kheşti tasarımını yaratıp ona ayna çerçeve adını vermişlerdir. Zaman zaman bu güllerden demet olarak halının tam ortasına Torenc motifini yerine yerleştirip Torenc-e-Gol-e-Farang adını vermişlerdir. Ayna tasarım stili binaların tavan boyamalarında görülebilir. 11. yy. H. (Safaviye çağı)'dan beri Ghazvin, İsfahan ve Şiraz bölgelerindeki tavanları, bu binalarda bulunan halıları ve bunların eşleştirmesi, halıların çoğu kayboluş nedeniyle rahat bir çalışma değildir. Ancak Çahar Mahal şehrinde bu binalar ve halılar yer almaktadır. Bu halılar batı özel koleksiyonerlerin elinde olsa bile, bu benzerlikler rahatça görülmektedir. Resim 110-111. Bu tavanlar çoğunlukla ahşap olsa bile bu tasarımların alçı üzerine işlemesi görülmektedir. Ancak bu alçı tasarımlar zaman içinde bozulmuş ama ahşap olanlar hala güzel ve harikadır. Tavan tasarımların temeli iki grup Bakhtiyar halı tasarımlarına benziyor:

1. Tuğla ve ayna çerçeve tavanlar.

2. Torenc tasarımlı tavanlar.

Her iki grupta da Bakhtiyar halı tasarımlarında düzen ve kompozisyon işlenmektedir. İki grubun en önemli benzerliği halının bordür ve zemininde farklı şekiller ile gül çiçeği veya yabancı çiçeklerin çizilmesidir. Sadece tavanlarda olan çeşitli türdeki kuş motifleri ile olan farkı ve bazı tavan tasarımlarında yabancı kadın yüzlerine veya bazı Avrupa'ya ait sembollere, çiçeklere ve kuşlara rastlanmaktadır.

Bu cümlede Parviz Tanavoli açıkça İran çizimlerde yabancı gül ve kırmızı gül motiflerinin benzerlik gösterdiğini ve beraber olduğu inancını ifade etmektedir. Bir taraftan bu iki çiçeğin benzer uygulaması ve diğer taraftan onların simülasyonları, köklerinde değişiklikler yapması nedeniyle, bu çiçeklerin kökeni tanınması daha zor bir hal alıp, uzmanları araştırmalarında zorluklar ile karşı karşıya getirmelidir. Hâlihazırda İran'ın her yerinde Gol-e-Farang desenin çeşitli türleri görülür. Ancak büyük ve küçük değişimler ile beraber, maalesef bu değişimler İran halı tasarımı için iyi olmayıp son on yılda tebriz halı tasarımlarda özellikle renklendirme adımda halı üzerinde yarı gibi görünmektedir.

1.3.8. Egtebası(Uyarlanmış) Nakışlar

Bu nakışlar ile beraber iki grup halılar hatırlamak gerekir:

-Qafqaz ve Türkiye halı nakışları

-Gol-e-Farang(Gubleni) nakışların bir kısmı

Araştırmalara göre Qafqaz ve Türkiye halı tasarımları tamamen İran halı tasarımlarından ilham alarak işlenmektedir. Bu nedenle hepsinin nakış kökeni İran nakışlarını göstermektedir. Böylece İran sınır bölgelerinde(kuzey-batı) özellikle Erdebil şehrinde dokunan halılara Egtebası(uyarlanmış) adı verilmesi bilimsel yöne sahip değildir. Bu neden ile sadece diğer ülkelerin sanat eserlerinden İran'a taşıyan nakışlar uyarlanmış adı verebilir. Muhtemelen Gol-e-Farang (Gubleni) İran halı tasarımının tek uyarlanmış tasarımıdır.

1.4. Avrupa (Yabancı) Şivelerin İran Sanatına Özellikle Çizimlere Girme Tarihi

Yabancı gül tasarımının İran tasarımlarına geçişi 11. yy.'dan sonra olmuştur. İran halı tasarım etkisi yüz elli seneye yakın olmaktadır. Bu yabancı gül tasarım ile birlikte ayna zamanda, portre çizme sanatı özellikle batı üslubu tasarımlar arasında başlayıp sonra İran halı dokuma sanatına da geçiş yapmıştır. İran ve Avrupa arasındaki ilk ticari ve siyasi ilişkiler Ağa Gyunlu aile krallığı ile 9. yy.'da başlayıp Safaviye çağında geliştirmiştir. siyahi iş ve sanat adamları gönderisiyle birlikte özellikle Tebriz, Qazvin ve İsfahan(Safaviye çağının başkentleri), Avrupa kültür ve sanatı İran'da yaygınlaşmış olup günden güne kendini daha çok göstermeye başlamıştır. İlk günlerde İran halkı yabancı kültür ve sanata çok aceleci davranışlar ile yaklaşmış sadece şaşkınlık ve hayranlık duymuşlardır. İlişkilerin gelişmesi ile birlikte, Batı kültürü giderek İranlılar üzerine daha çok etki yaratıp insanların batı kültürü ile daha çok bilgiye sahip olmalarını sağlamıştır. Ancak her zaman insan kitleleri böyle tanışmalara olumsuz karşıladıkları için, bu neden ile batı kültür ve sanatın tanışması ve bilim tarzı sadece derbar ve üstün sınıf insanların ilgisini çekmiştir. Seneler geçtikten sonra diğer insanların da ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu senelerde batı sanatı özellikle çizme sanatı İran çizme sanatına göre (minyatür)

daha çok doğallık, asla benzetmek ve manzara yasalları ve perspektife önem vermesi İranlılarda şaşkınlık ve hayranlık uyandırılmaktadır. Padişaha ve derbar adamları, kendi portre ve heykeli yapma sevgilerinden dolayı bu çizim tarzını beğenip, yayınlamaya önem vermişlerdir. Öyle ki Şah İsmail Safaviye ve Şah Tahmasb aynı senelerde, Avrupa ressamı tarafından portre çizimine izin vermişlerdir. Safaviye padişahların portre ve Avrupa usullü resimlere fazla ilgi gösterdikleri için minyatür(İran asıl çizme sanatı) maalesef daha az ilgi görüp, şaheser minyatürler yaratmasına sebep olmuştur. Bazı uzmanların görüşüne göre İkinci Şah Tahmasbdan sonra minyatür sanatı çökmeye başlamıştır. Bu zamandan sonra Behzad ve Reza Abbasi gibi Minyatür ustaları görünmemiştir. Bu büyük gelişim ile birlikte yabancı motiflerin halı tasarımlara girilmesi başlamaktadır. Safaviye zamanında en büyük halı tasarımcıları, batı sanatı etkisi ile beraber ilk Egtebası(uyarlanmış) nakışların halı tasarım girmesini sağlamışlardır. İran kırmızı gül çiçeğinin, yabancı güllere çevrilmesi son senelerde İran halı düşüşüne sebep olmaktadır. İran halı tasarımcılar fotoğraf gibi tasarımları çizmeye başlamışlardır. Bu tasarımlar “Naghshe Şahı” halıların yapılmasına sebep olmuştur. İran halı ihracatı Avrupa ülkelerine başladığında görsel çizimli halılar onlar tarafından ilgi görmemiş ve daha çok geleneksel, geometrik, Eslimi, çiçek ve yapraklı tasarımlar batı insanları için çekici bir hale gelmiştir. Ancak hayret içinde söylemek gerekir ki günümüzde özellikle son yirmi senede görsel ve portre halılar İran’da daha çok dokumaktadır.

Görsel halı tasarımlarında en önemli olan konular:

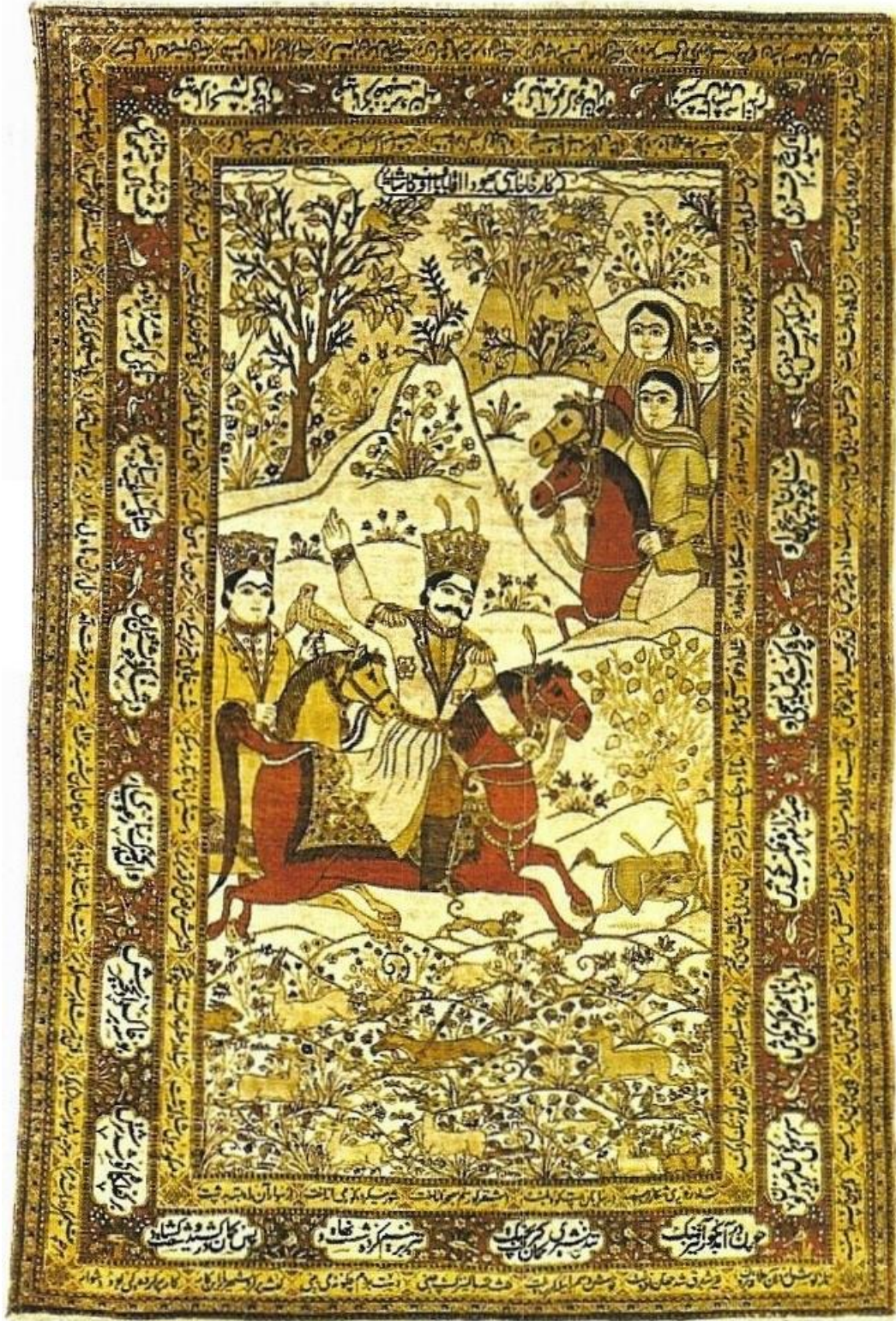
-Şah resimleri : Huşeng Şah, Khaşayar Şah, İlk Şahpur, Nader Şah Afşar, Fath Ali Şah, Naseredin Şah ve hepsinden daha çok olan Sohan Ahmad Şah Qacar.

- Epik öyküler. İran klasik edebiyatı : Rostem ve sohrah (Şahnameh Ferdusi), Leila ve Mecnun, Khosro ve Şirin.

- Dini mevzular ve Quran kerim dini öyküleri

-Derviş resimleri : Nur Alişah ve Şeyh Sanan

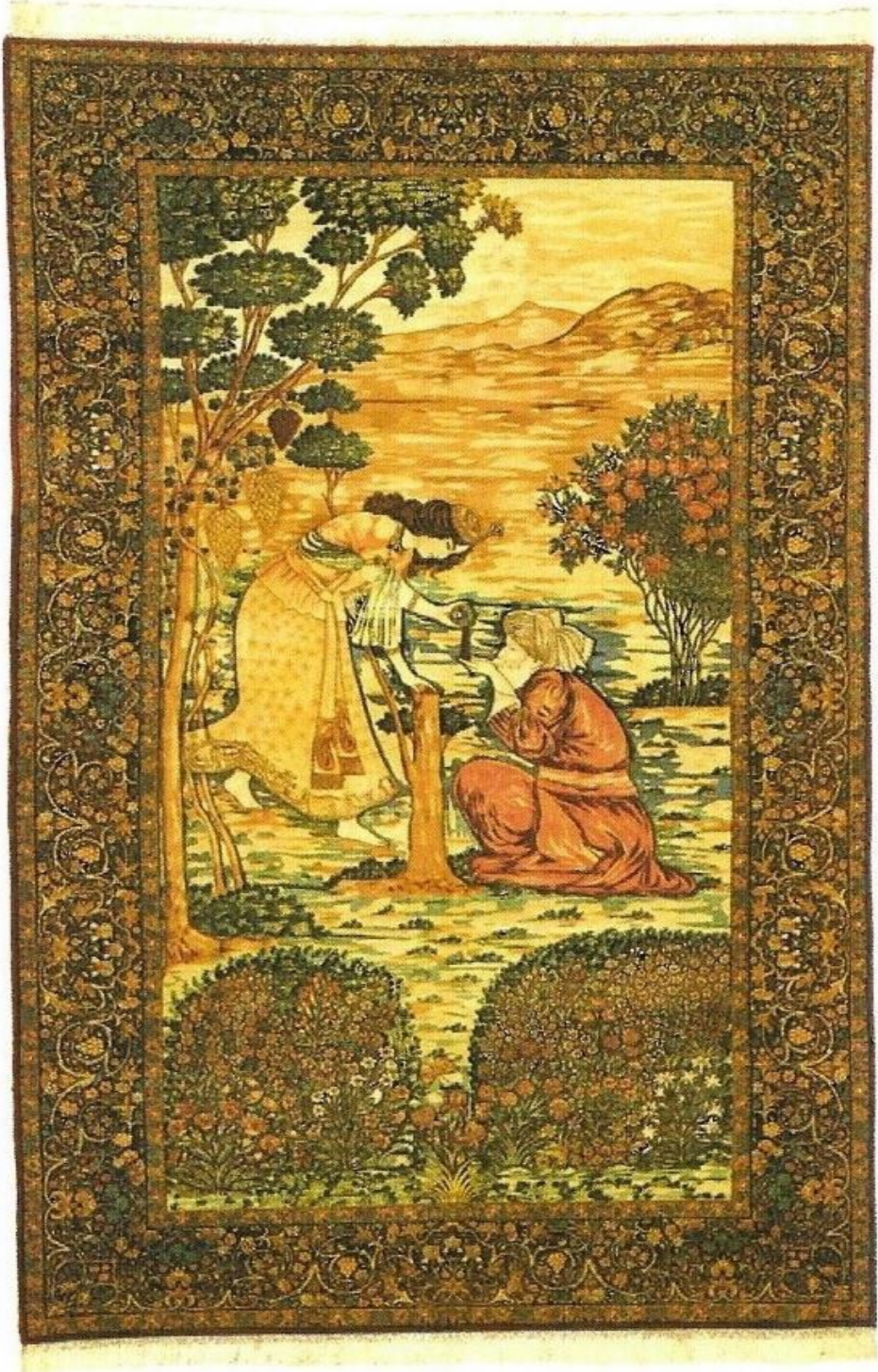
- Güzel ve çekici kadınlar

Şekil 62: Kaşan İpek Halı

Şekil 63: Kaşan Halı

Şekil 64: Raver (Kerman) Halı I

Şekil 65: Raver (Kerman) Halı II

1.5. İran Halı Tasarımında Kullanılan Malzemeler

1.5.1. Tasarımı kâğıdı

Günümüzde tasarım kâğıtlarının değişik çeşitleri mevcuttur. Bu kâğıtlar hanelerden ulaşıp haneler birbiri ile orantılı olmalıdır. Bu haneler ve Rec-şomar ölçülülüğü bu kâğıtların en önemli özelliğidir. (Rec-şomar: düğüm sayısı x belirletirmiş birim) Bu birim Türk dokularda 7cm olurken, Fars dokularda 6,5 cm dir. Bu birimler (6,5 ve 7 cm) bir zera doğum olarak adlandırılmaktadır. Zera eski zamanlarda ölçme birimin en önemlisidir. Fars dokum bölgelerde 104cm ve Türk dokum bölgelerde 112cm olarak geçerlidir. Tasarımcıların kullanan tasarım kâğıtları çok farklı olup genellikle 20 sıradan oluşmalıdır. 25, 30, 35, 40, 45, 50, 55 ve... türlere sahiptir.

Eski zamanlarda, endüstri baskı İran'a gelmeden önce halı tasarımları kumaş üzerine (örneğin keten kumaş ve benzeri) yapılmıştır.

Tasarımı için ilk önce tasarımlar küçük ebatlı (20x30cm) yapılmalı (tüm detaylarla) işverenin onayını aldıktan sonra büyük kağıt veya kumaşlar üzerine çizilmelidir.

1.5.2. Boya

Günümüzde modern atölyelerde kullanılan boya guaş boyadır. Fakat bu boyanın pahalı fiyatından dolayı atölyelerin çoğunda eski boyalar kullanılmaktadır. Bu boyalar toz şeklinde satılmaktadır. Minerallerden oluşan bu boyalarda çeşitlilik görülmektedir. Bu yüzden tasarımcılar boyaların kombinasyonundan diğer renkler elde edilmektedir.

Bu boyalar kolay yapılmıyor, yapılması zor olduğu için bazen günlerce zaman almaktadır. Aşağıda bazı renklerde kullanılan ürünler ele alınmıştır:

1.5.2.1. Sarı

Safran. Safranı suyla karıştırıp kapalı bir kavanozda üç gün boyunca, güneş altında bekletilir. Üç gün sonra süzülerek sarı renk için kullanılır.

1.5.2.2.Turuncu

Safran + Sarıçiçek (kacire)

1.5.2.3. Gökyüzü Mavisi

Nil + Sefid ab + Lacivert

1.5.2.4. Siyah

Barzak yağı + Pamuk + Zac

1.5.2.5. Kırmızı

Sarıçiçek + Çuval bezi + Turunç suyu (sirke veya nar suyu)

1.6. Halı Yapımında Kullanılan Ham Maddeler

1.6.1. Pamuk

Pamuk bitkisi işlendikten sonra pamuk elde edilen bitkiye verilen isimdir. Genel itibari ile 50cm ile 1m civarında bulunan pamuk bitkisinin ağaç hali olanları bir ağaç kadar büyüyebilir yani 5m kadar. Pamuk bitkisinin gövdeleri oldukça diktir, çok dallı bir bitki tüylü bir yapısı vardır. Yaprakların şekli parçalı, taban kısmı kalbe benzer. Ayrıca yapraklarında bulunan sap uzundur. Pamuk bitkisinin dış çanak yaprağı üç parçalı iken taç yaprakları beş parçadır. Meyvesi 3-4-5 gözü bulunan kapsülden oluşmaktadır. Bu meyve açık olabileceği gibi kapalıda olabilir. Pamuk bitkisinin meyvesinde bulunan her gözde beş ila on adet arası tohum bulunmaktadır. Bu tohumların üzerleri siyahımsı renkli, üzerini uzun ve sık bir beyaz tüyle örtülmektedir.

Pamuk üretiminin en çok olduğu ülke Hindistan, Çin, Amerika'dır. Pamukların birçok çeşidi bulunmaktadır.

1.6.2. İpek

Pulkanatlılardan bazı böceklerin özellikle ipek böceği kurdundan ürettiği kozadan elde edilen lifdir. Birçok tırtıl evresindeyken kendini çevresine salgıladığı bir tür ipliksi koza içine hapsetmektedir. Ancak bu kozaların iplikleri oldukça düzensiz ve dayanıksızdır. Buna karşı bu tür kozalarda dokuma yapılır. Kültürü yapılan ipekböceğinin kozasında bulunan ipeksi ipliğiye farklıdır. İpek, uzunluğu 600- 900 metre kadar olan kesintisiz bir lifdir. Birçok kozadan çıkan lifler bir arada bükülür, tek bir ip oluşturulur. Büküm miktarı ve büküm yönüne göre bu ipliklere değişik adlar verilir. Ham ipek parlak dayanıklı, esnek ve çok güzel görünümüdür. Kütlesini %30 u kadar su emer, ipek sabun ve suyla yıkanarak çapakları giderilir, temizlenir ve sericin alınır. Sülfür asitle ağartılır ve boyamaya hazır hale gelir. Isıya dayanıklı olsa da iyi bir iletken değil kötü koşullarda bile çok uzun süre dayanır. Bozulmuş kozalardan ya da işlem sırasında kırılan ipekten ipek elyafı yapılır. Yapay ipeğin ve sentetik ipliklerin ortaya çıktıktan sonra yalnız kök dokumalarda kullanılan ipek İran, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde eski varlığını sürdürmektedir.

1.6.3. Yn

Koyun, Keçi, Deve gibi ot yiyen evcil hayvanların vücutlarını örten yumuşak kıvrıcık kıl görünümünde organik elyaftır. Hayvanları yağmur, soğuk ve fiziki şartlardan koruyan yn, insanların giyecek sergi, halı ve diğer ihtiyaçlarını da karşılar. Yn elyafı keratin denilen bir çeşit protein olup 5 ile 12 adet ince elyafın birbirine bitişik olarak epidermden çıkması ile meydana gelmektedir. Bir koyunun derisinde cm/2 de 4000 ile 10000 arasında tüy vardır. Koyunun cinsine ve vücut bölgesine göre elyaf sayısı değişir. Yn elyafları ne kadar ince ise o kadar kıvrıcık olur. Bir yn elyafı yaklaşık 20 kilogramlık bir yükü taşır.

Elektrik ve ısıyı iletmez. İyi bir nem tutucudur. Yn yakıldığında amonyak gazı çıkarır ve alev söndüğünde hemen sner. Bu özelliği aynı zamanda ateşe dayanıklı olduğunu gösterir. Ynn kalitesi hayvanın yaşı ile ilgili değişiyor. En kaliteli yn iki yaşını doldurmuş hayvanlardan alınır. Yn denilince akla koyun yn gelir. Tiftik keçisinin (Angora) yönü de çok kıymetlidir. En ince elyafly yn merinos koyunlarında bulunur. Bu yn elyafları 16 mikron ile 50 mikron arasında değişen kalınlıktadırlar. Yapağı kaba pisliklerden temizlendikten sonra deterjan ile yıkanır. Yıkama sonucu yönde bulunan potasyum karbonat, ter, lanolin gibi yağlı maddeler alınır. Kurutulan yn özel taraklarda elyaflarına ayrılır. Elyaflar bir huniden geçirilerek pamuk ipliği yapımına benzer şekilde iplik haline getirilir.

1.6.3.1. İran koyunlarının en önemli çeşitleri:

1-Kalkuyi,

2-Qazal,

3- Beluçi,

4- Arap,

5- Farhani,

6- Gorgoni,

- 7- Kermani,
- 8- Kordi,
- 9- Lori,
- 10- Makuyi,
- 11- Türki,
- 12- Zendi,
- 13- Mehrbani,
- 14- Sencabi,
- 15- Cemur,
- 16- Harki,
- 17- Muganni,
- 18- Afşari,
- 19- Türkmen,
- 20- Qare gül,
- 21- Şal,
- 22- Sengseri,
- 23- Şiraz grisi,
- 24- Baktiyari,
- 25- Taleşi,
- 26- Naini

Koyun çeşitlerinin daha iyi tanıtılması için dünyada koyunların sıralaması, yünlerin üzerinden yapılmaktadır. Bu sıralama şöyledir:

- Tam Zarif yünlü koyunlar.(Merinos koyunu bu sınıfta yer alır.)
- Daha az zarif yünlü koyunlar.
- Uzun yünlü koyunlar.
- Kalın yünlü koyunlar. (Bu sırada yer alan koyunlar halı sanatında en kullanışlı yünlere sahiptirler.)
- Karışık yünlü koyunlar.

Taps yünü:

Yıkayıp taranmış, uzun iplere sahip az mikronu olan, rengi pürüzsüz beyaz olan yünlere Taps denir.

1.6.4. El Halı Dokumalarında kullanılan Yün İplerinin Kaliteleri Şöyledir:

Lif çapı 30 mikrondan az olan 1. Kalite

Lif çapı 30 – 35 mikron arası olan 2. Kalite

Lif çapı 40 mikron olan 3. Kalite

Liflerin uzunluğu ne kadar yüksek ise (7,5 cm'den çok) kalite yükselmektedir.

Genel olarak el halısı örgüsünde kullanılan yün iplikleri 2 kategoride yer almaktadır.

İnce doku halılarda kullanılan yün iplik

Kaba doku halılarda kullanılan yün iplik

1.6.5. Halı Dokumalarında Kullanılan Yün Ve İpek İpliklerin Kullanma Miktarının Hesaplaması

Genellikle dokumacılar tecrübeleri ile iplik kullanma miktarını hesaplayıp, hazırlarlar ve bunu ölçmek için özel bir yol yoktur. Ancak bu miktarı düğüm uzunluğu ile ortalama hesaplamak mümkündür. Farklı bölgelerin dokumacıları kendi alışkanlık ve becerilerine göre halı dokuma işlemini yaparlar buna rağmen dokuma esnasında düğüm uzunluğu her dokumada farklı olabilmektedir. Ancak ipliklerin kullanım miktarı rahat bir yöntem ile hesaplanabilir. Bunun anlaşılması için ilk önce Rec-Şomar kelimesinin anlamını gözden geçirmeliyiz.

Rec-Şomar, Rec-Şomar İran halı tanımındaki en sık kullanılan ifadelerden biridir. Halı kalite ölçümünde bu ifade önemli kriter olup halı değerini belirtmektedir. Rec-Şomar yöntemiyle halının ince veya kaba dokuya sahip olduğuna karar verilebilir. Bu kavram belirgin santimetre de olan düğümlerin olduğunu gösterir böylece halının değer ve kalitesi hesaplanabilir. Rec-Şomar ye düğüm sayısını belirgin halı seviyesinde uzunluk ölçümü bölgelere göre farklıdır. Örneğin Tebriz de bu düğümler 7cm de sayılırken, İsfahan şehrinde ise 6.5cm ve Kerman şehrinde 6.75 cm de sayılmaktadır. Sonunda bilgisayarın halı tasarımlara girmesiyle beraber bu ölçüm 10 cm de ulaşmıştır. Bu ölçüm değişiklikleri halı satın alınacağı zamanında önemli bir anlam taşımaktadır. Örneğin satıcı size Rec-Şomarın 40 olduğunu söylediğinde halının hangi bölgeye ait olduğunu sormak gerekmektedir. Rec-Şomar (düğüm sayısı) nı bulmak için halıyı ters yapıp, onun arkasına bir cetvel koyularak düğümler sayılır. Kaba dokumanın 10 cm de düğümleri az olup, kalın iplik kullanılırken, ince dokumada ise 10 cm de düğümleri sayısı çoktur.

Kaba Dokuma Halılar; Rec-Şomar 7 cm de 40 düğüm veya 10 cm de 57 düğümdür.

Yarım İnce Dokuma Halılar; Rec-Şomar 7cmde 40-60 arası veya 10 cm de 57-85 arası düğüm sayısıdır.

Sanatsal Ya İnce Dokuma Halılar; Rec-Şomar 7 cm de 60 tan fazla veya 10 cm de 85 ten fazladır.

Rec-Şomar anlamını söyledikten sonra iplik kullanımının hesaplanmasına geri dönüyoruz. Geçen paragraflarda hesaplama için rahat basit bir yöntemden söz ettik şimdi o yöntemi açıklayalım.

Örneğin: Uzunluğu 3cm olan, halı boyu 3x4 ve düğüm sayısı 30 halı dokumasında kaç miktar ipliğe ihtiyaç olacak?

1- Halının tüm düğümlerine hesaplama

Cm	Düğüm sayısı		
6.5	30		
300	x	1385 genişlikte olan	
		Düğüm sayısı	1385x1846
			2556710
6.5	30		tüm halı
400	x	1846 uzunlukta olan	Düğüm
		Düğüm sayısı	sayısı

2- Halının tüm düğüm uzunluğunu cm e göre hesaplama

$$2556710 \quad x \quad 3 \quad = \quad 7670130$$

Tüm halı düğüm sayısı

Her düğümün ortalama uzunluğu

Makaslamadan önce

Halının tüm düğüm uzunluğu cm e göre

3- Halı Dügüm Uzunluğunu Cm'den Metreye dönüştürmek

M	Cm
1	100
X	76701

4- Halı düğüm ağırlığının tümünün hesaplama

Metre	Gram
5	1
76701	x
	15340 gram ya 15,340 kilo

5- Genellikle yün ipliklerin 2 katlı olması ile bulunmuş adet x2 yapıyoruz

Yani ihtiyaç olan yün iplikleri bu âdeti buluyor

$$15340 \times 2 = 30,680$$

Bu miktar yün kullanma miktarı olacaktır. Ancak gerekli olduğunda son halı da her düğüm uzunluğu ortalaması makaslamadan önce yerine makaslamadan sonra ortalamayı bulunur.

Halı Dokumada İhtiyaç Olan İpek İplik Miktarını Hesaplama

Örneğin: Eğer düğüm uzunluk ortalaması bir ipek halıda önce 2.5 cm e ve Rec-Şomar(düğüm sayısı) 70 olursa, halı boyutu 1 zar ve yârim ve ipek ipliğin deniri 120 ve 10 olursa ihtiyaç olan ipek iplik miktarı ne kadardır?

1- Halı düğümlerin tümünü hesaplama

Cm	düğüm				
6.5	70				
104	x	1120 halı genişliğinde			
		Adet	olarak	bulunan	düğüm
					ler
		1120x1680=			
	Halı genişliği				1881600
6.5	70				halıda
					bulunan
156	x	1680 halı uzunluğunda			tüm
					düğüm
					ler
					adet olarak bulunan düğümler
					Halı uzunluğu

2- cm e göre tüm düğümün uzunluğunu hesaplama
 $1881600 \times 2.5 = 4704000$

Tüm halı düğüm uzunluğu cm olarak
Her düğüm uzunluk ortalaması makaslamadan önce
Tüm halıda adet olarak bulunan düğümler

3- Halı düğüm uzunluğunu santimetreden metreye dönüştürmek

Metre	Gram	Denir
9000	120	
47040	x	627 gram
		$627 \times 10 = 6270$ gram

4- Kullanılan ipek ağırlığını gramdan kiloya dönüştürmek

$6270 \div 1000 = 6.270$ Kg

Not: İran'ın bazı bölgelerinde örneğin Azerbaycan bölgesinde geleneksel dokuma tekniklere göre, halı genişliğinde kalın atkı atıp, devamını halının dışına çıkarıp Rast-ro (sıkıştırma mekanizması) çevresine sarıp yeniden halı içine sokup ikinci sırayı atkılamaya başlamaktadırlar. Böyle olunca ipek çözgüleme hesaplamasında halı ve tezgâh başı ve alt ile arasında mesafesine göre hesaplayıp halı ve Rast-rolar arasındaki mesafe de hesaplanabilmektedir. Bu formüller ve hesaplamalar ile kullanılan malzemenin miktarını kontrol edip fazla kullanışı karşı önlem alıp fiyat azaltılabilir.

Khame: Bükülmüş yün iplikleri

Denir: İpek iplik kalınlığının ölçü birimidir ve 9000 metre ipek ipliğin ağırlığı gram üzerinden belirlenmektedir. Adeti ne kadar büyük olursa ipek iplikleri daha kalın olacaktır.

1.7. İran halı dokumasında kullanılan tezgâhlar:

1.7.1. Yatay tezgâh

1.7.2. Sabit dikey tezgâh

1.7.3. Hareketli dikey Rastro sız (sıkıştırma mekanizması olmayan) tezgâh

1.7.4. Hareketli dikey Rastro lu (sıkıştırma mekanizmaya sahip) tezgâh

1.7.5. Sabit dikey sıkıştırmalı tezgâh

Halı dokumada en önemli araç tezgâhtır. Eski ve yeni halıların incelenmesinde on binlerce yıl geçmesine rağmen eski ve yeni dokuma tezgâhların arasında büyük bir fark görülmemektedir. Küçük değişiklikler yapıldıysa da yenilenmek için değildir. Sadece halı dokumayı daha rahat ve kullanışlı olması içindir. İran halısının dokuma tezgâhları (eski ve yeni) ana bileşenleri ve ne için kullanıldığı alt paragrafta yazılmaktadır:

-Sar-e-dar (tezgâh başı); Tezgâhın üst kısmında görünüyor ve işi çözgüleri saklamaktır.

-Zir-e-dar (Tezgâh aşağısı); Bu kısmında işi tezgâh başı gibi çözgüleri saklamaktır fakat tezgâhın aşağısında yer almaktadır.

-Rastro; Halı tezgâhın iki tarafında yer alır ve tezgâhın baş ve aşağı ucunu saklar.

-Fendek (Çakmak); Tezgâh başının aşağısında, tezgâh başının paralelinde ve 30 – 50 cm arasında mesafede yer almaktadır ve işi tezgâh başıyla aynıdır çözgüleri saklamaktadır. Bazı tezgâhlarda örneğin tebriz tezgâhlarında halı dokumasının başından sonuna kadar tezgâh üzerinde yer almaktadır ancak farisi tezgâhlarda dokumanın stiline göre bu değişebilir.

-Kuci odunu; Tezgâhın ortasında ve çözgülerin önünde kalmaktadır ve alt çözgülerin saklamasını kuci ipi yardımıyla sağlanmaktadır. Böylece halı eğimi önlenir. Bu araç farsî tezgâhlarında kullanılmaktadır.

-Haf odunu: Gözgülerin arasında kalır, hareket edebileceği sınır tezgâh başı altından kuci odunu arkasına kadardır. Alt ve üste hareket edebildiği için atkı çekmeyi kolaylaştırmaktadır.

-Zir-sari-e-Kuci (Kuçi odunun baş altı): 2 parça odun veya ona benzer şeylerden yapılır. Rastro ve kuci odunun arasında kalıyor, böylece kuci odununu öne çekebiliyor, aynı zamanda alt çözümleri çözgü sırasında dışarı çekebiliyor.

-Gove; Üçgen şeklinde araç tezgâh başı, tezgâh aşağısı ve rastro birleşim kısmında kalıyor ve baskı yapmakla, çözümlerin gevşek ve sert olmasını sağlayabilir. Genellikle ahşap tezgâhlarda kullanılmaktadır.

-Piç (vida); 2 adet vida tezgâhın başında kullanılmaktadır. Gove ile aynı işi yapıyor yani çözümlerin sert ve gevşek olmasını sağlamaktadır.

-Ahrome-bala (Yukarı manivela); İşi tezgâh başını döndürmesidir. Sadece hareketli tezgâhlarda kullanılmaktadır. Örneğin: Kermani tezgâhlar.

-Ahrom-e-Payin (Aşağı manivela); İşi tezgâh altının çevirmesidir. Sadece hareketli tezgâhlarda görülür.

-Keman (yay); Ahşap bir parçadır. Yay şeklinde oluyor. 2 adet kalın ip ile 2 tarafı kapatılıp 2 adet odun yardımıyla (kuci odununa benzer) biri alt çözümleri ve diğeri üst çözümlerin hareketini sağlayıp atkı sarılmasını sağlamaktadır.

-Sepaye (tripod); Sadece bazı yatay tezgâhlarda kullanılmaktadır ve işi kuci ağacı gibidir. Yalnızca başka bir tür çalışması vardır.

1.8. Tezgâh Türlerinin Gelişimi

Geçen sayfalarda adı geçen tezgâhların gelişim adımları gözden geçireceğiz:

1.8.1. İlk aşama (yatay tezgâhlar)

Bu tezgâhlar en eski insanların ilk dokumalarına benzemektedir. Eskiden yer bezleri kumaşlar bile bu tezgâhlarla dokunmaktadır. Binlerce sene geçmesine rağmen İran'da geleneksel kumaşlar ve halılar hala bu tezgâhlarla dokunmaktadır. Yeni tezgâhlarda eskilere göre sadece bir fark vardır. Yeni tezgâhlarda her iki tarafında sıkıştırma mekanizması kurulmaktadır. Aslında yatay tezgâhın 2 ana malzemesi vardır:

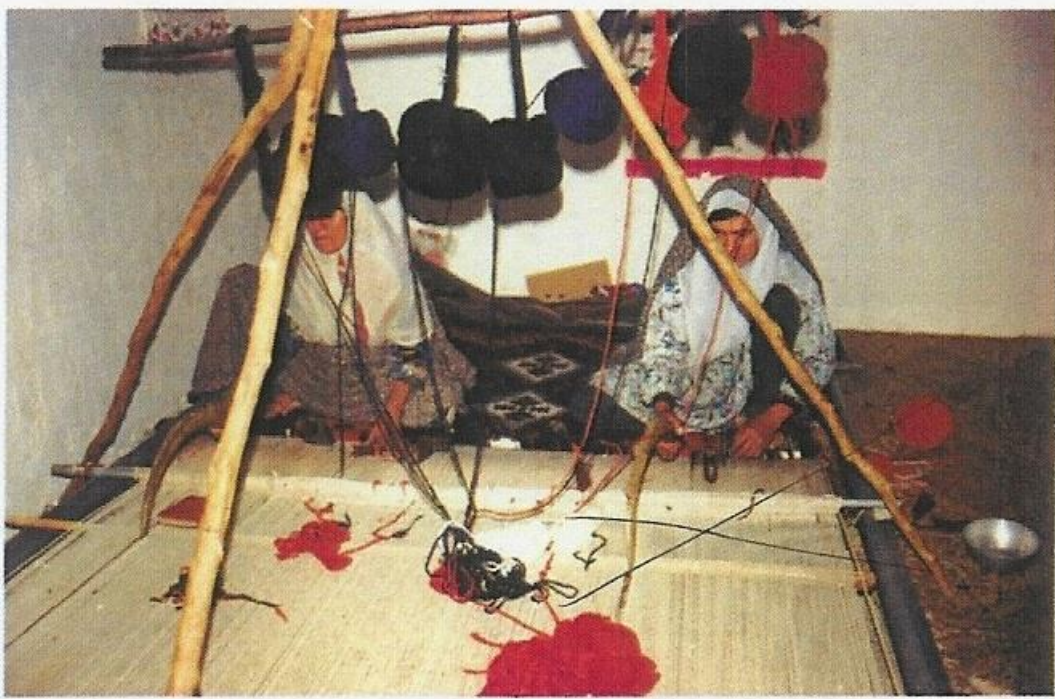
-Tezgâh başı

-Tezgâh altı

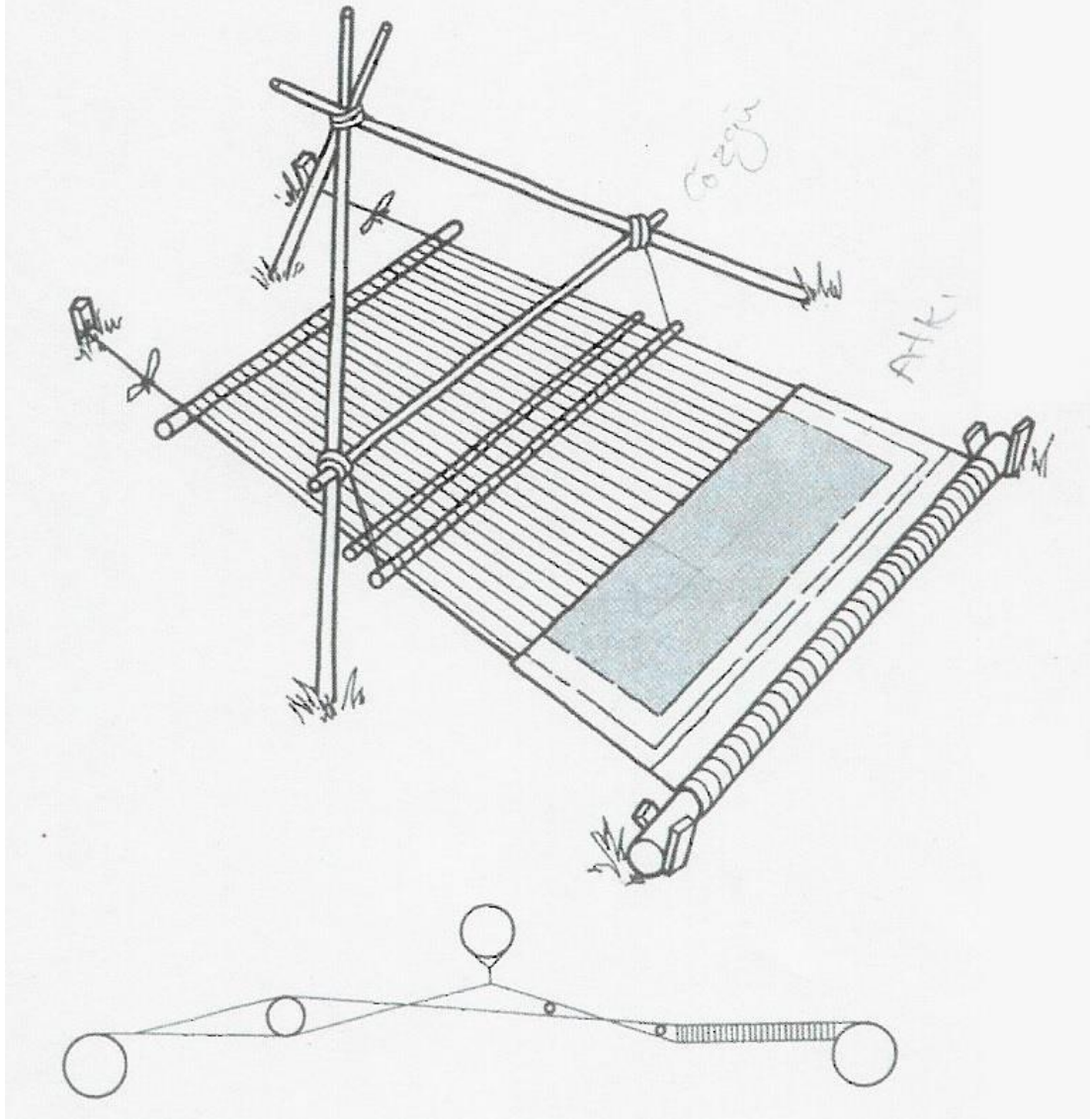
Diğer bileşenler: Haf odunu, kuci ağacı, kapsama kazıklar ve tripod.

Bu tezgâhların resimlerini gördüğümüzde anlayacağız ki kapsama kazıkları aslında sıkıştırma mekanizması gibi fakat başka yollarla çalışmaktadır.

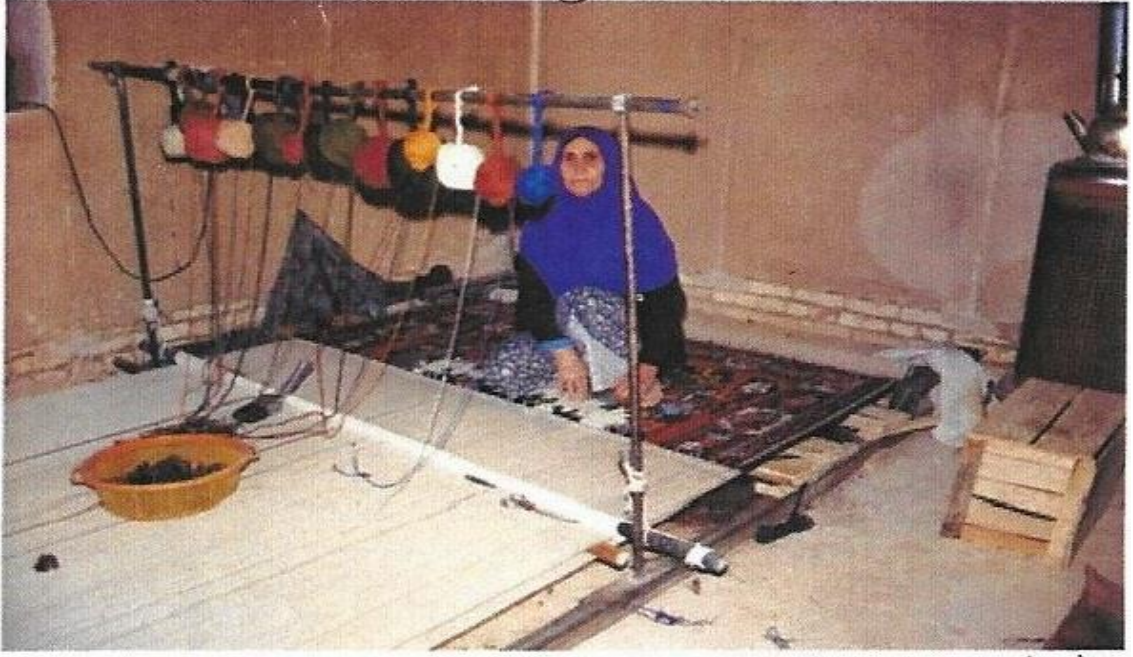
Bu türlü tezgâhlarda tezgâhın baş ve aşağı kısmı tamamen sabittir ve rotasyon kabiliyeti yoktur.

Şekil 66: Geleneksel Yatay Tezgâhlar

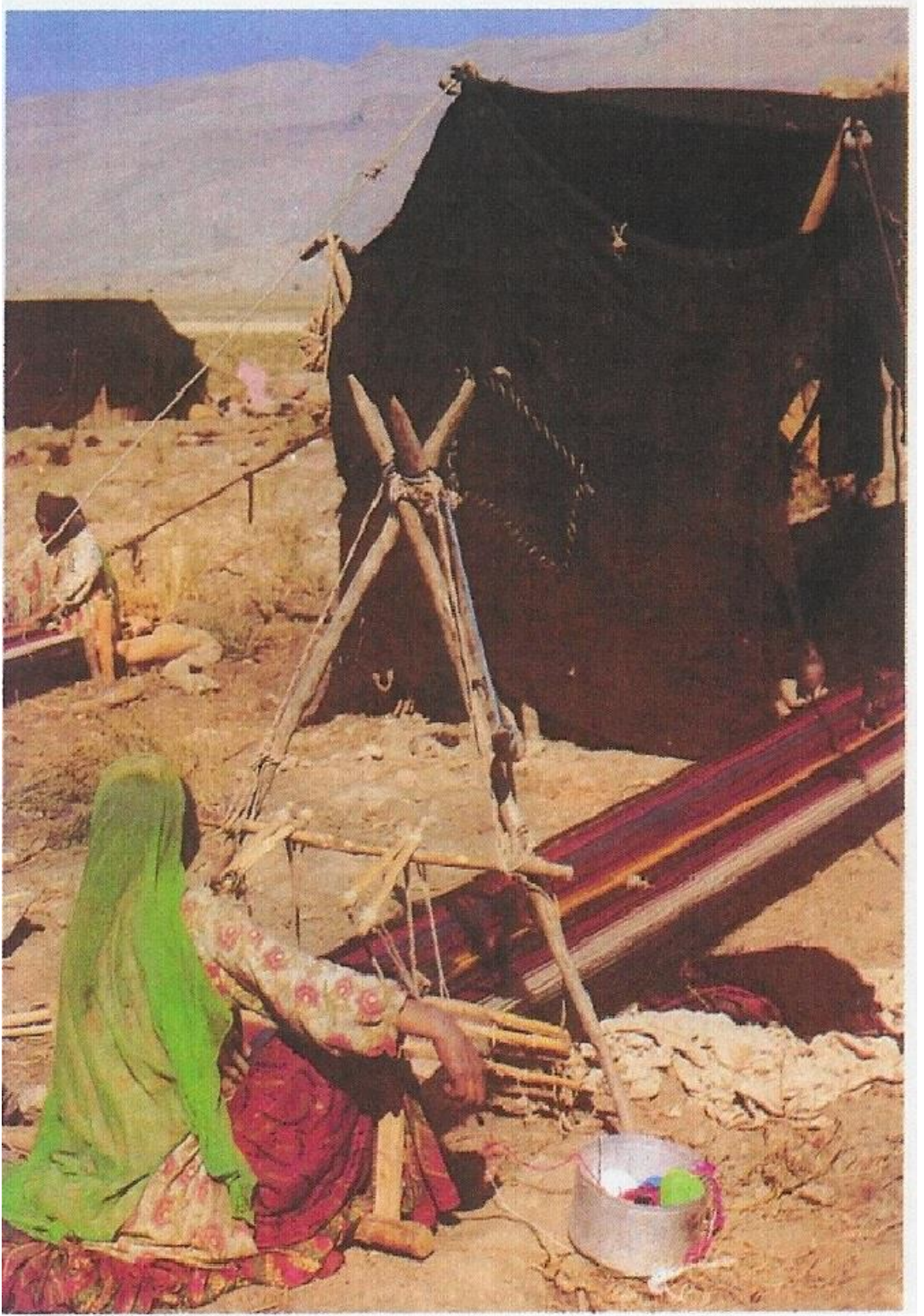
Şekil 67: Geleneksel Yatay Tezgâhlar

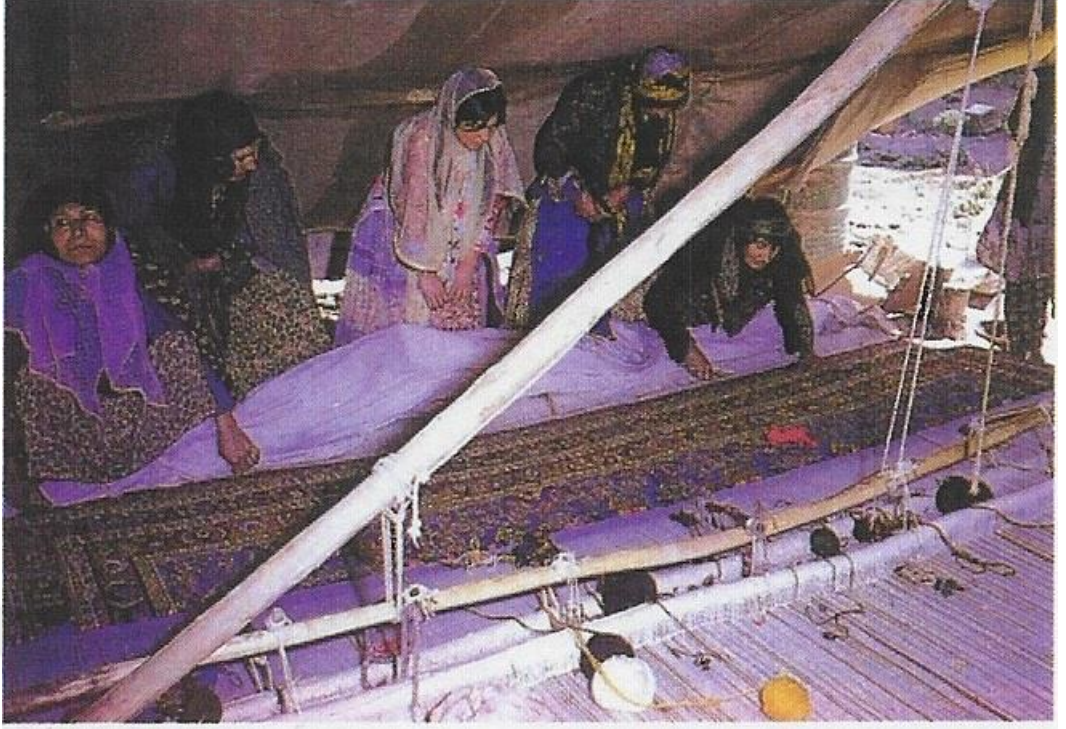
Şekil 68: Yatay Tezgâh

Keman (yay) en önemli bileşenlerden biridir ve ilk günden bu yana tezgâhların neredeyse tamamında görülmektedir. Keman (yay) yatay tezgâhlarda dikey tezgâhlarda bile üst ve alt çözgüler taşımaktadır. Yatay yaylı tezgâhlar bu günlerde neredeyse kullanılmaz hale gelmiş sadece çok az Fars göçebeler Sistan, Khorasan beluci ve Kerman bölgelerinde kullanılmaktadır. Yatay tezgâhların hakkında (yaylı ve yaysız) önemli bir nokta vardır: Çelekeşi (Çözgüleme)

İran'da Türk çözgülemesi meşhur olan ve Azerbaycan, Kuzey Kherasan ve bazı diğer bölgelerde kullanılan en eski ve aslında ilk ve en rahat çözgülemedir ve hala kullanılmaktadır. Tabi ki çözgü yapmak halı tezgâhları üzerine iki yolla yapılmaktadır, ilk olarak yukarıda sözü geçen çeşit ve diğer çeşit Farsi çözgüleme ki günümüzde 2 yüzlü halıların dokumasında kullanılmaktadır. Yatay tezgâhlarda Türk çözgüleme daha çok kullanılır hale gelmiştir.

Şekil 69: Kemanlı Yatay Tezgâh I

Şekil 70: Kemanlı Yatay Tezgâh II

Şekil 71: Kemanlı Yatay Tezgâh III

Şekil 72: Ferdos Geleneksel Yatay Tezgâh

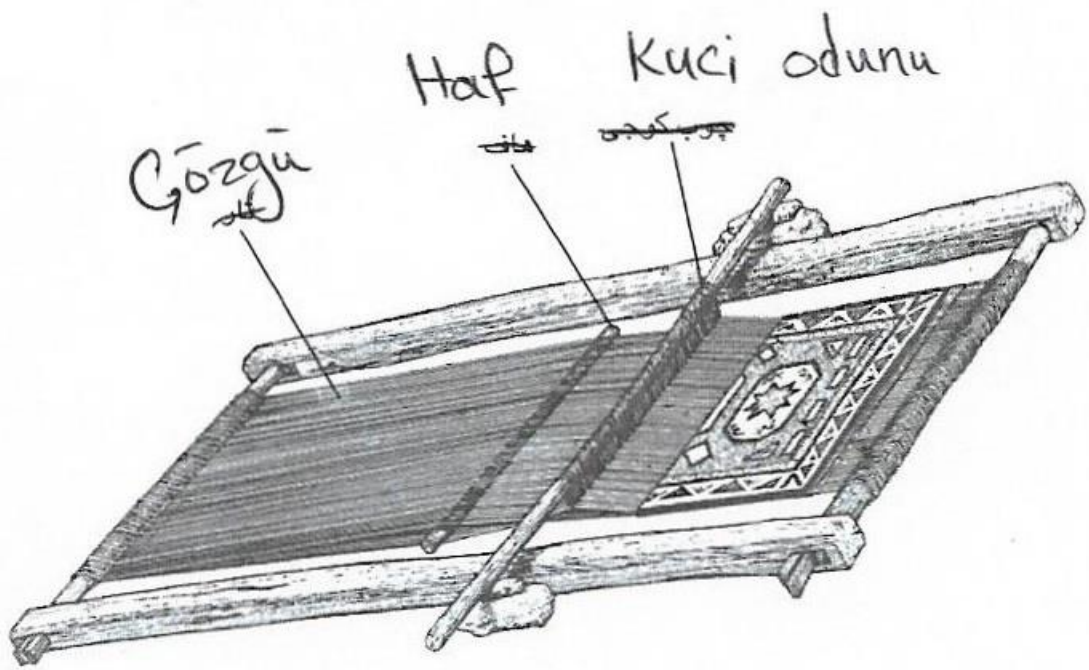
Şekil 73: Borucen-Yatay Tezgâh

Şekil 74: Borucen-Yatay Tezgâh

Şekil 75: Giroft – Kemanlı Yatay Tezgâh

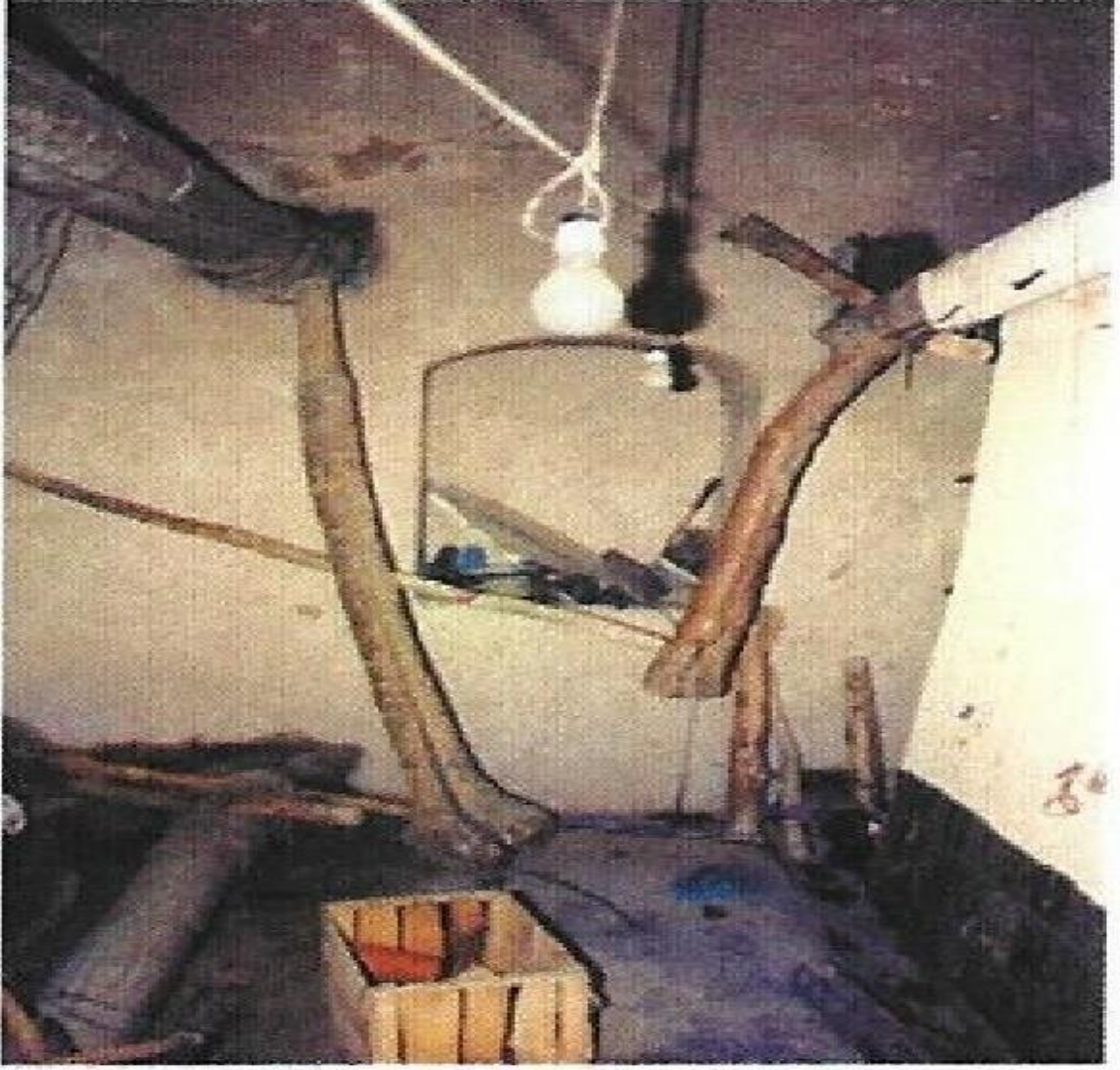

Şekil 76: Türkem – Yatay Tezgâh

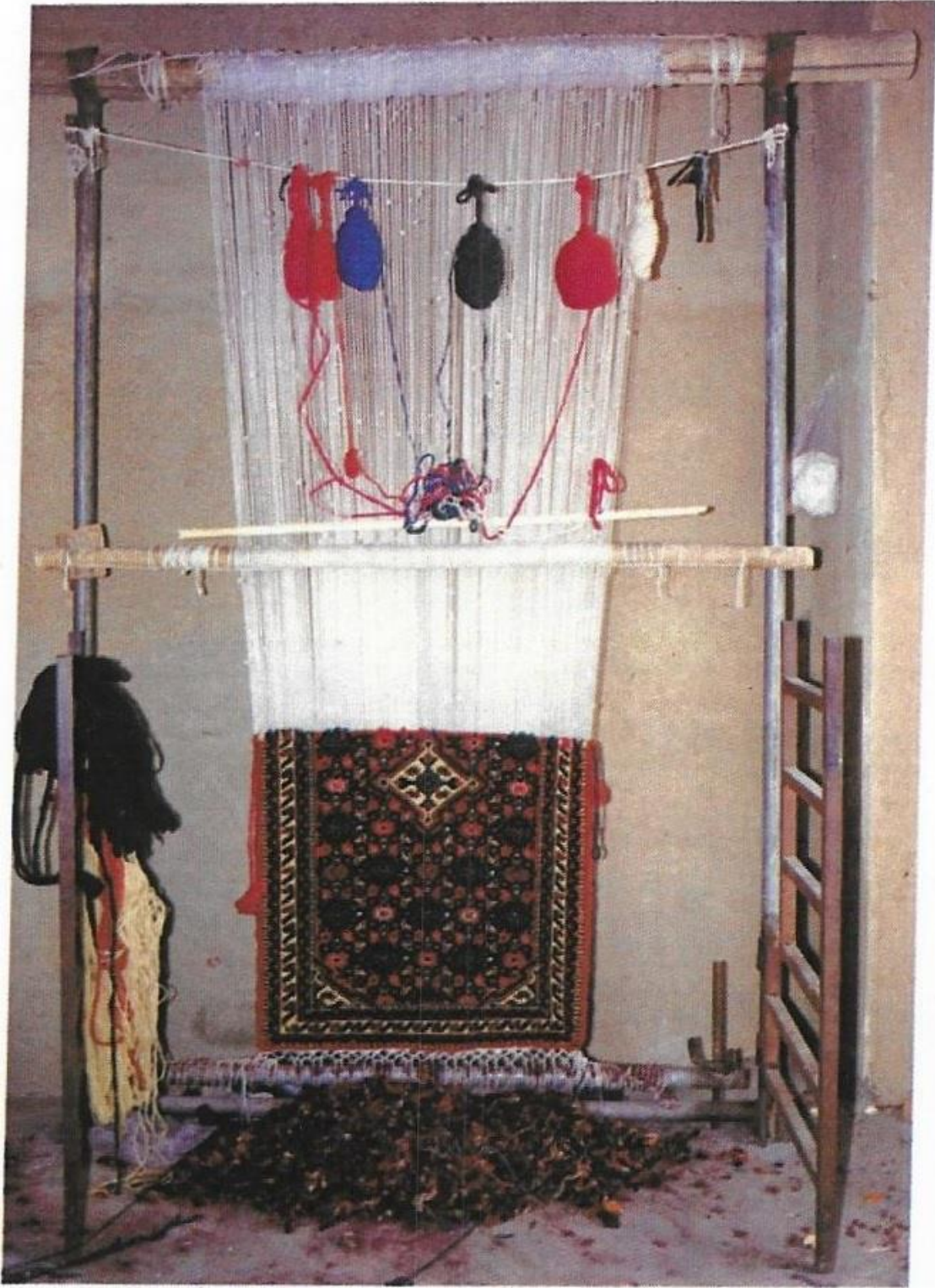
Yatay tezgâhların adlanmasında en önemli şey sıkıştırma mekanizmasının olup olmamasıdır. Aslında yatay tezgâh dik durma kabiliyeti olmadığı için (sıkıştırma mekanizması olmadığından dolayı) yatay tezgâh olarak adlandırılmaktadır. Buna göre sıkıştırma mekanizması sahibi olan yatay bir tezgâh aslında dikey bir tezgâhtır. Fakat dokumacı geleneksel olduğu ve alıştığı için tezgâhı yatay olarak kullanmaktadır.

1.8.2. İkinci Aşama (Dikey Tezgâhlar)

Tezgâh yapım ve ilerlemesinde ikinci adım insana göçebelik ve çobanlık hayatını durdurup bir bölgede yaşamayı deneyip çiftçilik hayatını seçtikten sonra başlamaktadır. Bu dikey tezgâh yapılışının ilk adımıdır. Aslında ilk adımda sadece yatay tezgâhları kaldırılmıştır, tezgâhın aşağısına 2 adet kazıkla zemine monte edilip tezgâhın başı 2 adet kemer kullanılmıştır. Günümüzdeki tezgâhlar bu eski tezgâhların değişmiş halidir.

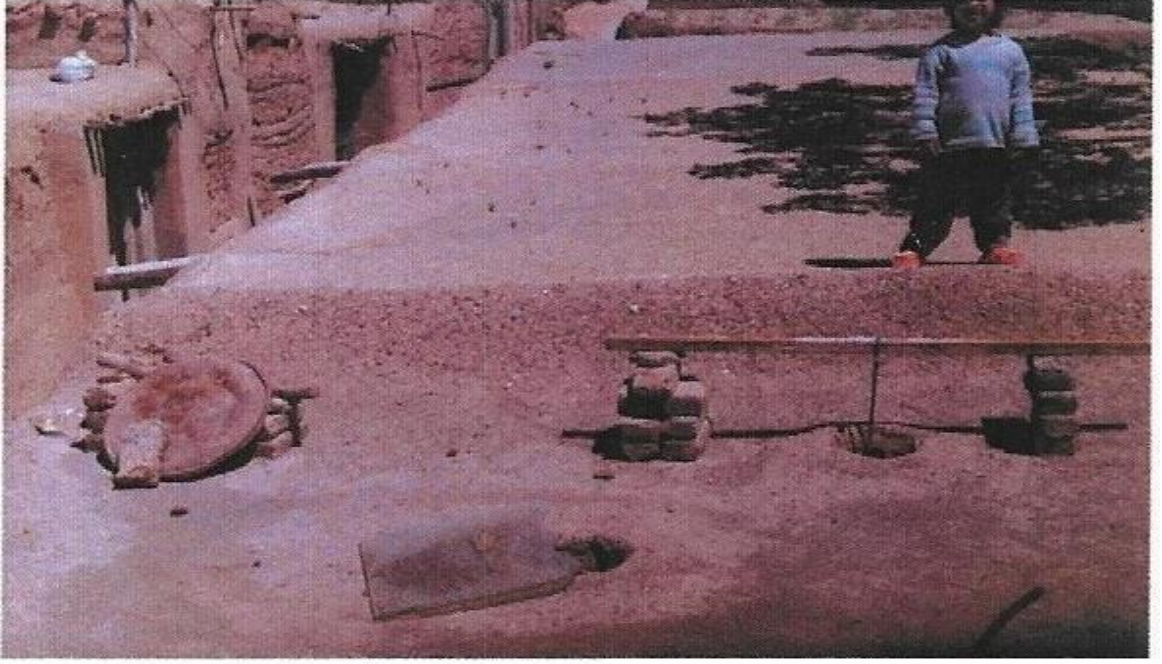
Şekil 77: Hareketli Dikey Tezgâh (Tezgâh Başı ve Altını Saklamak İçin Büyük Ahşap Parçalar Kullanılmış)

Şekil 78: Sabit Dikey Tezgâh

1.8.3. Üçüncü Aşama

Bu adımda insanlar anladılar ki ev tavanlarını delmek çok problemlere yol açmaktadır ve başka bir yol bulmaları gerekmektedir. Bu nedenle tavanların yerine duvarları delmeye karar verdiler. Böylece tezgâh başı ve tezgâh aşağısı bu duvar deliklerinde yer almıştır. Bu işlem çok rahat bir yoldur. Bu bölümdeki tezgâhlarda iki önemli özellik bulunmaktadır.

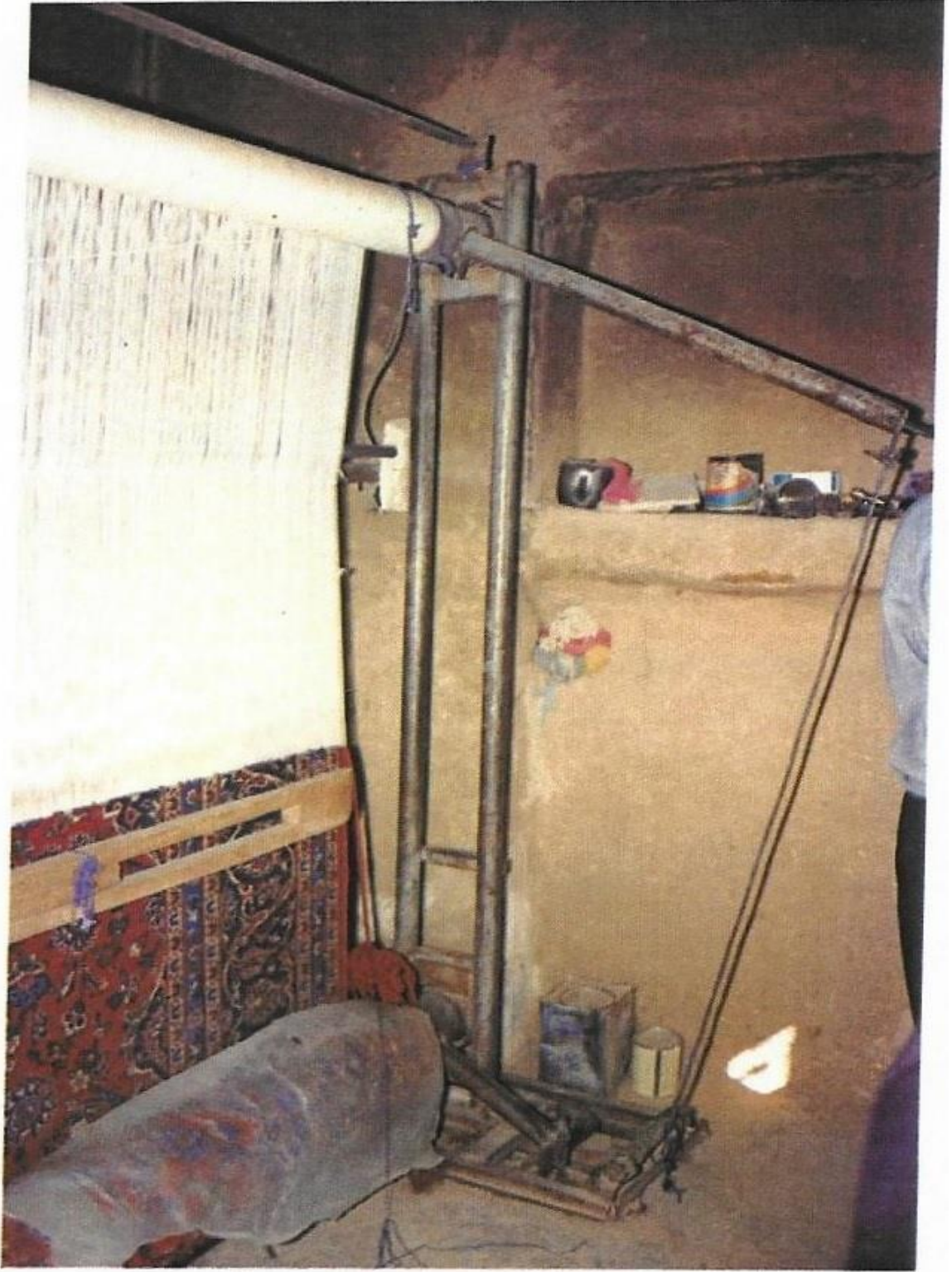
Şekil 79: Tavan Üstünde Tezgâh

Şekil 80: Tezgâh ve Kul – Tavanı Deliği Tezgâh Başını Gizleme

Çözüleme türü: Önceki adım gibidir ve kesinlikle halı tezgâhların üzerinde (Türk Çözüleme kullanılmaktadır)

Bu adımdaki tezgâhlarda sıkıştırma mekanizması bulunmaktadır. Bu tezgâhların hepsinde keman (yay) olası kabiliyetine sahip olabilirler. Fakat bu tür tezgâhların bulunmasından dolayı onlarda keman (yay) olup olmamasına bir kanıt gösterememekteyiz.

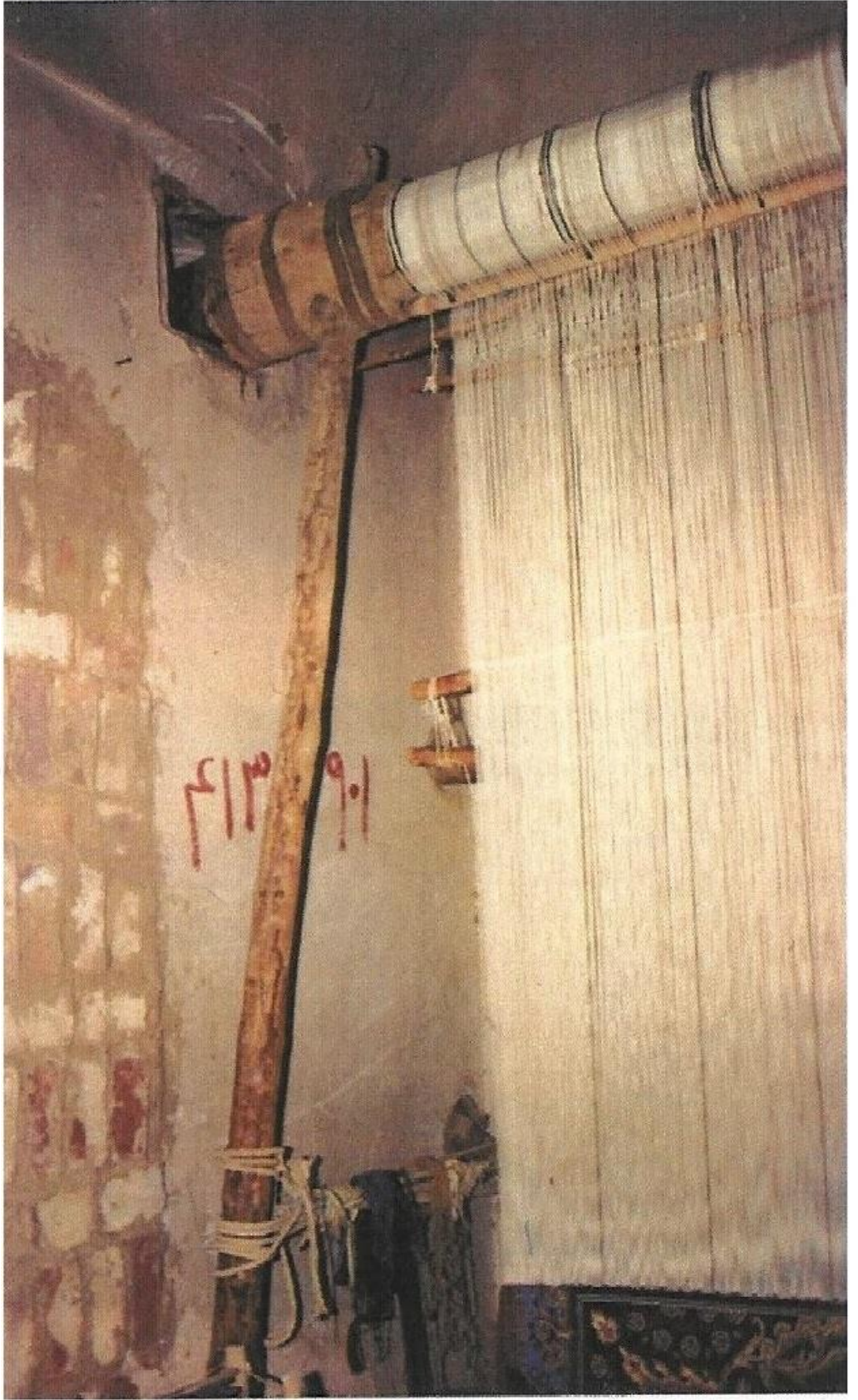

Şekil 81: Dikey Hareketli (Kemanlı) Tezgâh (Sıkıştırma Mekanizması Dahil)

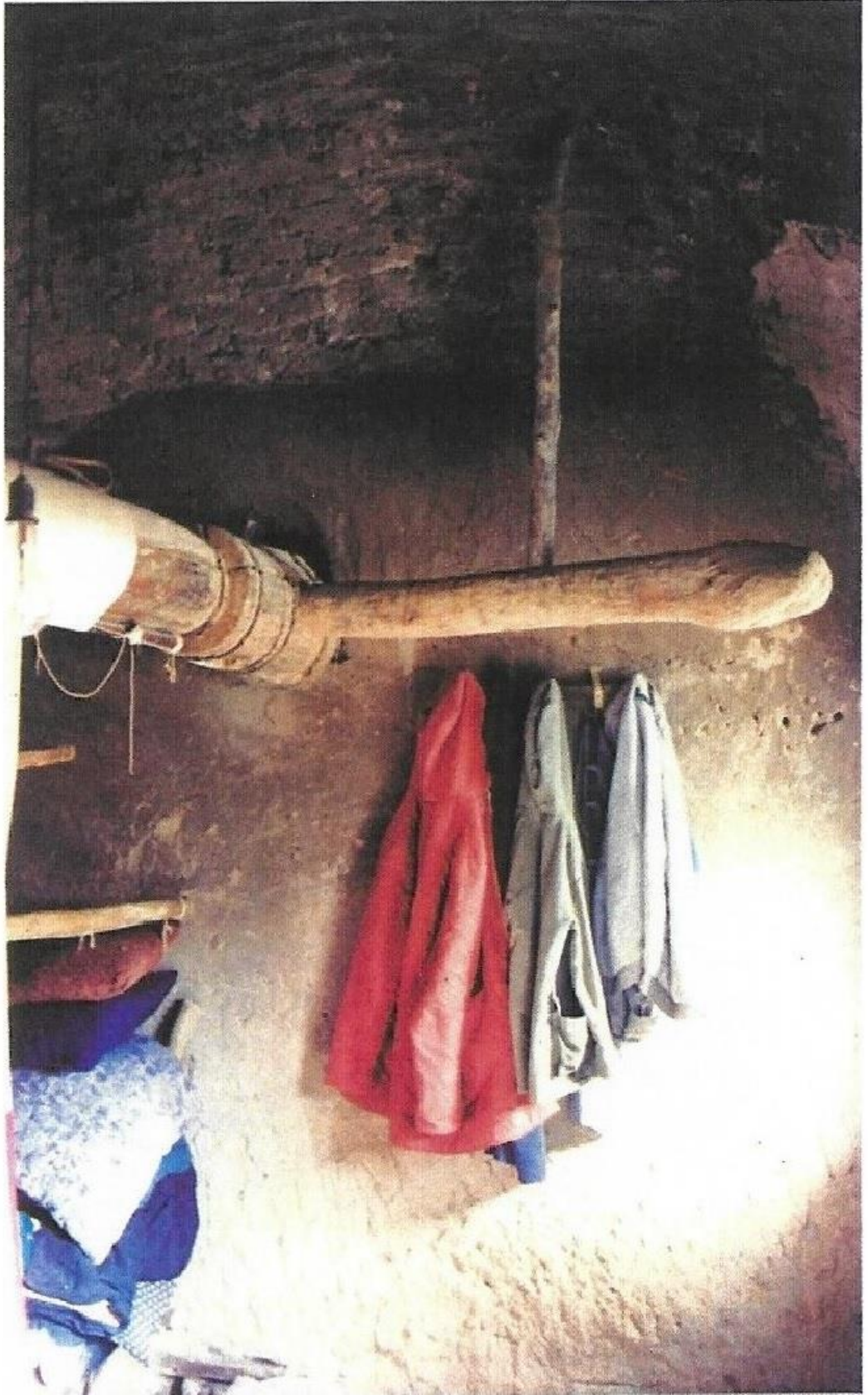
1.8.4. Dördüncü Aşama

İnsanların hayat tarzının değişmesi nedeniyle, daha büyük evler yapılmaya başlandı. Bu nedenle daha büyük halılar istenmesiyle halı dokuma uzmanları çözgüleme de bir evrim başlamasına karar vermişlerdir. Büyük halı dokumalarında en belirgin şey atkılarının yapımında ihtiyaç olan daha uzun iplerdir. Bu nedenle çözgüleme yeni bir faza girmesi gerekmektedir. Böylece halı dokuma uzmanları halı çözgüleme tezgâh hazırlayıp sonra tezgâh üstüne yerleştiriyorlardı. Tezgâhların böyle hazırlanması zor şartların oluşmasına sebep oluyordu. Bu nedenle ilk kez hareketli tezgâhlar yapılmıştır. Bu tezgâhların çalışma sistemi böyle olmuştur:

Dokumacılar çözgü işleminden sonra fazla çözgülerin hepsini tezgâh başında sarıp adım adım ve yavaşça çözgüleri açıp tezgâhın önüne aktarıp dokunmuş halıyı tezgâh altının etrafına sarılmasını sağlamışlardır. Böylece bu adımda tezgâhın baş ve altı hareketli olup, sabit tezgâhlar yerlerini hareketli tezgâhlara vermişlerdir. Bu gelişmeyle özel çözgülemeyi günümüzde farsî çözgüleme olarak tanıdığımız. Bu tezgâhların üretimiyle oluşturuldu. Tezgâhların bu adımdaki varoluşu üç nedenle halı dokuma sanatının en büyük evrim yaratmıştır. Birincisi büyük halı dokuma yönünden ikincisi tezgâhların parçalarını değişim yeteneği ve üçüncüsü çözgüleme sanatının değişim yönünden tabi ki son iki mevzu sonralardan ve dokuma işleminin daha rahat olması gereği ile başka değişikliklerde yaşayıp gelişime yol açmışlardır. Neyse ki hareketli sıkıştırma mekanizmasız kemanlı tezgâhlar, Kerman ve Khorasan illerinde ve İran'dan başka ülkelerde bile hala bolca görünmektedir.

Şekil 82: Hareketli Dikey Tezgâh (Sıkıştırma Mekanizmasız)

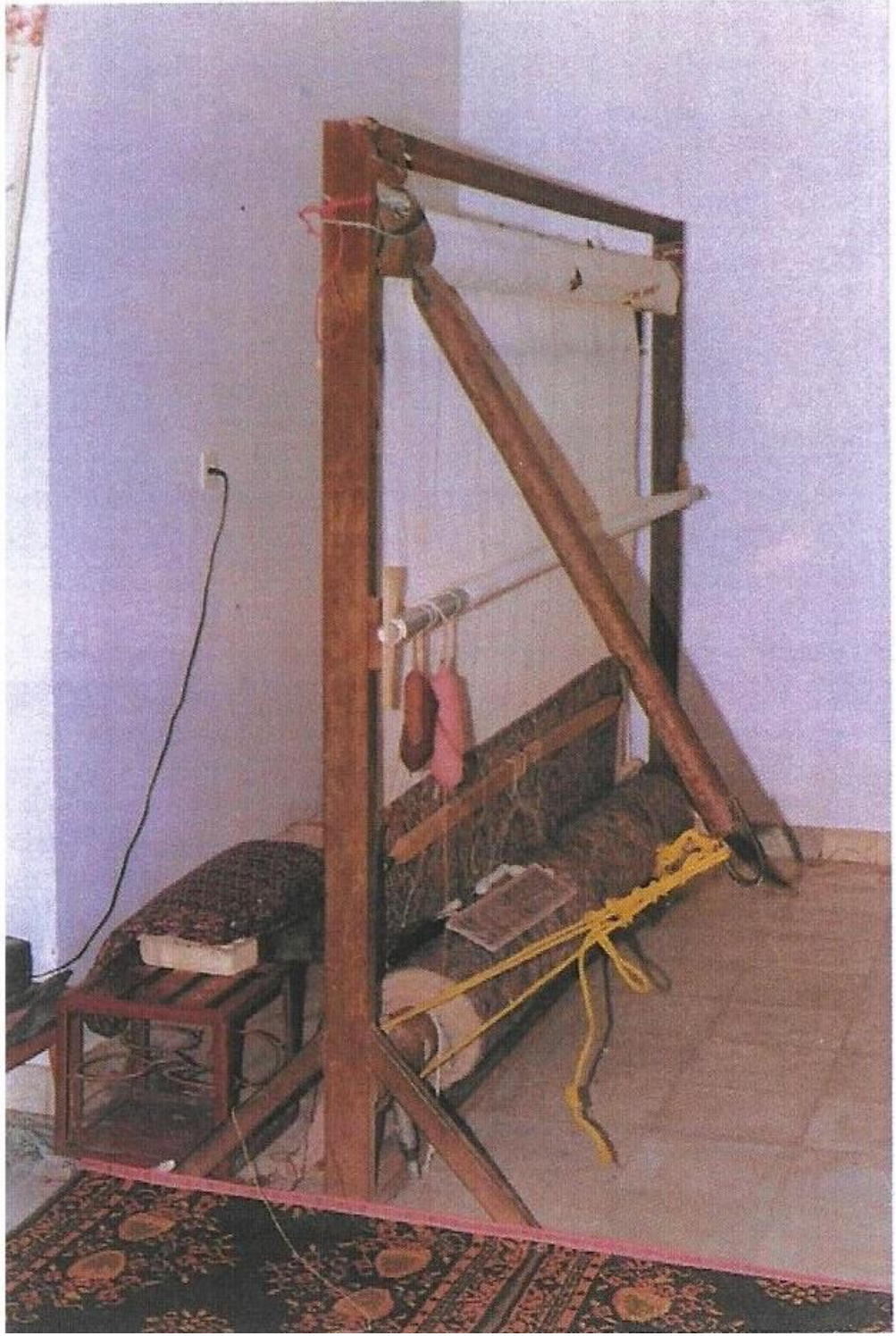

Şekil 83: Dikey Tezgâhlarda Tezgâh Başı Sabitleme

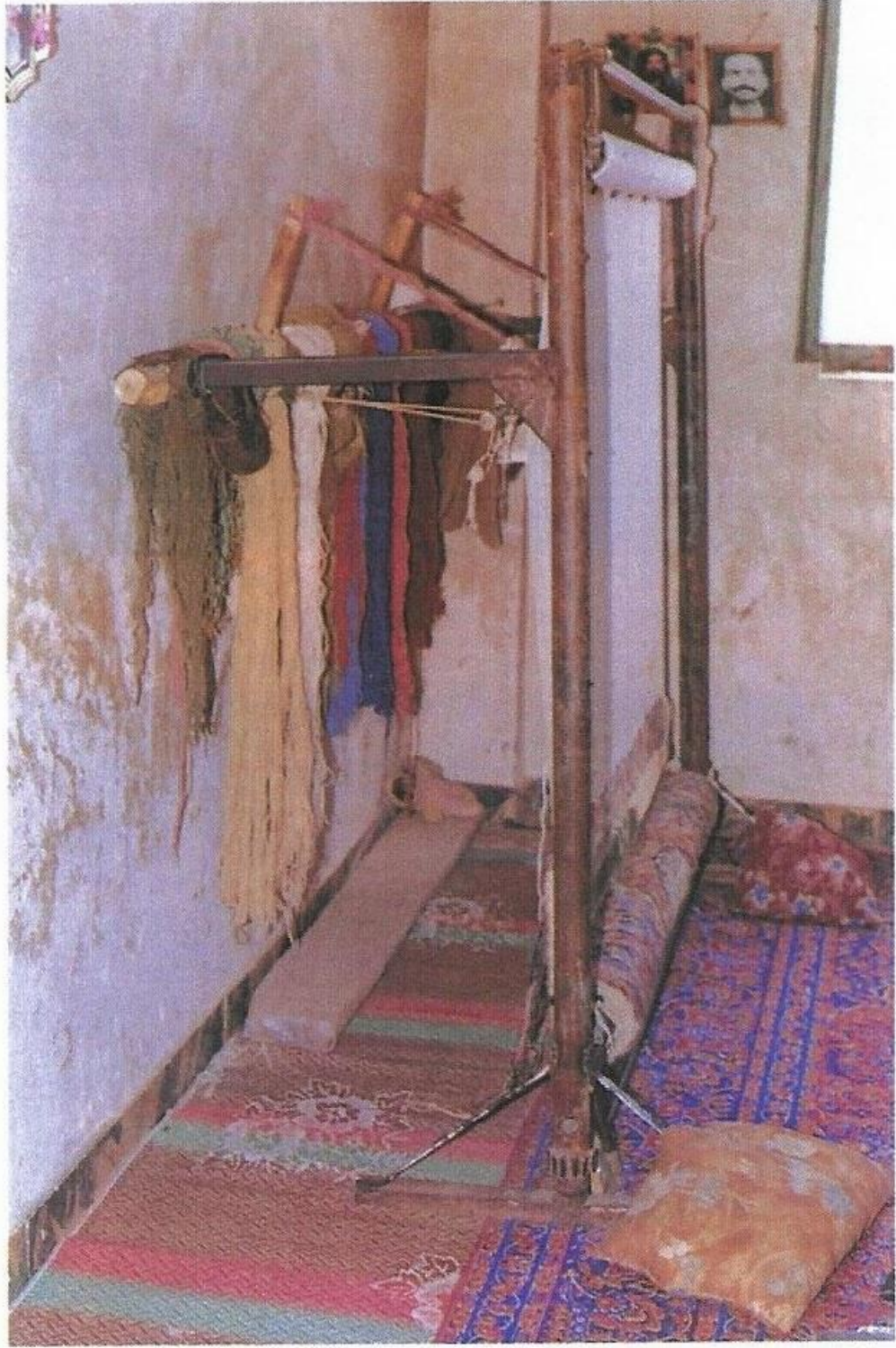
1.8.5. Beşinci Aşama

Bu adımda odanın kenar duvarları kullanımının ilerlemesi ile uyumlu olmamasından sıkıştırma mekanizmalarının devreye girmesini sağlandı. Bu nedenle hareketli tezgâhlar temel bir gelişime girip tüm devrelerde büyük bir ilerlemeye sebep oldular. Yani tezgâhın sıkıştırma mekanizması bu adımda tüm tezgâhlar keman sahibiymiş.

Şekil 84: Hareketli Dikey Tezgâh (Sıkıştırma Mekanizmasız)

Şekil 85: Kemanlı, Hareketli Dikey Tezgâh

1.8.6. Altıncı Aşama

Bu adım tezgâhların son gelişim sürecidir. Bu zamandaki dokumacılar başka bir ilerleme yapıp tezgâhın başı ve altını hareketli şekilden çıkarıp tamamen sabitleştirmişlerdir. Dokumacılar anladılar ki büyük ve uzun çözümlerin zemin üstünde çekilmesi ve sorunların yaratmasına sebep olabilir. İlk sorun tezgâhı başı ve altındaki çözümleri kapsamak rahat bir çalışma değildir. İkincisi, tezgâh başındaki çözümlerin rotasyonu, tüm çözümlerin düzenine bozdurabilir. Böylece çözümler birbirine daha yakın olup, halının eğri olmasına sebep olabilir. Ama en büyük ve önemli eksi buydu ki sadece bir veya kaç çözümü firma veya gevşek yapması gerekiyorsa mecburen tüm çözümleri döndürmeleri gerekiyordu. Böylece dokumacılar fazla çözümleri tezgâhın başına düğümleyip yavaşça dokumuş halının miktarını gözden geçirerek bu düğümleri açıp ve dokunulmuş halı, halının aşağı kısmına girip dikiliyordu böylece tezgâhın altı ve başının dönmesine gerek yoktu. Bu çözümlere şivesi İran'ın çok bölgesinde özellikle merkezde görünmektedir.

Şekil 86: Hareketli Sıkıştırma Mekanizmalı Dikey Tezgâh – Türkiye

Şekil 87: Bebek Şehrindeki Hareketli Dikey Tezgâh

Şekil 88: Sabit Dikey Tezgâh

Şekil 89: İki Başlı Sabit Dikey Tezgâh – Meşhed

1.8.7. Yedinci Aşama

Bu adım yenilikçi tezgâhların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu dönemde bilimin gelişmesi ve dokumacıların bilgilendirmesi çok farklı tezgâhların yaratılmasına yol açmış yeni tezgâhlar (yeni parçalarla bile) yaratılmıştır. Bu değişimler özellikle hacimli halı örgüsünde boy göstermektedir. Bu tezgâhlarda tasarımcılar birkaç tezgâhı birleştirilmişlerdir.

Şekil 90: Perspektivli 3 Boyutlu Tezgâh

Şekil 91: Hacim Halı Dokumak İçin Yeni Tezgâh (Örneğin: Saksı ve Pot)

Şekil 92: 3 Boyutlu Tezgâh

Sonuç olarak bahsi geçtiği tezgâhların adlanması, yaratma ve gelişmeleri şöyle incelenmelidir:

- Yatay Tezgâhlar(kemanlı veya kemansız) ki tamamen sıkıştırma mekanizmasız olup, çözgüleme tezgâh üzerine yapılmaktadır.

-Sabit dikey tezgâhlar(sıkıştırma mekanizmasız) Kemanlı olabilirler.

-Hareketli sıkıştırma mekanizmasız dikey tezgâhlar. Bu tezgâhların çözgülemesi Farsi çözgülemedir, kesinlikle kemanlı olmaları lazım.

-Hareketli sıkıştırma mekanizmalı dikey tezgâhlar (Farsi çözgüleme) kesinlikle kemanlı.

-Sabit sıkıştırma mekanizmalı dikey tezgâhlar (Farsi çözgüleme) hacim tezgâhlar bile bu sıralanmada yer almaktadır.

1.9. Halı Dokumada Kullanılan Aparatlar:

Bu nesneler yüzlerce sene belki de binlerce sene öncesinden büyük bir değişim yaşamamışlar ve küçük değişimlerde sadece örgü işini daha rahat bir şekilde yapmak için yaratılmıştır.

1.9.1. Halı Dokuma Bıçağı:

Aslında bıçak düğümleri attıktan sonra kesmek için kullanılan bir nesnedir. Fakat İran’da düğümü iki türlü kullanımından dolayı, bıçaklarda bazı değişiklikler görülmektedir.

1.9.1.1. Kardek

Bu nesne aslında normal bıçaktır ve daha çok farsî düğümü kullanılan bölgelerde görülmektedir. Kardek iki bölümden oluşur.

A: Metal bıçak

B: Ahşap sapı

Bazı kardek (bıçaklarda küçük uç görünmektedir. Bu uç bıçaklarda yanlış bir düğüm atıldığında veya bozulmuş çözgü yapıldığında kullanılmaktadır. Kardeğin metal bıçağı demirden yapılıyor.

Kardek bu şekil ve formuyla birçok bölgede kullanılmaktadır ama bazı bölgelerde dokuma ustaları değişiklikler yapmışlardır. Örneğin; İran’ın doğu bölgesinde özel bir kardek kullanılmaktadır. Bu kardeğin bıçağı tam eğri olup kenarı çok keskindir. Bu kardeğin boyutu diğerlerinden daha büyük ve Paki olarak adlandırılmaktadır. İran’a ve Afganistan sınırda bulunan bölgelerde, Afganistan ve Türkmen bölgelerde başka bir kardek kullanılmaktadır. Bu kardek, Pakiye çok benziyor ise de ucu keskindir.

1.9.1.2. Halı Dokuma Tıǒı

Bu nesne bıçakların başka bir türüdür. Tam bıçağı benziyor fakat bıçağın tam ucunda küçük bir tıǒ bulunmektedir. Bu tıǒ daha çok Türk düğüm kullanan bölgelerde kullanılmaktadır. Türk düğümde ip hem atkı hem çözgünün etrafında sarılmasından dolayı tıǒın ucu atkılarla elin temasını önlemeyip dokuma işini daha hızlı yapılmasını sağlamaktadır. Tıǒ iki bölümden oluşmaktadır:

- Bıçak ve tıǒ
- Metal sap

Kardek ve tıǒın bir başka farkı: Tıǒların hepsinde sap ve bıçak birbirine bağı olduğunda sapın sonundan bıçağın ucuna kadar demirden yapılmaktadır. Tıǒın boyutu, iplerin kalınlık ve inceliğine göre değışilip tıǒların ucu ona göre daha küçük, büyük, kalın veya ince olmaktadır.

1.9.2. Deftin (defe, kirkıt, kelozar, destuk);

Deftin halı örgüsünde bir sıra örmekten sonra düğümleri dövmek için kullanılan bir araçtır. Deftin(Kirkıt) iki bölümden oluşur.

- Sap
- Metal bıçaklar

Kirkıtlerin bazıları tamamen demirden yapılıyor. Yani hem sap hem bıçakları metalden oluşmaktadır. Bu kirkıtler İran, Azerbaycan bölgesinde Türk Deftin adında olarak kullanılmaktadır. Diğer türü Farsi Deftinler adlandırılıp iki bölüm olarak yapılmaktadır. Birinci bölüm Deftin bıçakları ki tamamen metaldir ve diğer bölüm Deftin sapı ki çoğu zaman ahşap olurken, bazı bölgelerde bu tür Farsi Deftinler tamamen metal olarak kullanılmaktadır. Halı dokumada kullanılan Deftinlerin ağırlığı halının kalitesiyle bir ilgisi yokken. Deftin bıçak sayısı kalitede önem taşımaktadır.

1.9.3. Halı Dokuma Makası;

Makas halı dokumada bir veya birkaç sıra dokunduktan sonra, her düğümün kısaltılması için kullanılmaktadır. Öyle ki düğümler attıktan sonra ipler bıçak ile kesilmektedir ve bu kesmeler dokuma sıralarının düzensiz olmasına sebep olmaktadır. Makas kullanımı halı yüzeyinin aynı seviyede ve pürüzsüz olmasını sağlamaktadır. Halı dokumada her kübik metre de kaç düğüm olduğu kalite göstergesidir.

Bu alan düğümlerin(her Kücim de) belli bir uzunluğu olması gerekmektedir. Bu nedenle sıraları makas ile kestiğimiz zaman önemli özelliği gözden geçirmemiz gerekiyor. Halı makaslarının genel olarak 2 çeşidi vardır:

-Fars makası: (bu makas İsfahan makası olarak da adlandırılır).

-Türk makası: Bazı dokuma ustaları normal makas kullanmayı tercih etmektedirler. Hangi tür makas kullanımı tamamen örgü ustasının tercihidir ve hangisine alışkanlık duyursa onu kullanırlar.

-Elektrikli Makaslar: Bazı bölgelerde dokumacılar dokuma sırasında makas kullanmayıp halı dokumasını bitirdikten sonra elektrik makasları kullanıyorlar. Bu işlem için özel atölyeler bulunmaktadır. Bu makaslar keskin kenarlara sahiplerdir. Bu nedenle gereksinim uzunluğu göz önünde bulularak çok güzel ve pürüzsüz bir yüzey elde ediliyor. Günümüzde tüm halılar el makas ile kesilenler bile halı dokumu bittikten sonra bu makaslarla son kez kesiliyorlar. Halı dokuma esnasında el makaslarıyla düzleşen halılar büyük bir özelliğe sahiptir. Dokuma esnasında yanlış düğüm veya çizgiler atıldıysa görünebilir. Böylece yanlışları düzeltme şansı var ama bu işlem yapılmadı ise dokuma bittikten sonra yanlışları düzeltme şansı yoktur.

1.9.4. Şane (Tarak)

Şane halı, düğümlerin öne çıkması ve halı arkasına daha düzenli şekil verilmesi için kullanılmaktadır. Bir sıra dokumadan sonra kirit kullanmadan önce, tarağı düğümlerin üstüne çekiyorlar, böylece halı arkasında düğümlerin yumru olmasını sağlıyorlar. Tarağın çok kullanılması doğru değildir. Çünkü her tarak

kullanımı bundan sonra yün ipliklerin biraz daha dışarı çıkmasına sebep olur. Aslında düğüm sayısını azaltabilir. Bu nedenle tarağın daha az kullanması tavsiye edilir daha çok el ile bu yumruluk sorununun azalması önerilir. Tarak her zaman demirden üretiliyor. Tarak ve kirkitin birleştirilmesi de özel kirkitle üretiliyor. Bu kirkitler ucunda eğri ve keskin olarak düğümleri öne çekebiliyor.

1.9.5. Sikh-e-pud keşi (atkı çekme şişi);

Şiş halı atkılarını çekmek için demirin ince kâğıtlarından yapılan araçtır. Bu kâğıtların çok esnek ve yaylı olması gerekiyor nedeniyse çözümlerin içinden rahat geçmesidir. Şişin ucu tığ ucunun şeklinde yapılmaktadır. Böylece atkı ipleri rahatça onun etrafına çevrilip çözümler içinden çıkmaktadır. Atkı çekim şişin sonunda genellikle bir delik bulunmaktadır. Atkı iplikleri bu deliğin içine girip, şiş çekmesi ile beraber atkı çekme çalışması yapılmaktadır. Şiş genellikle Türk modeli dokuma bölgelerde örneğin: Azerbaycan bölgesinde kullanılmaktadır. Farsi dokum bölgelerde şiş yerine atkı çekmek için el kullanılmaktadır.

1.9.6. Berpaki;

Berpaki bazı bölgelerde örneğin Kerman ve Khorasan gibi düğümlerin üst üste yatması için kullanılan bir araçtır. Aslında Berpaki hem tarağın hem Deftin (kirkit)in işini bir arada yapmaktadır. Berpaki demirin ince kâğıtlardan üretiliyor. Berpaki kullanılış şekli yukarıdan ve ucu ile düğümlerin kenarında vurulmaktadır. Bu dövme şekli dönel olup, düğümlerin kenarında vurulmaktadır. Bu dövme şekli dönel olup düğümleri öne çekmek ile beraber halı düğüm sıraların birbirinin üstünü yatmasını sağlamaktadır. Tabiki atkılarının içi oturmak için kirkit kullanması gerekmektedir. Berpakin'in kenarları asla keskin değildir.

1.9.7. Sok (seng);

Sok atkılarının dövmesi ve düzenli olması için kullanılan bir araçtır. Bu araç kurdistan ve batı bölgelerinde kullanılmaktadır. Günümüzde bu daha az kullanılıyor. Bu araç halı dokuma araçlarının en eskilerinden biridir ve çok eski bir tarihi olan (binlerce yıl) araçtır. Büyük olasılıkla günümüzdeki kirkitler soklerin gelişmiş türüdür. Eski sokler ahşaptan yapılırsa da günümüzde demirden üretilmektedir.

1.9.8. Suzeni (pehna veya pence);

Suzeni şimdiler Kerman bölgesinin halı dokumalarında kullanılmaktadır. Bu aracın ana işi halı eğim olmasını önlemedir. Farsi tezgâhlarda ve farsî halı dokum bölgelerde kuci odunu bu işi yapmaktadır. Suzeni kullanış tarzı ilk önce halı genişliğinde bir odunseçip, iki başında tırmık gibi bir parça yerleştiriyorlar. Sonra halı arkasından dışlarını, Şirazeler içine sokuyorlar tabiki bu işlem yüksek bir dikkat ile yapılıyor. Şirazelin zarar görmesi için. Böylece iki tırmık halıyı ihate edip, halı kenarlarına sıkışmasını engeller. Aslında atkılama sırasında atkılarının çekilmesi, içeri veya dışarı doğru halının sıkışmasına neden olur. Bu sorun süzeni kullanımı ile önlenmektedir.

Şekil 93: Bıçak (Paki – Kark)

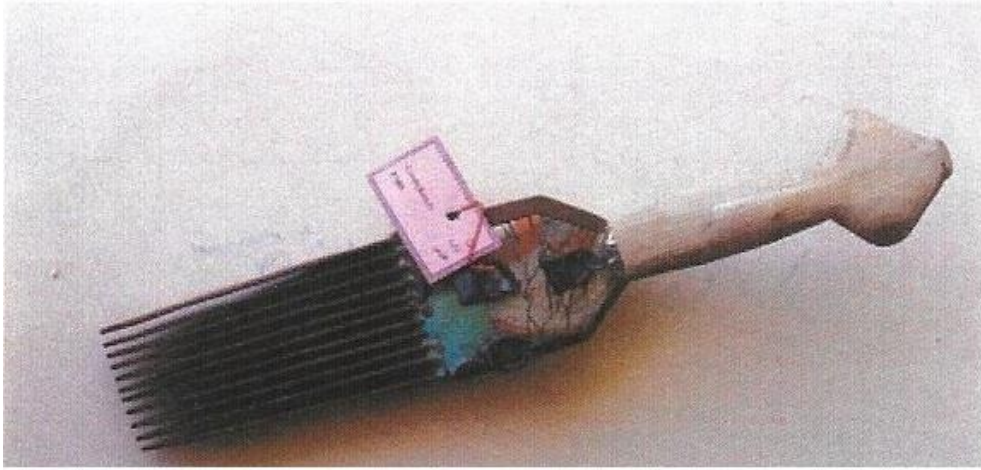
Şekil 94: Tıǵlı Bıçak

Şekil 95: Kirkit

Şekil 96: Kirkit (Deftin – Defe)

Şekil 97: Kirkit

Şekil 98: Kirkit

Şekil 99: Elektrikli Makas

Şekil 100: Tarak (Şane)

Şekil 101: El Makasları

Şekil 102: BarPaki

Şekil 103: Çözgü Çekme Tıǵı

Şekil 104: Pence (Suzeni – Pehna)

Şekil 105: Bu Aleti Halının Eğri Dokunmasını Önlemek İçin Kullanıyorlar

Şekil 106: KeneBist Köyünde (Meşhed Bölgesine Ait Bir Köy) Kullanılan Halı
Dokuma Aletleri

Şekil 107: Firdevs Köyünde (Meşhed Bölgesine Ait Köy) Kullanılan Halı Dokuma Aletleri

Şekil 108: Kerman Afşarları İçinde Kullanılan Halı Dokuma Aletleri

1.10. Halı Dokumada Kullanılan Dügüm Çeşitleri

Dügüm veya halı kökü, halının diğer dokumalarla farklılaştırmasına sebep olan en önemli faktördür. Dügüm, yün ipliğın, bir çift çözgü etrafına sarılmasıdır. Öyle ki yün ipliğın iki tarafı çözgülerin etrafına sarıldıktan sonra halının üstünden dışarı çıkıp, halı yüzeyinde çift iplikli bir görünüm sağlamaktadır.

İran'ın farklı bölgelerinde, tüm dokumacılar halı dokumasında iki tür düğüm tarzı kullanılmaktadır.

1.10.1. Türk Dügümü:

Meşhur türk düğümü için tığlı olan bıçağı kullanmak gerekmektedir. İşlemin yapılışı : İlk tığ ucuyla, alt çözgüyü öne çekip, önceden koparmış yün ipliğini sol el desteğiyle etrafında sarıyoruz öyle ki ipliğın ucu alt ve üst atkılarının arasından girip, alt atkının arkasından dönüp, öne çekilir. Sonra tığın ucunu, üst atkı arkasından getirip ve ucuyla ipliğın boyunu tutup, alt ve üst atkılar arasından çıkarıp tığ ucunun keskin tarafı ile iplik kesilir.

1.10.2. Fars Dügüm (İran Dügümü)

Bu dokuma stilinde, doğum yapmak için tıgsız bıçak veya farsî kardek (Farsî bıçak) kullanılır. İlk yün ipliğinden halı tasarım renk haritasına göre seçip, dokuma kardeğini sağ elle tutup, sol elin işaret ve başparmaklar ile ipliğın ucu tutulur. Sonra sağ elin işaret ve başparmakların yardımı ile bir çift alt ve üst çözgüyü tutup, bir buçuk ve iki buçuk cm arası sol elle tuttuğumuz ipliği ilk üst çözgü arkasından geçiştirir sağ el yardımıyla alt çözgünün etrafına dönüştürdüğünden sonra, alt ve üst çözgülerin ortasından öne çekip, kardek yardımıyla iplik boyundan kesilir. Fars düğümüne, asimetrik düğüm adı verilir. Çünkü yün ipliğın halı atkılarının etrafına sarılması ayna değil ve eğer varsayıssal çizgi olarak düğümün iki yarım uzunlamasına bölünürse, iki yarım ayna olamaz. Bu düğüm tarzı Farsça konuşan bölgeler ve İran merkezide çok sık kullanıldığı için Fars düğümü olarak tanılıyor. Bazı dokumacılar alıştıkları için bu düğümü sağdan sola doğru yapıyorlar. Ancak bu düğüm soldan sağa doğru yapılmaktadır. Bu iki dokuma başlangıç terzi iki sol asimetrik ve sağ asimetrik görünümü ulaştırılabilir. Ancak Fars Dügüm

dokumacıların çoğu, düğümü soldan sağa doğru yapıyorlar. Sol asimetric Fars düğüm daha kullanışlı olarak görünmektedir. Tüm Fars düğüm dokuma halılarda yün elyafın oykusu sol tarafa meğillidir. Halı yapma esnasında Fars veya Türk düğüm kullanıldığında bıçak ya kardeğın keskin olması gerekmektedir. Böyle olmazsa ipliklerin koparması için elden yardım aldığımızda, oransız olmasına sebep olabiliyoruz.

1.10.3. Halı Dokumada Kullanılan Diğer Teknikler

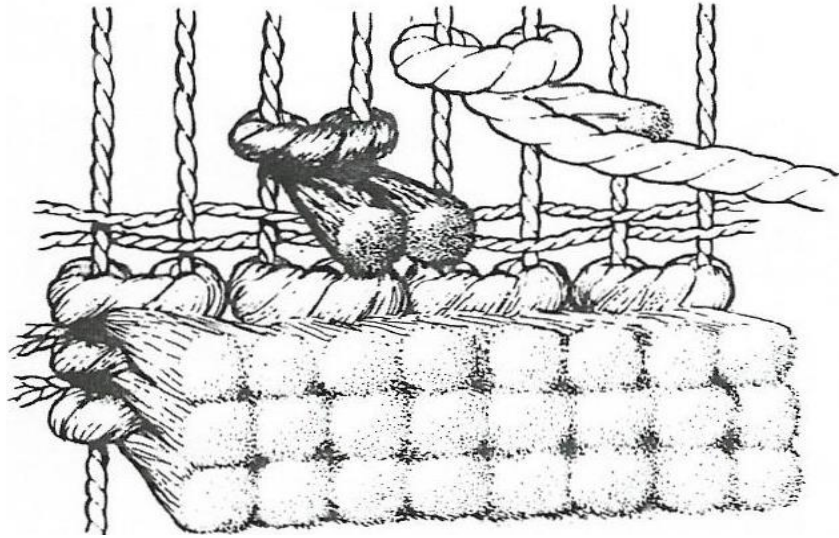
En son yirmi yılda, halı tasarımı kullanan farklı desen motifler ve tasarımlara özellikle fotoğraflı ve görselli halılar yüzünden farklı düğümler yaratılmaktadır. Bu düğümlerin en önemli olanlar: Aviz düğüm, Tektari düğüm, Maklub düğüm, Qarzi düğüm, Yarım düğüm, bir bölü dört düğüm.

İranda eski ve kullanışlı iki düğüm daha bulunmaktadır.

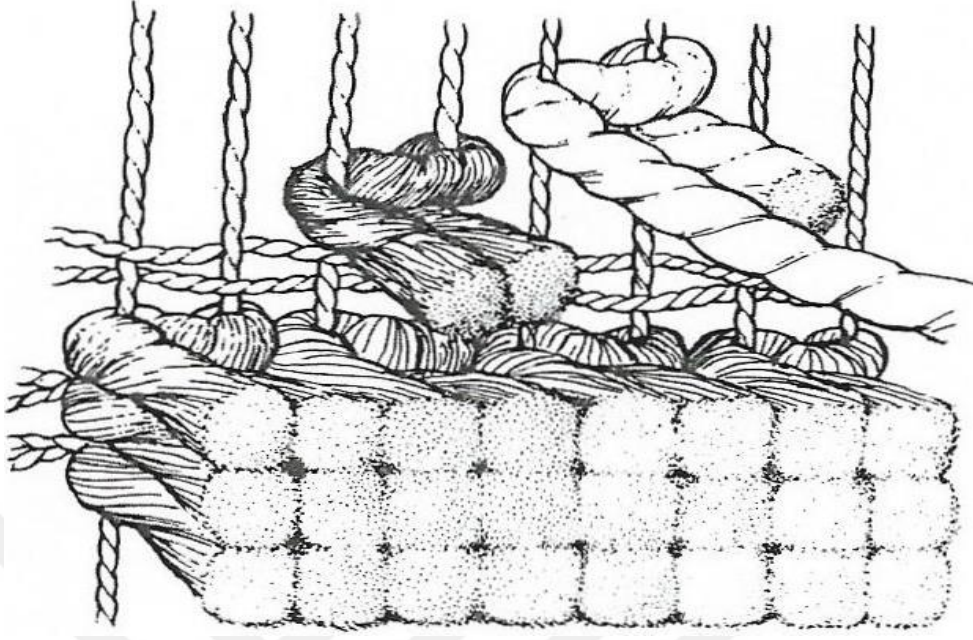
-Sene düğüm: Bu düğüm özel düğüm olarak ve Fars düğümüne benzerliğı ile dikkat çekiyor. Bu düğüm sene şehri eski halılarında kullanılmaktadır.

-U düğümü veya düğümsüz dokuma: Bu düğüm günümüzde kerman şehrinde kullanılmaktadır. Bu düğüm, düğümlerin en eskisi olarak tanışılıyor. Arkeoloji aramalarında bulunan meşhur eserden İslam'dan önce halıların dokuması U veya V düğümsüz olarak görülmektedir. Bu tarz halı dokuma Orta Asya ve Mısır'da görülmektedir. Böylece günümüzde Kerman şehrinde dokunan halılar, en eski halı dokuma stiline sahiptir. Ancak teesüf ile söylememiz gerekiyor ki kötü şekilde yayılması ve hile olarak kullanması görünmektedir. Tereddütsüz bu dokuma sitilde yün ipliğın, alt ve üst atkılarının etrafında sarılmaması nedeni ile, halı dayanma gücü azalmaktadır. Kerman, halı dokuma tezgâhlarında Keman bölünüyor ve dokumacılar, dokuma esnasında, Keman aşağı çekip, ona epim şekli veriyorlar. Böylece alt atkılarının tümü sıralanıp, üst atkılarının önüne yerleşiyorlar ve dokumacı rahatlıkla yün ipliğini U şeklinde, alt atkılarının etrafına sarıp, halı dokumaya başlıyorlar. Keman arasının bu dokumada aşağıya çekmek nedeni ile bu dokuma sitiline “eğim Keman düğüm” adı veriliyor. Yerel konuşma şivesinde “kamunshi” olarak söylenmektedir.

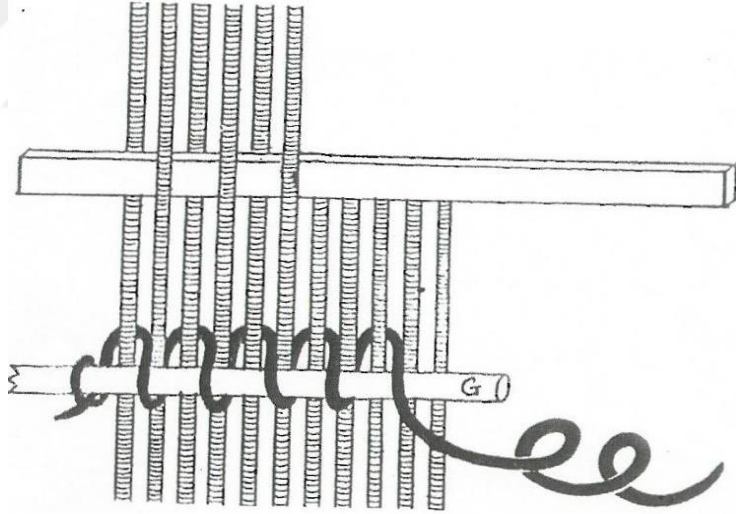
Halı dokumada başka bir düğüm türü yakıcı ve kötü şekilde dokumacılar arasında çift düğüm adlı olarak adlanmaktadır. Bu düğümde Fars ve Türk düğümü dahil, alt ve üst atkılardan bir çift değil de iki çift alınarak, iplik düğümün etrafına sarılır. Bu düğüm atma tarzında yün tüketimi azalır, halı kalitesini kaybeder, halının ömrü azalır. Çift düğüm sadece halının nakışsız ve sade kısımlarında kullanılmaktadır. Aksi halde çözgü kıtlığı durumunda kalınabilir. Fars, Türk ve U düğümü bile Çin ve Tibet dokumacılar arasında kullanılmaktadır. Bu düğümün yapı şekli, yukarıdaki söylediğimiz düğümlere benzer fakat yün ipliğın atkı ipliklerin etrafına sarılış şekli farklıdır. Bu düğümler Çin, Tibet ve Nepal ülkelerinde vida dokuma olarak kullanılmaktadır. Yapılma şekli böyledir ki dokuma şişi gibi bir bar, halı çözgülerin önünde koyup, yün ipliğini onun ve atkılarının etrafına sardıktan sonra, on beş veya yirmi düğümden sonra, şişi çıkarıp önceki sıra boyunda bu işlem tekrar edilmektedir. Böylece şişi alıp ipleri kestikten sonra, düğüm ipliklerin bağlantısı koparıp, her düğüm yanındaki düğüm bağlantısı imha olup her düğüm diğer düğümlerden bağımsız kalmaktadır. Bazı teorilere göre Pazırık halı dokuması bu tarz düğümler ile yapılmaktadır.

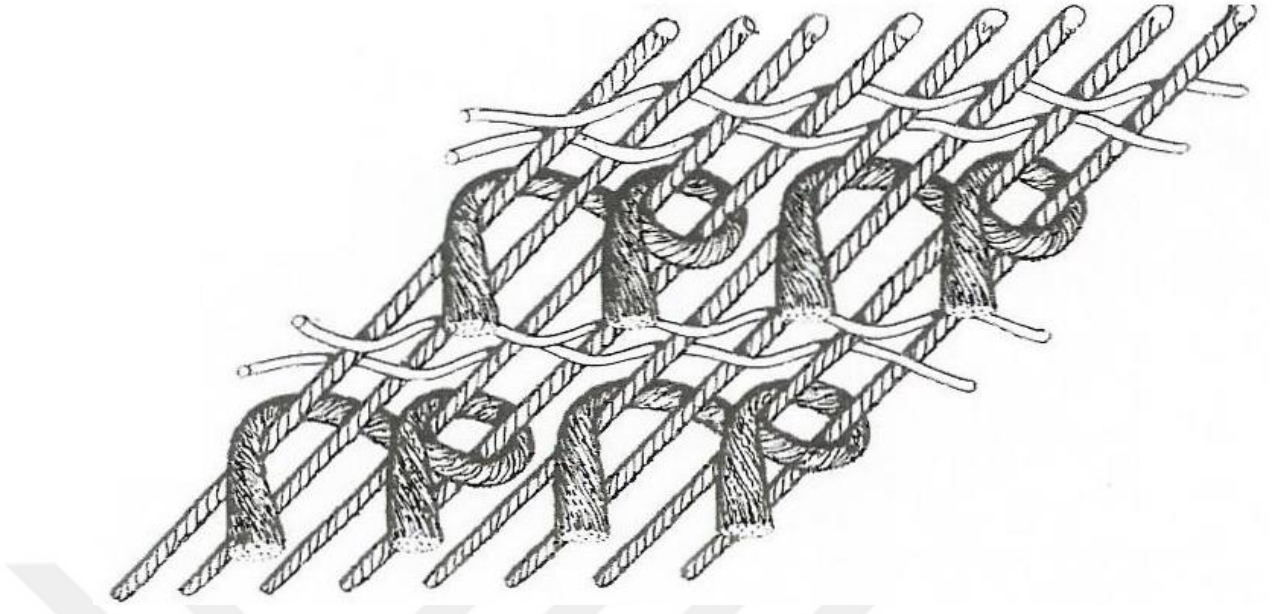
Şekil 109: Türk Düğümü

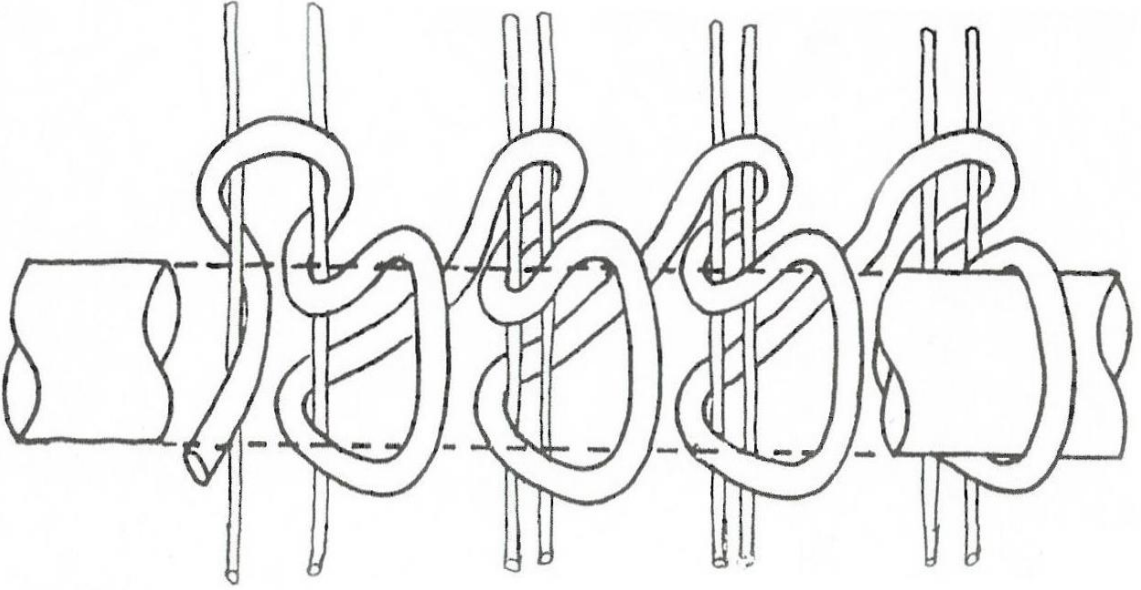
Şekil 110: Fars (İran Düğümü)

Şekil 111: U Düğüm Çin ve Tibet

Şekil 112: Fars (İran) Düğümü Sine Düğümü Sola Doğru

Şekil 113: Çin, Tibet ve Nepal Düğümleri

1.11. Halı Boyut Oranları

Bu boyutlar kentleşme devrinden sonra insanların hayatına girmektedir. İran halı sanatında kullanan boyutlar aşağıdaki gibidir.

-Zar-o-nim = 1,04 x 1,56 M

- 2 zar = 1,20 x 2,20 M
- Zar ve Çarek = 1,30 x 0,80 M
- Poşti = 90 ve 100 x 60 Cm
- 2 x 3 = 6 M
- 2,5 x 3,5 = 9 M
- 3 x 4 = 12 M
- Kenare = 60 – 90 Cm arası genişlik x 4-8 ve 10 metre arası ve daha fazla
- Boyutu 6 metreden büyük olanlara halı ve 4 metreden aşağı boyutlara sahip olanların küçük halı(Ghaliçe) söyleniyor.

Günümüzde bu boyutlar, halı alıcıları tarafından daha fazla ilgi gördüğü için yapımcılar bu boyutlarda üretim yapmaktadırlar. Son yıllarda 3,25 x 2,25 boyutlu halı siparişi verilmektedir. Eski halı boyutlarında anormal boyutlu olan halılar görülmektedir. Muhtemelen bu halılar sipariş üzerine üretilmiştir. Son on yıllarda bölümsel olarak dayresel halı boyutları ve kare 2x2, 3x3 ve 3,5x3,5 boyutlu halılar yabancı ülkelerde ilgi görmektedir.

Sözü geçtiği boyutlarla beraber başka öğelerde kullanılmaktadır. Bu öğelerin en ünlü olanlar Pardeyi ve Kallegi halılardır ve daha çok Kule ve Padişah saraylarında kullanılmıştır.

Kallegi 3x6 ya 2x4 ve daha büyük bile boyutlarında olan bir tür halıdır. Genellikle uzunluğu genişliğinin bir buçuk veya iki katı olup daha çok bile olabilir. Bu halıların iki veya 3 adet yanyana dizilip, büyük odalara örneğin: toplantı odaları süsleyebiliriz.

Pardeyi küçük halı olarak 1,20-1,5 x 2,5-2,80 m boyutu vardır. Bu halının adı perde kumaşlar tasarımlarından ilham alarak çizildiği için Perde halılar diyerek geçerlidir. En son iki yüz yıldan beri çok büyük halılar örneğin 20, 30,40 ve daha büyük boyutlarda olan bile dokumaktadır. Bu halılar büyük mekanlar için örneğin: saraylar, dini ve kutsal mekanlar ve onun gibiler için sipariş üzerine dokunuyor. İran'da az olsa da bin metre olan halılar dokunup ya dokuma aşamasındadır.

1.12. Halı Boyama

Halı boyamada ipliklerin renklendirmesi için genellikle iki boyama stili kullanılmaktadır:

- Doğal renkler
- Kimyasal ve yapay renkler

El dokuma halılarında özellikle eski olanlarda doğal renkler kullanılmaktadır. Bu renkler mineral, bitkisel ve hayvansal maddelerden oluşmaktadır. Boyama işleminin temel hedefi, bir zemin seviyede renkli maddeyi tespit etmektedir. Öyle ki bu seviye kalıcı olarak renkli madde ile tamamen kapansın. Renkli madde sadece güçlü bir şekilde seviye üzerine yapıştığında veya elyaf içine etkisini gösterdiğinde kullanılmaktadır. Boyalı ürün aşınma, atmosferik, güneş ışığı, sıcaklık, nem, toz, toprak ve kimyasal maddeler gibi farklı faktörler karşısında dirençlenip bozulmaması için bu önemlidir. Uzun zaman önce insanlar doğuda bulunan farklı maddeleri boyama için kullanmışlardır. İlk insanlar için en temel renkler kırmızı ve siyah olup, Kırmızı topraktan sarı rengini oluşturdular. İran'da boya yapma işlemi binlerce yıl eski bir tarihe sahiptir. Tarihi binaların resimlendirme ve boyaması ve tekstil ürünlerinde bulunan boyama tarzları bu iddiayı ispatlanmaktadır. Ahameniş ve Sasani devirlerinde bulunan tarihi halı ve tekstil ürünleri İran sanatçıların beceri göstergesi olursada, Safaviye devri bu sanatın gelişen zirvesidir. Bu devirde renkler farklı ve canlıymış. Bu devirde bulunan bazı minyatürlerde sarı ve yeşil zeminli halılar görülmektedir. Maalesef bu canlı ve parlak renkler bu devirden sonra giderek yerlerini daha koyu renklere bıraktılar. İran bitkisel kapsama şekli ve iklimi koyu renklere değilde daha çok canlı ve açık renkler yapımına uygundur. Çünkü renkli bitkisellerin tümünden, sadece Khorasan bölgesinde ekilen Nil bitkisi Lacivert rengi yapılmasını sağlıyordu. Siyah ve koyu kahverengi demir tuzlarından yaratıldığı için İran halı boyasında kullanmıyormuş ve eğer kullanıyorsa sadece ucuz halılardaymış. İran renkli birkisellerin hepsi ceviz kabuğu ve kına dahil sadece canlı renkler veriyorlar.

1.12.1. Hayvan ve bitkisel pigmentler:

Bitkilerde bulunan pigmentli parçalar, her bitkide farklıdır. Renkli maddeler bazı bitkinlerin kökünde olup örneğin: Runas(kızılkökü) diğer bitkilerde çiçeklerinde bulunmaktadır örneğin: safran. Bazılarında yapraklarında bulunur ise örneğin: nil ve dut. Diğerlerinde meyve kabuklarında bulunmaktadır örneğin: Nar. Soğan veya sap kabuklarında örneğin: meşe. Bazı bitkilerde ise tüm bölümleri pigmentlidir örneğin: sumak.

1.12.1.1. İran halı boyamasında kullanılan bitkiler:

-Runas(kızılkök)

-Esperek(muhabbet çiçeği) a) yetiştirmeli b) kendiliğinden çıkan

-Nil

-Vesme(Çivit bitkisi)

-Gol-e-rang(aspir bitki)

-Üzüm yaprağı

-Bagam bitkisi(Hint ahşap, kalo odunu, Kırmızı odun) İngilizce ismi ile Haematoxylum

-Caft ağacı(Meşe ağacı)

-Diğer bitkiler: Mazo, Nar kabuğu, Sumak, Alaf-e-mar, Sarı halile, Siyah halile

1.12.1.2. Hayvani boyalar:

-Ghermez dane(cacusse) (uğur böceğine benzeyen bir tür böcek ancak kanatsız) a) Meksika Ghermez Dane (datcylopius coccus) (Cochineal)

-Akdeniz Ghermez dane (Mediterranean kermes) (kermes Vermilio)

-Ararat Ghermez dane(ararat kerme) (Porphyrophora hameli)

-Hint Ghermez dane(Lac) (kerria Lacca)

-Polonya Ghermez dane(Polish kermes) (Porphyrophora polonica)

1.12.2. Kimyasal Boyalar:

-Bazik Boyalar

-Asit Boyalar

-Krom Boyalar

-Metal Kompleks Boyalar

-Asit Metal Kompleks Boyalar

-Nötr Metal Kompleks Boyalar

-Düz Boyalar

Boyama işleminden sonra bitlere karşı önlem olması gerekiyor

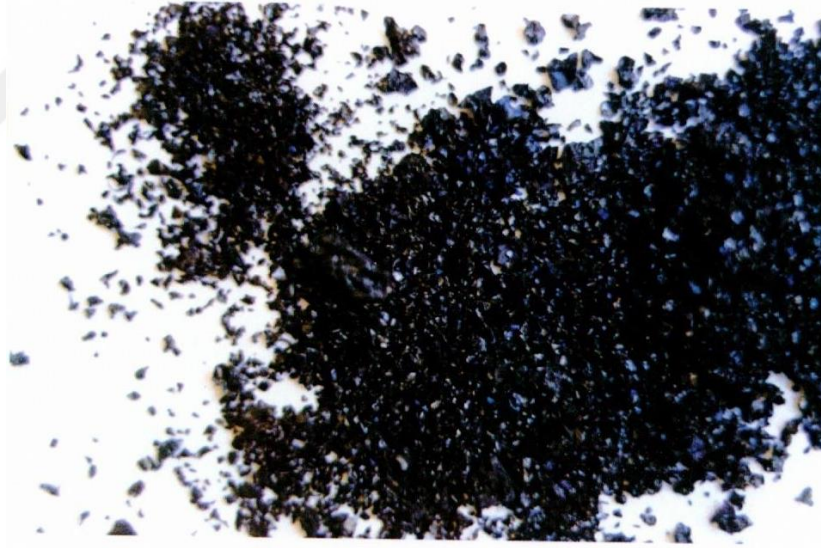
1.12.3. Boyamada En Önemli İpuçları

Doğru boyama işlemi için ilk önemli şey madde, malzeme ve boyaların yeterli olmasıdır. Boyama banyonun kapasitesi ve ısıtma aracı. Boyamada en uygun boyama ve su kanatma süresi boyama sonrası, İpliklerin iyice yıkanması gerekiyor bunun için en fazla boya biraz rendelenmiş sabun ile yıkayıp diğer deterjanlar ile iyice temizlenmesi gerekiyor. Bu işlem renk kalıcı olmasına yardımcı olabilir. Eskiden sabun ve deterjan yerini elyaflar çubuk ile yıkaniyordu. İpliğin kurutması önemli işlemdir. Yıkama esnasında saf su kullanması gerekmektedir. Yıkamadan sonra kurutma mekanda çatılı olup içinde ahşaplarla iskele kurup, özel yapılmış odunlar ile kurumaya bırakılmalıdır. Boya aşamasında kullanılan suyun renksiz ve açık olması ve onda kesinlikle harici bir cisim veya madde bulunmamalıdır. Çünkü fazla herşeyin bozulma ve renk almamalarına sebep olmaktadır. Mevcut olan bazı sularda, demir ve manganez gibi tuzlar bulunduğu için, sedimanlar olduğuna ve ipliklerin pürüzsüz olmamasına sebep olabilir. Sularda bulunan metal alaşımı ayrıca

sudaki iyonlarrenk banyosunda olan sıvının ayrışmasına sebep olup, boyama işlemini kötü yapabilir.

Şekil 114: Doğal Nil

Şekil 115: Kimyasal Nil

Şekil 116: Nar Kabuğu

Şekil 117: Sumak

Şekil 118: Ceviz Kabuğu

Şekil 119: Mazu

Şekil 120: Kızılkök

Şekil 121: Kızılkök Kökü

Şekil 122: Muhabbet Çiçeği

Şekil 123: Aspir

Şekil 124: Kırmızı Bagham

Şekil 125: Üzüm Yapağı

Şekil 126: Erimiş Ghermez Dane

Şekil 127: Meksika Ghermez Dane

1.13. Atkı ve Çözü, Çözüleme ve Dokuma Mekanizmaları

Aslında halının temel yapısı atkı ve çözüden oluşmaktadır. Çözüler dikey iplikler olarak halının başlandıcından sonuna kadar olmaktadır ve halı düğümleri onlar üzerine kurulur. Halı düğümü, yanyana duran çözüler üzerine atılır. Tezgâh üzerine çekilen çözü işlemine çözüleme adı verilir. Eski halı incelemeleri çözüleme tekniğı ile iki bin beş yüz yıllık eski tarihe sahiptir. Örneğın, dünyanın en eski halısı Pazırık halısında bile temel yapı olarak günümüzde kullanılan çözüleme tekniğı ile aynıdır.

Şimdi tüm halıların, hacimli halıların dışında çözülemesi iki teknik ile yapılmaktadır. Türk ve Fars çözülemedir. Bu tekniklerin kullanımları düşünölme bile genel olarak tüm çözüler tezgâh üzerinde bir araya gelmektedir. Öndeki çözülere ise üst çözüler denir. Düğü yapmak için bir çift alt ve üst çözüyü aynı anda tutup düğü atılır. Halı çözülerinin alt ve üst olarak ayırılım nedeni, çözüler arasında mesafe ve çarpı şeklinde verilmelidir. Aslında her çözü alt ve üst çözüler çevresinde geliş ve gidiş gibi yol çizip, çarpı şeklinde gelir. Bu çarpı veya zikzak şekil çözüleri, alt ve üst çözü olarak bölmektedir. Dokuma işlemi esnasında, bu çarpı şeklin oluşturmaya yardım eden alt atkı ya kalın atkı olup, çözüler üzerine kurulan çarpı şekilleri altından geçiyor ve bu işlemin tekrarı ile çarpı sürekliliğine yardımcı olan ilk faktördür.

Haf odunu her zaman halı çözülerinin arasında ve çarpı sıraların üstünde olarak, çarpıların devamına ikinci yardımcı rolünü oynarken, çözüler arasında aşağı yukarı kaydırma özelliğıyle çarpı sıraların hareketlilik ve kaymasını sağlıyor. Böylece atkılama işlemine yardımcı olabiliyor. Kuçi odunu, Haf odunundan sonra önemli bir faktör olarak çarpı sıraların her bir neden ile bozulmasını önleyip, tekrar yapılması için yardımda bulunmaktadır.

Atkı ve çözüler pamuk, yün veya ipek olarak yapılmaktadır. Halı atkısı, yatay olarak halı genişliğinde terk olan ve halının sonuna kadar uzanan ipliklerdir. Her halı iki tür atkıya sahiptir:

-Alt atkı

-Üst atkı

Tüm eski ve yeni halı araştırmalarında, Pazırık halısında alt atkı kullanımı görülmektedir. Araştırmalar atkının her zaman kaç katlı, kalın iplik olduğunu her sıranın hemen üstünde ve çözgü çaplarının hemen altında olduğu kanaatindedir. Kalın olduğu için kalın atkı yada alt atkı olarak tanınmaktadır. Aslında kalın atkının temel görevi halı kuvvetini sağlamaktan başka dokuma sıraların yapılmasına yardım etmektedir.

Üst atkı, aynen alt atkı gibi çok eski zamanlardan beri neredeyse tüm halılarda kullanılmaktadır. Araştırmalara göre, üst atkı, alt atkı gibi kalın ve kaç kat iplikten oluşturmaktadır. Sergei Radenco Pazırık halı kitabı yazarı, açıklamalarında Pazırık halı dokumada ve üst atkı olduğunu ancak her ikisi aynı kalite ve kalınlıkta olduğunu söylemektedir. Aslında atkı ipliğin boyu yeniden halı içine girip, çarpıların üstünden olduğu ve alt ve üst çözgülerin etrafını sardığı nedeni ile, atkıların tam ve tek görevi çözgülerin kuvvetli birleşmesi ile, halı direncini sağlamaktır. Binlerce sene önceden şimdiye kadar dokumacıları hep atkı ipliklerine halının daha dirençle olduğu için kullanılırsa zaman içerisinde atkı ipliklerde değişiklikler görünmektedir. Dokumacılar bu süreçte üst atkının kalın olması gerekmediği nedeni ile, katları daha az yapmayı ve bu katları alt atkılara ilave etmeye karar vermişlerdir, böylece halı direncini azaltmadan güzellik ve zerafetini artırmışlardır. Çünkü alt ve üst atkıların içinden sadece üst atkı, çözgülerin etrafına sarıldığı için halı arkasından görünüp, alt atkı ise halı içinde gizli kalmaktadır. Böylece üst atkı kalınlığı halı arkasının dağınık olmamasına sebep olurken, inceliği ise zarafet ve güzelliğine sebep olmaktadır. Belkide bu özelliğe tanıdıktan sonra, üst atkı, ince atkı adı verilmektedir.

Atkılama tekniklerinde oluşan gelişmeler, düğümlü halı dokumaların ilerlemesine neden olup, dokuma mekanizmalarını oluşturuldu. Aslında şimdi zamanda önler ve yüzler sene sonra üç atkılama sistemi görünmektedir.

-Düz Örme

-Lul Örme

-Yarım Lul Örme

Ancak bu dokuma tarzların doğması sadece gelişme ve ilerleme için değil belki başka önemde taşıyordu. Tasarımı ve nakış şekillerini, kırık ve yarım geometrik motiflerden tabur ve dayresel motiflere dönüşmesi atkılanmanın, kırık, yarım kırık ve tabur desenlerin üzerine etkisine göre bu konu nakış ve motifler temasında değilde bu temada açıklaması daha mantıksal görünüyor. Dr. Ali Husuri bu tema ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

“Tabur ve dayresel tasarımlar Timuri devrinden sonra daha çok ve sık olarak kullanmaya başladı ise bu devir den önce sadece kırık çizgi tasarım kullanma anlamına gelmiyor. Tabari tarihi kitabına göre Baharistan ya Bahar-e-Khosro halıların incilemesi İran halı tasarımlarda Timuri devrinden öncede bu tasarımlar kullanıyormuş ancak muhtemelen bu nakışlar ender ve saraylara özel dokunuyormuş. Sanat ilerleme Timuri devrinden sonra, tüm sanat işlemlerinde örneğin: Minyatür, Kaligrofi ve halı tasarımı kendini göstermektedir. Öyle ki İran’ın çok şehirlerinde tabur tasarım halılar dokunmaya başlamıştır. Hicret onuncu yüzyılın sonrası İran nakışların çoğu Leçek-Torenç, Torenç, Eslimi, Şah abbasi ve Afşan gibi ünlü tasarımlar meydana geldi ve İran tasarımları tabur olmaya başladı. Hicret sekseninci yüzyıl(on dördüncü yüzyıl M.S.) başlangıcında tasarım haritaları minyatür lerde yarım kırık olarak görülmektedir. Şöyle ki onlarda kemerli ve yaylı çizgiler görülmüyor, görüldüğü ise tamamen yan kuruluşur. Ana nakışlar düz ve kırıkbeş, doksan, yüz otuz beş derece açı olarak tasarlanıp, diğre acılar ise daha küçük on beş ve otuz derece olarak, küçük nakış veya bordürlerde kullanılmaktadır. Bu çizimler zaman ilerlemesiyle değişip adımlarca büyük acılar imha olup, küçük yaylı nakışlar ortaya çekiliyorlar. Sonra kırık ve tabur nakışlar ve sonunda tabu nakışlar yaratmayı başlıyorlar. Görünülen şiddetli gelişim, Hicret’in dokuzuncu yüzyılında meydana geldi. Bu büyük ilerleme ve harika gelişim hızlı şekilde değil de yavaşça çalışmalar üzerine başlanıp, halı tasarımı geleneksel ve sanatsal uyumsuzluk riskine karşı muhafaza etmektedir. Tereddütsüz bu tasarım haritaları halı tasarım sanat üzerine önemli etki yaratıp, muhtemelen iki atkı dokuma tekniğinin gelişimine sebep olmuştur. Bu teknik tabur tasarım halılarda gerekli olup, köy dokuma halılarda ise tek atkı dokuma tekniği kullanılmaktadır. Ancak tabur haritaların dokunması ve düğümlerin arasında uygunmesafeyi kurmak içi zerafet ve dikkat ile çalışmak gerekmektedir.”

Düğümlü halı dokuma mekanizma ve kırık, yarım kırık ve tabur nakışlar arasında

bağlantı olmasını anlamak için bu düz dokuma, lul dokuma ve yarım lul dokuma tekniklerin ve bunların yapı ve özelliklerinde etkisini tanımak gerekmektedir:

1.13.1. Düz Dokuma Tekniği:

Bu dokuma şeklinde halının tüm çözümleri bir sırada, yanyana durup, mevcut çözümlerin altı ve üstü (çarpı şekli) görünmektedir. Sadece bir neden ile halı böyle dokuma şekli bulabiliyor. Kalın atkı olmaması bu dokuma şeklinde halı da sadece ince atkı görünmektedir. Dokumacı ince atkıyı kendi şivesine göre, her dokuma sırası bittiğinde çarğların alt ve üstünden geçiriyor. Bu dokuma tekniğinde kalın atkı olmaması nedeni ile çözümlerin arasındaki mesafe imha olup, Kuci ve Haf odunların olma nedeni ile, çarpı imha olup, çözümler neredeyse eşit sırada koyuluyorlarç ince arkı hiçbir zaman, çözümler arasını kapatma gücüne sahip değildir. Türkmen ve göçmenlerin tüm halı dokuma şekli bu grupta yer alıp düz dokuma şekli ile dokunmaktadır. Bu teknikte tüm halıların bu dokuma şekli kırık nakışların icat etmesinde önemli etkisi var ve bu neden ile tüm düğümlerin kesit yeri karı biçiminden dikdörtgen biçimine dönüşüyor. Diğer anlamı ile düğüm genişliği, düğüm uzunluğundan daha çok olup, bu teknik ile dokunan tüm halılar mecburen kırık çizgili nakışlara sahip oluyorlar. Böylece halı özgünlüğünü kuramak için, Türkmen halı tasarımların haritası dikdörtgen biçimli haneler sahiptir.

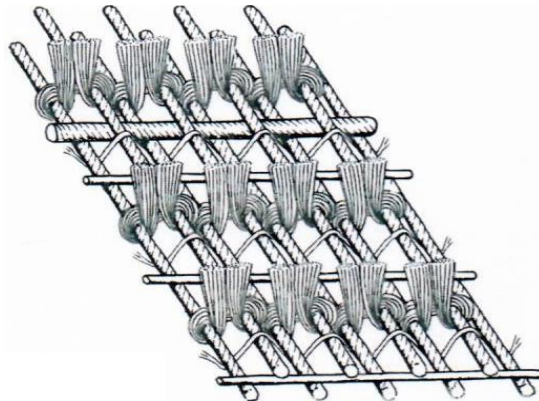
İnce atkı, adından da belli olduğu gibi, çözgü iplikten çok daha ince olduğu için tüm atkılama tekniklerinde eğer kuvvetli çıkıypr olursa hızlıca koparıyor ve sıraları dövdüğümüz zaman kesinlikle dikkat etmek gerekiyor çünkü eğer atkı iplikleri gevşek tutup, döversek ipliklerin bir miktarı fazla olarak halı arkasından dışarı çıkıp, kötü görüntü seyretmektedir. İnce atkı dövmesi, çarpı sıralar üzerinden geçtiği göre daha çok dikkat ve beceriye ihtiyaç duymaktadır. İnce atkının daha hızlı yatması için genellikle haf odununu olduğu kadar aşağı indirip, çarpı sıraların en aşağı inmesine yardım ediliyor böylece ince atkının çekmesi daha rahat olmaktadır.

1.13.2. Yarım Lul Dokuma Tekniği:

Bu Teknikte halının tüm çözümleri iki sırada yer alıyorlar ve sözde çözümlerin alt ve üstü daha belirlidir. İki neden ile halı bu teknikle yapılabilir.

Nedeni ne olursa olsun, dokumacı halıda ince atkı kullanmayıp sadece kalın atkıyı arasında bir yaparsa halı yarım lül dokuma teknikli olmaktadır. Bakhtiyari, Sanandec ve Farahan asil ve orijinal halıları bu grupta yer almaktadır. Bu teknik böyle yapılmaktadır. Kalın atkı arasında bir çekilip, hiçbir zaman kalın atkı her sıradan sonra, çarpıların aşağı ve yukarisından geçmiyor. Bu teknikte, tabur nakışların dokuması tam olmayığ tabur nakışlar gerekli esneklik ve yapmacıklığa sahip değildir. Aslında halı düğümünün uzunluk ve genişliği düz dokuma tekniğine göre bazı değişimler yaşayıp, düğüm genişliği daha az görülmektedir. Ancak yine düğüm uzunluğuna göre daha uzun olduğu için, halı naskışları, kırık ve tabur arasında kalmaktadır. Bu teknikte kalın atkı başından dolaya, çözgüler arada bir, halı arkasına gidiyorlar. Bu olay kalın atkının, çarpı sıraların üstünden geçtiği zaman gerçekleşiyor. Böylece bu gruptaki halıların arkasında arada bir küçük diket beyaz çizgiler bir sırada olup, halının başlangıcından sonuna kadar görünmektedir. Bu özellik bu tür halıların kimliğidir. Bu teknikte, kalın atkının kalınlığı, çözgü ipliğinin kalınlığı gibi ondan bile daha kalın olabilir. Bu nedenle çarpılar üzerinden geçtiği ve kirkite ile dövdüğü zaman, alt çözgülerin halı arkasına çekmek gücüne sahiptir.

Bu durumda da halı çözgüler iki sırada bulunmaktadır. Ancak atkılar çarpa sıraların üstünden geçtiği için önceki teknik ile karşılaştırıldığında daha iyi dayanışmaya sahip olduğu ve böylece daha iyi tabur nakışlar örmesi sağlanmaktadır. Başka bir deyişle bu durumda her dokum sıradan sonra, ilk alt atkı, sonra üst atkı geçirilmektedir.

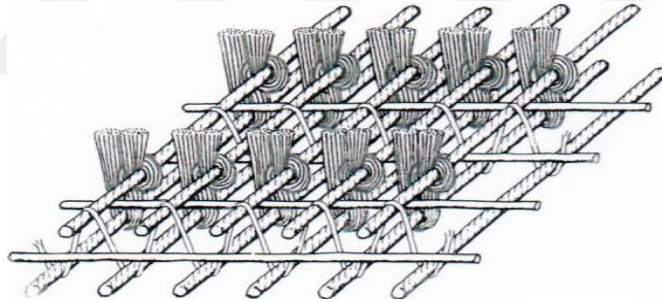

Şekil 128: Yarım Lül Dokuma Tekniği

Ancak atkılarının kalınlığı, düğüm kesitlerini halı tasarım haritasında bulunan karelerden daha az olduğu için, eşit değillerdir. Ayrıca alt ve üst atkılarının arasında kalınlık farkı ve kalın atkı uzama miktarının azaldığı için alt ve üst çözgüler arasındaki mesafeyi maksimuma oluşturduğunu engellemektedir. Aslında alt atkı ve üst atkı kalınlığı neredeyse ayna olup, farkı üç – beş kat arasındadır. Ancak hiç birinin kalınlığı, çözgü ipliğinin kalınlığından fazla değildir. Böylece bu durumda halı arkası A gruptaki halılara benziyordu. Bu teknik kaç bölge dışında tamamen bırakılmış durumda. Bu teknikle halı üreten önemli bölgeler: Nayin eski halıları, bazı meşhur eski Erak halıları, Moşk Abad ve Mahal

1.13.3. Lul Dokuma Tekniği:

Bu dokuma stilinde, yarım lul tekniğinde gibi tüm alt ve üst çözgüler iki ayrı seviye de duruken, alt atkı(kalın atkı)nın çekilme yoğunluğu ayrıca alt ve üst atkı arasında kalınlık farkı ve çözgü seviyelerin farkı, alt ve üst çözgülerin karşı karşıya geldiklerine sebep olmaktadır.

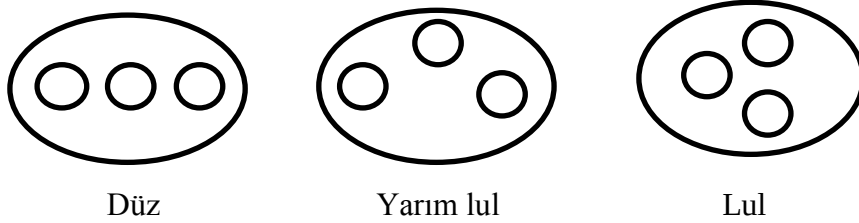
Şekil 129: Lul Dokuma Tekniği

Bazı bölgelerde kirkit vürme gücü artı olup, iki çözgü seviye arasındaki farkı yükseltmektedir. Azerbaycan bölgesinde lul dokuma tekniği daha sık kullanılmaktadır. Bunun nedeni tezgâh türleride olabilir. (Tebrez halıları) Çünkü Tebriz şehrindeki halı tezgâhlarında kuci odunu görünmektedir. Bu neden ile bu şehirdeki dokumacılar halı eğri olmasını önlemek için kalın atkılama zamanı, atkı ipliğini daha sert ve yoğunlukla çektirip, halı kenarından çıkarttıktan sonra, onu firmay ile sıkıştırma mekanizma veya bulunan maden kemerlerin etrafına sarıp, ikinci sıra dokunduğundan sonra boyunu güç ve yoğunlukla halı içine sokup, kirkit ile dövmeye başlarlar. Bu sert çekme, kalın atkının, katılık ve zorluğuna sebep olup, alt ve üst

özgülerin daha çok ayırmasını sağlamaktadır. Bicar şehrinde kalın atkının firma çekmesi ile birlikte, kirkit kullanımının sert ve fazla sayıda olmasından, örülen halılar, uzmanlar arasında, Bicar demir halılar adına meşhur olmaktadır. Bu şekilde, üç tekniğin oluşum ana faktörü, alttaki faktörlere bağlı olduğu sonucuna varmaktayız:

- Kalın veya ince atkılardan birinin olmaması
- Kalın atkıların çekme yoğunluk ve miktarı
- Alt ve üst atkılar arasındaki kalınlık fark miktarı

Düz, Lul ve yarım lul dokuma teknikleri neden böyle adlandırması için çok basit bir yol vardır. Bunun için sadece halıyı genişlik tarafından kesip, yukarıdan halı çözgülerin nasıl kalmasını izleyebiliriz. Bu durumda eğer halı çözgüleri tek bir seviye ve yanyana olursa bu tekniği düz dokuma tekniği, eğer çözgüler arada bir olup, alt ve üst çözgüler arasında biraz mesafe olursa yarım lul dokuma tekniği ve eğer alt ve üst çözgüler arasındaki mesafe en maksimum durumda olursa lul dokuma tekniğidir. Böylece eğer çözgülerin etrafına daire şeklini çizmek olursak dairelerden biri tam ve yuvarlak, diğeri ise yarım yuvarlak ve diğeri ise tam düz olmaktadır. Alttaki resimler gibi:

Not: Hiçbir dokumacı kasten ve önceden verilmiş bir karar ile bu teknikler ile halı dokumaya başlamıyorlar ve temel olarak dokumacıların çoğu bu tekniklerin adını bilmemektedirler.

Dünyanın en eski halısı yani Pazırık ve ondan sonra eski halıların incelenmesiyle bu sonuca varabiliriz ki dokumacılar iki bin beş yüz sene önce, halı dokumada iki atkı olma gereğine varmışlardır. Biri üst atkı ve diğeri alt atkı ancak kesin zamanı belli değil. Düğümlü halı nakışların evriminde tam kırık olarak başlayıp, yarım kırık ve yarım tabu olarak devam edip ve sonunda tam tabur şekline

ulaşması ile birlikte bunu kabul etmemiz gerekiyor ki ince atkı düz dokuma tekniği, geometrik nakışlar için gerekmektedir. Halı nakışlarında değişimler tüm kırık olanlardan başladığı için ilk düğümlü halıların bu atkılama tekniği ile dokunması gerçeği belli oluyor yani dokuma sıraları içinde iki veya kaç ince atkı olması. Bu halı numuneleri elimizde bulunmasına rağmen, bu tekniğin devamı belli olmadığı zamandan beri bizim çağımıza kadar uzanmaktadır. Söylediğimiz gibi iki ince atkı halılar, düz dokuma tekniği ile hala en az iki bölgede çok sayıda üretmektedir yani Türkmen ve Beluç halılarda. İkinci adımda dokumacılar tabur nakışları elde etmek için atkıların kalınlığını eklediler ve her iki alt ve üst atkının kalınlığını arttırıp, nakışlar kırık şekillerinden çıkıp, tabur nakışlara olasıya yaklaşmışlardır. Neyse ki bu dokuma tekniği ile çok eski ve nefis bir halı ve binlerce numune bile bulunmaktadır. Pazırık halısı bu çabanın tanığı olup, Bahkti yar ve kürt asil halılar, çağımızda bin yıllık geleneğe sahiptir. Söylediğimiz gibi tam tabur nakışlar Hicret dokuzuncu yüzyıldan sonra parlamaya başladılar. Aslında Timuri devrin başlangıcında, İran resim çizme tarzı değişimi ile birlikte, halı tasarımlarında da gelişim başladı ve dokumacılar bu gelişmeler ile uyum sağlamak için iki atkı yöntemine bir ince ve diğeri kalın olarak başvurup, tabur nakışları icat ettiler. O zamandan beri bu teknik o kadar gelişmiş ki dokumacıların çoğu, İran'ın en uzak bölgelerinde bile bu tekniği kullanmaya başlamış. Bu neden ile tabur desenlerin envayi türleri, vidalı Eslimi tasarımlar, Khotayı tasarımlar nerdeyse tüm İran halılarda görmektedir ve bu çağımıza kadar dokuma mekanizmanın, daha güzel tasarımlar çizilmesi için son gelişim adımlarıdır. Maalesef günümüzde, tabela ve resim dokuması için dokumacılar düğüm turları icat etmeği ile birlikte, İran halı değer ve kalite düşüşüne sebep olmuşlardır.

1.13.4. Üç Çin (Katlama) Bir Atkı Tekniği

Bu teknik atkılama da en kötü tekniktir. Bu teknikte kalın atkı her dokuma sırasından sonra geçiriliyor ancak ince atkı arada uç sırada geçiriliyor.

Bu çalışma yöntemi halı arkasının oluklu görünmesine sebep oluyor bu yöntem yıllar önceden beri Bircend şehri ve etraf köylerinde görülse de, günümüzde ise maalesef tüm khorasan ve diğer bölgelerde bile görülmemektedir. Ancak daha yıkıcı ve acı verici bir şekilde üç çin (katlama) yerine dört, beş, altı, on ve daha çok

bile kullanılmaktadır. Bu yöntem ile örülen halıların kuvveti azalıp, daha erken bozulmaya başlamaktadırlar.

Şekil 130: Üç Çin Bir Atkı Yöntemi – Nişabur Halı

1.14. Farklı Halı Çözüleme Yöntemleri:

Çok uzun zamanlardan beri, İran'da iki tür çözgüleme tekniği kullanılmaktadır. Bu teknikler farklı bölgelerde kullanılması için bu isimler ile meşhur olmuşlardır:

- Türk Çözgüleme Tekniği: Bu yöntem çoğunluk ile Türk lisanlı bölgelerde özellikle Azerbaycan bölgesinde kullanılmaktadır. Ancak diğer bölgelerde de görülmektedir. Örneğin Khorasan bölgesinin kuzeyinde.

- Fars Çözgüleme Tekniği: Daha çok İran merkez bölgelerinde görülmektedir. Örneğin: Kerman, Yazd, İsfahan, kaşan, Erak ve Golpaygan

Bu iki tekniği tanımadan önce Siyah Bandi adımını açıklamak gerekir.

Siyah Bandi: Bu adım çözgüleme öncesi(Fars veya Türk) tezgâh üzerine uygulanmaktadır. Tezgâh başı ve aşağısı halı genişliğine göre eşit bölümlere bölünmesine Siyah Bandi denir. Böylece ilk tezgâh başı ve aşağısının uzunluğu ölçülüp, orta noktasını belirtiyorlar. Sonra bu orta noktadan, iki tarafa doğru altı buçuk veya yedi cm aralığıyla ayrılıyorlar. Altı buçuk ve yedi cm lik ölçülerin adedini belli etmek için halı uzunluğunu altı buçuk veya yedi ye bölüyoruz. Bölünme başlangıcı ortada olması buna göredir ki eğer bölüşmede fazla birimler olduysa onu iki bölüme bölüştürüp, çözgülerin iki tarafına aktarıp, halının iki tarafında ilk çözgü ve sıkıştırma mekanizmanın arasındaki mesafeyi eşit boyuta getirip çözgüleme işlemine başlıyoruz. Yukarıdaki sözü geçtiği işlemlere Siyah Bandi diyoruz. Rec-Şomar kontrolü ve çözgülerin siparişi dokuma esnasın bu işlemler ile rahatça uygulanmaktadır.

1.14.1. Türk Çözgüleme

Bu yöntem, halı çözgüleme tekniğinde en eski ve en basit yöntemdir. Siyah Bandi işleminden sonra, kalın atkı ipliğine benzer iki adet ipliği kaç kat edip, birini tezgâh başına, diğerini ise aşağısında sıkıştırma mekanizmasına bağlanır. Bu iplere Nazle ipliği denir. Sonra çözgü iplik makarasını, Nazle ipliğin üstünden aşağı gönderip yukarıdaki Nazle ipliğin arkasından geçirip, tezgâh başının önünden arkası tarafa geçirip, tezgâh arkasından düz aşağıya çekip tezgâh altına yuvarlandırıp, önceki yöntemin tersi yapılır. Bu kez iplik makarasını, aşağı Nazle ipliğin arkasından geçirip, üst Nazle ipliğin üstünden geçirip, tezgâh başına sarıldıktan sonra, tezgâh arkasından aşağı çekilir. Böylece her gidiş, dönüşte bir çözgü yapılıp, iki kez gidiş dönüşten bir çift atkı var olup onlar üzerine halı düğümleri atılır. Böylece ve halı genişliğinde bulunan düğümlere göre, çözgüleme işlemi yapılır. Belli ki işleme bittiğinde çözgü ipliklerin sayısı, halı Rec-Şomar ile eşittir. Bazı dokumacılar halı Rec-Şomar'ını kontrol etmek ve düzenini kurmak için, bölünme noktalarından geçen çözgü iplerini işaretleyici veya boyama maddeler ile boyatıyorlar. Böylece halı çözgülerin tümü okullu ve iplerin arasında altı buçuk ya da yedi cm'lik mesafe ile görünmektedir. Çözgüleme işlemi bittiği zaman, üst Nazle ipliğin yanında bir odun koyuyoruz. Bu odun, Haf odunudur. Alt Nazle ipini de gevşetip, tezgâh aşağısının üstüne gönderiyoruz. Onun yerine ince ahşap tahta, yedi cm genişliğinde kuruyoruz.

Aslında halı dokuma işleminin ilk adımı bu tahta, Samşirak (küçük kılıç) adlı tahta, üzerinden başlamaktadır. Bu tahta halının dümdüz örülmesine ve eğri olmamasına yardımcı oluyor.

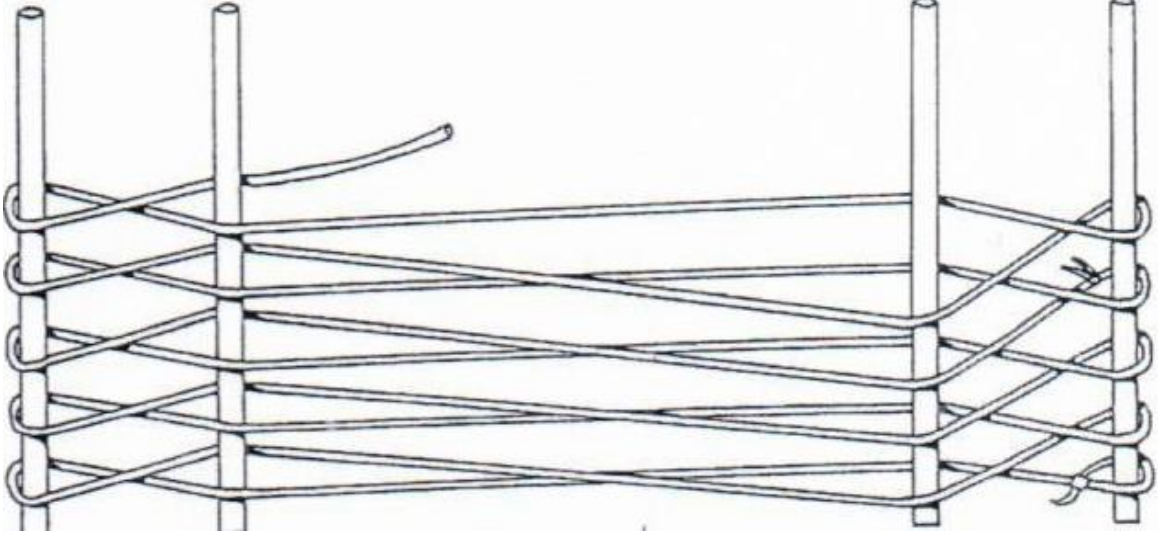
1.14.2. Farsi Çözüleme Tekniği

Bu teknik, çözgüleme de, en gelişmiş tekniktir. Bu teknik, tezgâhların gelişimi ile birlikte uzun halı örmek için icat edilmiştir. Bu teknikte, tezgâhların değişimi ve gelişimine rağmen değişimlere ihtiyaç duymadan, yeni tezgâhlar ile uygunlaşıp kullanmaya başlatılmıştır. Bu teknikte önce çözgü ipleri, isteyen boyutta zemin ve sonra tezgâh üzerine yapılmaktadır. Tezgâh tema açıklamasında söylediğimiz gibi. İlk çözgü iplerin fazlası tezgâh başına sarılıp ve ihtiyaca göre kademeli olarak açılıp tezgâh üstü üzerine yönlendirilirdi. Ancak sonradan gelişimlere ve daha rahat kullanıma göre, çözgülerin fazlasını (alt ve üst çözgüler) tezgâh başına düğümleyip, ihtiyaca göre düğümleri açıp, yeni çözgüleri tezgâh üzerine çekip, yeniden fazla olanlar tezgâh başına düğümleir. Bu yöntemin en iyi yönü, çözgülerin gevşetilmesinde sadece gevşek olan çözgüyü açıp, yeniden sıkmasıdır. Önceki teknikte tüm çözgülerin tezgâh başına sarıldığı için, bir çözgü gevşekliğinde, tezgâh başını döndürüldüğü zaman, halının tüm çözgüleri gevşek veya sıkı oluyordu. Çözgüleme yöntemi bu teknikte şöyledir:

Başlangıçta, bir metre boyunda bir barı yer içine sokup, halının boyutuna göre aynı boyutta olan başka bir barı halı boyutu mesafesinde yere sokuyorlar. Örneğin:

Halı boyutu üç metre olursa, iki bar ortasında olan mesafenin üç metre olması gerekir. Ancak halı kökü için bu mesafe yirmi, otuz cm fazla olabilir. Sonra üçüncü barı, iki sokulduğu barın arasına yerleştiriyor, çözgü ipliği ilk barı düğümleyip, işleme başlarlar. Böyle ki “Çelle-davan”¹ ilk ve ikinci barların etrafına gidiş, dönüş yolunda, her gidiş, dönüşte bir kez orta barın altından ve dönüş zamanda, orta barın üstünden çözgü ipliğini geçirtip sekiz rakamına benzer bir yol ölçmektedir. Aslında Türk çözgülemeye benzer bir yöntem seyretmektedir. Fakat tezgâh yerine barlar, tezgâh başı yerine, ilk bar, tezgâh yerine, ikinci bar ve Nazle iplikler yerine, üçüncü bar kullanmaktadır. Ayrıca “Çelle-davan” her gediş dönüş yolunda, bir çift alt ve üst

153

Şekil 132: Farsi Çözüleme

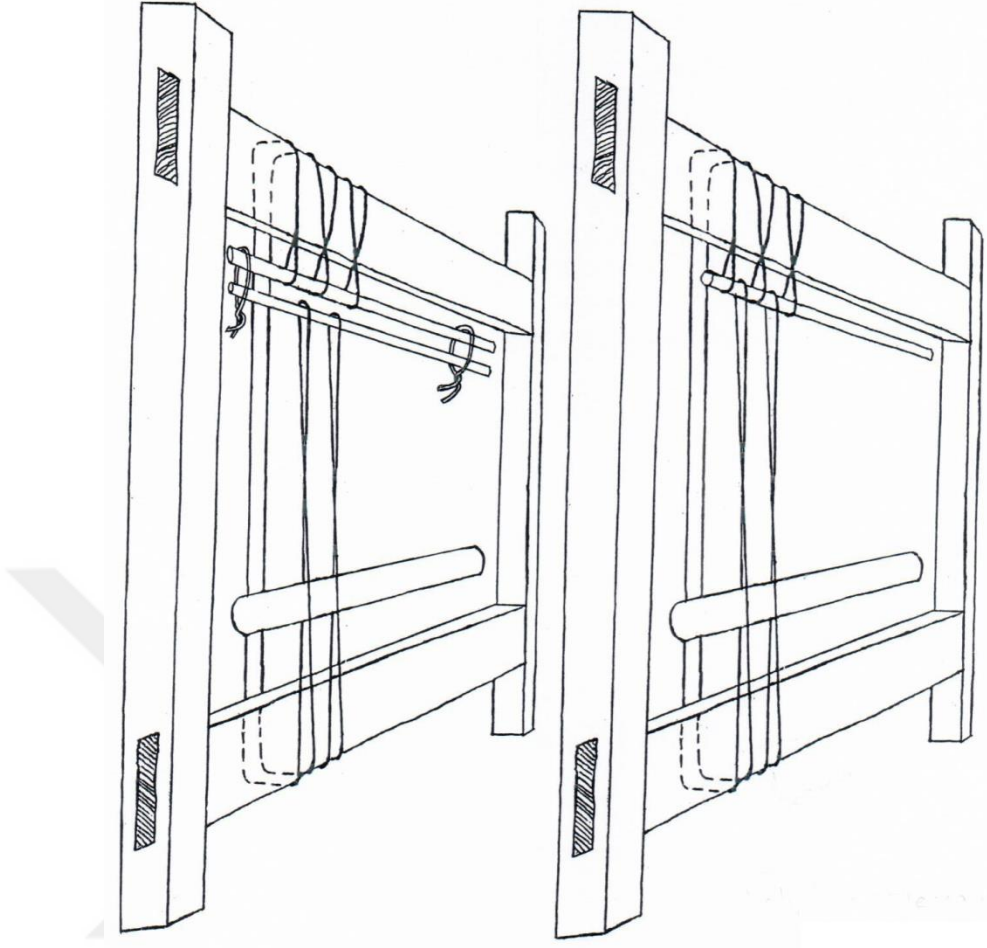

Şekil 133: Türk Çözü hazırlama (Bicar Şehri)

1.14.3. Çözülemede Eski Bir Teknik (Telfighi (Birleştirilmiş) Çözüleme)

Bu teknikte, stil uygulama açısından Türk ve Fars çözüleme tekniklerin birleştirilmiştir. Ancak Fars çözüleme ayrıcalıklarına özellikle uzun boyutlu halı dokuma imkânına sahip değildir. Bu uygulamada, çözgüleri yerde hazırladıktan sonra ilk ve ikinci barlar yerine halı genişliği boyutunda olan daha ince iki bar kullanırız. Sonra çözgüyü barlar ile birlikte tezgâh üzerine öyle çekiyoruz ki ilk bar, tezgâh başı üstünden geçerken, ikinci bar ise tezgâh altını geçiyor, yani ilk ve ikinci bar tezgâhın yukarı ve aşağısını yuvarlayarak, tezgâh arkasında bir araya geliyorlar. Sonra ilk ve ikinci bar, telle birbirine bağlanıp, böylece çözgüleri tezgâh üzerine kalmasını sağlıyorlar. Sonra üçüncü bar yerine koydukları ipi açıp ve onun yerine Haf odununu koyup, çözgülerin düzenlemesini yaptıktan sonra, dokuma işlemine başlarlar.

Bu teknik yirmi yıla yakın, İran'ın bazı halı dokuma bölgelerinde popülerlik halı aldığına rağmen, çok sayıda savunucuya sahip değildir. Bunu söylemek gerekiyor ki bu teknik, İran'da yeni bir teknik değildir ve onlarca sene önce İran'ın bazı bölgelerinde az değişiklikler ile kullanılırdı. Neyse ki aslında bu çözüleme tekniği, eski bir tekniğin yenileşmesi olarak, hala dokumacılar tarafından kullanılmaktadır. Bu tekniğin eski yapısı ile yeni yapılması arasında tek bir fark vardır. Eski yöntemde Türk çözülemeden etkilenecek, çözüleme tezgâh üzerine yapılırken, yeni yöntemde ise Farsi çözüleme için çözüleme ilk yerde ve sonra tezgâh üzerinde uygulanmaktadır.

Şekil 134: Birleştirilmiş Çözüleme (Sağ: Eski Türü, Sol: Yeni Türü)

Kuci odunu nasıl bağlanıyor?

Kuci odunu alt ve üst çözümlerin ayırmasına sebep olan ayrıca halının eğri olmasını karşı önleme araçtır. Çünkü çözümlerin yayın şekli kuci odunu ve tezgâh başında, tezgâh altına göre daha çoktur. Başlangıçta kuci odunu ip yardımıyla sıkıştırma mekanizmasına bağlayıp, kaç kat olan ipliği üzerine çektirip, kuci odunun iki tarafına düğümlüyorlar. (kuci odununu iki tarafına, iki adet kazık yapıp, iplik onlara düğümlenebiliyorlar.) Sonra kuci ipliğini önceden hazırlayıp işleme başlıyoruz. Bu şekildeki alt çözgünün ilk ipliğini, tezgâhın sağ veya sol tarafından alıp, Kuci ipliğini etrafına sarıp, özel yöntem ile kaç katlı olan Kuci odunun üzerinde olan ipliğe düğümlüyorlar. Sonra ikinci alt çözgü ipliğini tutup, aynı yöntemi uygulayıp, bu işlem tekrar olup, alt çözümlerin sonuna dek bu işlemi yapıyoruz. Kuci odunun üzerine bağladığımız alt çözümlerin daha rahat hareket etmesi ve Kuci

odunun daha rahat yukarı aşağı akması için. Normalde küçük ahşap parçasını, kuci odunun yukarısına yerleştiririz.(bu ahşap parçasının kalınlığı, kuci odunun yarı veya üçte bir kalınlığında) Çözümlerin belirtili sayısından sonra, ahşap parçasını çıkarıp, öne çekip, sona kadar bu işlem tekrar edilir. Çözümleri, kuci odunun üzerine çekmesi tezgâh altına göre dört ya da altı cm daha çok olması gerekmektedir. Böylece kalın atkının halı içine çekildiği zaman, kuci odunu çözümleri dışa çekip, çözümleri içeri ve dışarı çeken güç azalır, halının eğri olmasına engel olmaktadır.

Not 1 ve 2: Çözümleme tekniklerin temasında “Çelle-davan” ve Çelle-keş” sözcükleri ile karşılaştık. Bu ikisinin anlamını açıklamak gerekmektedir. İran’ın bazı bölgelerinde özellikle meşhur Farsi çözümlemeyi kullanan bölgelerde, çözümleri hazırlayan ve yere seren insanlara “Çelle-davan” ve çözümleri tezgâh üzerine çekme veya nakil etme işlemini yapan insanlara “Çelle-keş” deniliyor. Tabi ki bu iki grup insanlar, her iki işlemi de yapabiliyor. Farsi çözümlemede, çözümleme işlemi çok zor ve karmaşık olduğu için dokumacılar bu işlemi yapmıyorlar. Buna göre “Çelle-davan”, “Çelle-keş” özel işler kategorisine giriyor. Ancak Türk çözümlemede, dokumacılar tek olarak veya bir kişi yardımı ile çözümleme işlemini yapıyorlar.

Halının aşağı çekilmesi:

Halı dokuması başladıktan sonra, halı örmesi bir miktara alıştığından, dokumacının üstünlüğü için ve dokuma yeri onun karşısına geldiği için, dokunmuş halının bir miktarı tezgâh aşağısına çekilip, yeni çözümler tezgâh başından dokumacı önüne yerleşiyor. Bu işleme halıyı aşağı çekme (Payin keşi) deniyor. Bu işlem Türk çözümleme halılarda Fandak (Çakmak) vidalarını açmak veya ahşap parçası (gave) ni gevşemesini sağlamak lazım. Vidaların açması ile çözümler gevşeyip, çözümleri cihaz etrafına sara biliyor ve böylece kademeli olarak dokunmuş miktar tezgâh arkasına gidip yeni çözümler aşağı iniyor.

Aşağı indirmek Farsi çözümleme tezgâhlarda biraz daha zor olup, fazla beceri talep etmektedir. Başlangıçta Gaveyi dışarı çekip, tezgâh başını serbest bırakıyoruz. Böylece çözümler gevşek olup, halı çözgü düğümlerini tezgâh başından açıp, yeni çözümleri aşağı çekiliyor. Çözümlerin gerekli miktarı Nazle iplikleri ile belirtilmiş. Nazle iplikleri, kemer gibi, çözümleri sarıp, düzeni kurup, halının aşağı çekme

miktarını belli ediyor. Yeni çizgülerin çekilmesi, ikinci Nazle ipliğini görene kadar devam ediyor. Halının aşağı çekilmiş miktarı, kazık yardımı ile tezgâh altına giriyor. Bu kazıkların halıya zarar vermesini önlemek için deri veya lastikli beş ya da yedi cm kalınlıkta olan kemer kullanılmaktadır.

1.15. Halı Dokumada En Önemli Bölgeler

İran’da halı dokuma sanatı eski zamanlarda, üç grupta yer alıyordu:

- Göçmen halıları
- Köy halıları
- Şehir halıları

Aslında bu sıralama için, iyi araştırmalar yapılmamış ve eğer araştırma yapılır ise bu sıralamalar daha mantıklı olup, bölgesel araştırmalar daha zengin oluyor. Ancak bu sonuca varmak için bölgesel medeniyet kültür ve sanat ile ilgili araştırma yapılmamış, bunun nedeni bunların hepsini bölgesel aramak zor iş olduğu için olabilir. Çünkü her bölgeyi ayrı araştırıp, tüm bölgelerin geleneksellerinden bu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu temada kısa olmasına rağmen İran bölgesel halıların önceden bu gruplarda olduğunu anlayabiliriz. Ancak öyle bir devirde yaşıyoruz ki bu üç grubun içinden, İran köy halıları tamamen imha riski taşıyor ve tam mahvolmadan önce bu halıları yeniden tanışma ve ıslah etmek gerekiyor. Muhtemelen bu kötü durumun ana nedeni köylerin mahvolmadığı ancak İran şehir halılarının durumu iyi olup, tasarım ve dokuma sanatında yeni gelişmeler görülmektedir. İran şehir halıları üç ana grupta yer almaktadır. Bu beş grup Meşhed, Tebriz, İsfahan, Kerman ve Kaşan olurken, Hamedun, Erak ve Çahar Mahal bölgeler ise köy halı stiline sahiptir. Bu temada İran’ın en önemli halı dokuma bölgelerinin tarih ve tasarımlarını tanımaktayız.

1.15.1. Azerbaycan:

Azerbaycan bölgesi, meralar kapsamı, tarım arazisi, iyi hava durumu ve dağlık doğaya sahip olduğundan dolayı her zaman halı dokuma sanatında mükemmel pozisyona sahiptir. Halı dokunma merkezleri arasında Tebriz şehri en önemli yer olarak, eskiden Herat ile birlikte halinde dokuma ve satma yeriymiş. Özellikle

Safaviye Devrinde, bu şehirde büyük halı dokuma atölyeler kurulup, üstat dokumacılar bir araya gelip, bugünde dünyanın en meşhur müzelerde olan nefis halıları yaptılar. Aslında Safaviye hükümetin, Herat'dan sonra Tebriz şehrini başkent seçerek, İran'ın ikinci önemli sanat çağına doğmasına sebep oldular, sanatçıların en iyileri bu şehirde bir araya gelmesi ile, Tebriz şehri sanat odağı olup, çok insanın dikkatini çekmeyi başardı. Bu arada halı dokuma sanatı Behzat ve Sulatan Muhammet gibi seçkin ressam ve tasarımcıların Tebriz şehrine yerleşmeleri ile büyümeye başladı. İran halısının dünyada sevmeye ve beğenmesi için Tebriz en önemli delillerden biridir. Tebriz işadamları büyük idaresi ile İran'ın diğer büyük şehirlerinde is halı dokuma sanatı ölümden kurtulup, Meşhed, Kerman, Kaşan, Erak ve Hamedan gibi şehirlerde ihya olmaya başladı.

1.15.1.1. Azerbaycan'ın En Önemli Halı Dokuma Bölgeleri

Genel sıralama olarak, Azerbaycan'ın en önemli dokuma yerleri üç grupta yer almaktadır.

1.15.1.1.1. Şehir Dokuma Halıları:

Bu halılar Azerbaycan ilin merkez ve batısında olan yerlerdir ve önemli olanlar;

Tebriz ve etrafı örneğin: Osku

Merend, Meraghe, Khoy, Ürümiya dır.

1.15.1.1.2. Köy Ve Yerel Halılar

Heris, Geravan, Bakhşayeş, Şorbiyan, Mehriban köyleri ayrıca Erdebil, Serab, MeşkinŞehr ve keliber şehirleri bu grupta yer alıyor. Bu grupta olan şehirlerin halıların çoğu tasarım, Prenk ve dokuma tarzı açısından yerel ve köy halılara benzeyip, daha basit ve geometrik nakışlara sahiptir.

1.15.1.1.3.Azerbaycan Göçmenler Halıları:

Bu halıların en zirvede olan Şahseven halılarıdır.

1.15.1.2. Azerbaycan Halıların Renk Ve Tasarımı Özellikleri

Tebriz ve Tebriz halı etkisi taşıyan diğer yerler, tasarım ve renk açısından öyledir ki sanki İran güzel halı tasarımların hepsinden bir etki görmüş, öyle görünüyor ki sanki Tebriz dokumacıları, özellikle çağdaşta her güzel tasarımı kullanıp, farklı renkler kombinasyonu ile yeni bir tasarım yaratmışlar. Leçek-Torenç, Derakhti(ağaç), Goldani(Bot), Botte-Ceghe tasarımlar ve daha başka dokumacılar tarafından kullanılmaktadır. Muhtemelen, Tebriz halısında renklerin güzellik ve tazeliği, her şey den daha çok alıcıların dikkatini çekmektedir. Maalesef son on senede yeni tasarımların çıkması ve kötü renklerin kullanılması Tebriz halı güzelliğini gölgelemiş. Pembe, Sarı, Turuncu, Mor ve değişik maviler kullanan kötü renklerin içinde yer almaktadır.

Şüphesiz Azerbaycan ilinin en güzel harika ve nefis halıları Heris köyünde yapılmaktadır. Aslında asil ve eski Heris halı tasarımı, Leçek-Torenç-e-Şah Abbasi özelliklerini saklayıp, ona geometrik kombinasyon vererek, açılı çizgiler kullanarak özel kimliğe sahip olmasını sağlıyor. Tasarımların en meşhur olanı kırık sap Leçek-Torenç'dir. Haris'in en eski halılarını araştırırken onlarda envayi nakışlar ve harika renkler görülmektedir. Bugünkü halıların Rec-Şomarı düşük olmasına rağmen, bölünmüş eski çok nefis tam ipek halılarda, Heris halısının altın çağ geçirdiği bellidir. Şimdilerde ise Avrupa ve ABD ülkelerde Heris halı hala çok istenmektedir. Böyle söyleniyor ki yirminci yüzyıl M.Ö.'nin ilk ve ikinci on yılı Heris halıların en harika olduğu senelerdir. Çünkü dokumacılar tarafından müthiş tasarımlar yaratılıp, sadece doğal boyalar kullanılıyormuş. Azerbaycan'ın diğer köy ve bölgelerinde ise halılar, köy ve yerel halı grubunda yer alıp her biri ayrı özelliklere sahiptir. Geometrik tasarımlar, zihin dokuma bile, bu halıların ortak özelliğidir. Şahseven göçebe halıları ise köy halılara çok benziyor, özellikle eski numuneler. Muhtemelen bunun ana nedeni göçebelere koyunların yününü kullanmaktadır.

1.15.1.3. Azerbaycan Halı Dokuma Özellikleri

Azerbaycan'ın tüm halıların ortak özelliği Türk düğümünü daha çok kullanmasıdır. Azerbaycan bölgesinin köy ve göçebe kilim dokuma tekniği özellikle eski numunelerde Fars düğüm olup, dokuma için kalın atkı kullanmaktadır. Ancak şehir kilimlerde özellikle Tebriz şehrinde, meşhur Türk tarzı kullanılıyor ve köy kilimlere göre daha zariftir. Azerbaycan'ın tüm şehir dokuma halıları atkılama iki atkılı(iki sıra dokuma arasında ince ve kalın atkı) olurken, köy dokuma halılarda ise, özellikle eski halılarda tek atkı(tek kalın atkı) kullanmaktadır. Genel bir ankete göre Azerbaycan ilinin halıları özellikle Tebriz ve diğer şehirlerin merkezlerinde örülenler, Lul dokuma halılar grubunda yer alıp, sert ve Firmadır.

Azerbaycan'ın köy halıları Kâbe Rec-Şomar 1 olup, on beş ve maksimum yirmi beş sıradır. Ancak aralarında zaman zaman nefis halılar görünüyor. Azerbaycan ilinde kullanılan tüm tezgâhlar, göçebe halılar hariç dikey tezgâhtır. Bu tezgâhların eski olanları İran'ın her yerinde olan tezgâhlar gibi Kuci odunu varmış. Ancak atmış sene önceden beri Kuci odunu, yani halı dokuması bittiği zaman yapılıyor. Tezgâh üzerine çözgüleme Türk çözgüleme dir. Azerbaycan bölgesinin şehir dokuma halı boyutlar genellikle 2x3, 2.5x3.5 ayrıca 3x4 tür ve küçük boyutlar eski halılarda kullanılmaktadır. Dayere ve Kaçgen boyutlar ayrıca son zamanlarda görünmektedir. Azerbaycan'ın köy halıları başka boyutlarda görünmektedir. Örneğin: Heris halı boyutları genellikle 2x3 ve 2.5x3.5 metredir.

Azerbaycan ilinin tüm şehir dokuma halıları yün veya iplikten düğümleri olup, çözgü ve atkılar için pamuk ve ipek iplikler kullanmaktadır. Köy ve göçebe halılar ise düğümler yün, atkı ve çözgülerin hepsi pamuk iplik olarak kullanmaktadır. Bugünlerde Tebriz halısının ince atkısında yapay malzemeler kullanması görülürken, eski halılarda ise doğal malzemeler kullanılmaktadır.

1.15.2. Kerman

Kerman şehri eski zamanlarda tekstil ve kumaş üretim sanatında çok meşhurmuş özellikle Şah Abbas Safevi hükümetinde. Bunun üzerine bazı insanlar Kerman halılarının, tekstil sanatı, özellikle Şal dokuma sanatı, ardından icat edilip

Kerman halı tarihini dört yüz sene olarak söylüyorlar. Ancak tasarımlar ve dokuma özelliklerin incelenmesi ile birlikte bu halıların bin sene eski olduğu ispatlanıyor. Halılarda olan en eski düğümler yani düğümsüzlük ve U dokuma tarzı, bu bölgenin eski halıların bu tekniği muhafaza edişin ispatıdır. Ayrıca bu düğüm tekniğini Mısır halılarında görebiliyor. Başka taraftan iki dokuma sırası arasında kullanılan üç atkı tarzı, İran'ın eski halılarında görünebiliyor. Bu halıların en meşhur olanı Pazırık halısıdır ve bu özellik Kerman ilinin çağdaş halılarında görülmektedir. Bunların yanında en eski dikey tezgâhları, çok az olsa bile, Kerman ilinin bazı bölgelerinde görülmektedir. Sözü geçtiği temalardan sonra, Kerman halıların çok eski tarihe sahip olmasının ispatı Qacar devrinin ilk günlerinde olan üst tasarımcılar, ressamlar ve minyatür çizenlerin bu ilde olduklarıdır. Sözü geçtiği gibi Qacar devrinde Kerman'ın tekstil sanatı özellikle ipek kumaş üretimi en iyi günlerini yaşamış ancak son yıllarda, halı dokuma sanatı gelişmesinden dolayı tekstil sanatı daha az görünüyor.

1.15.2.1. Kerman Halı Dokuman En Önemli Yerleri

Kerman ilinin tüm halıları iki grup olarak sıralanmaktadır.

Şehir Dokuma Halılar

Göçebe halılar

Kerman şehri, şehir dokuma halıların en önemli merkezi ve Sircan göçebe halıların en önemli merkezidir. Şehir dokuma halıların Kerman dışında Rafsencen, Ravar, Bardgir, Golbaf, Mahan, Cupar ve Zerend en önemli yerlerdir.

1.15.2.1.1. Kerman İlin Şehir Dokuma Halılar Dış Görünüş Özellikleri

Kullanılan tasarım ve renkler

Sabzi kar tasarım

Görüntülü tasarımlar.

Bu tasarımların en iyileri Raver şehrinde örülmekte olup, en önemlileri Hafız tasarım, Leyla ve Mecnun, Khayyam görünüm ve genel olarak romantizm ve mitik

tasarımlardır. Bu tasarımlar çoğu Sabzıkar tasarım ile birleşip, harika kombinasyonlar yaratmaktadır.

Afşan tasarımlar:

Özellikle Afşan-e-Şah Abbasi Kerman tasarımının diğer meşhur tasarımları Ghab-e-Ghoran(Kuran), Derakhti(ağaç) türleri, birleştirilmiş Goldani(pot) ve Gol-e-Faran(yabancı çiçek) tasarımlardır.

Hicretin (Hecri şamsi) on üçüncü yüzyıldan sonra Gubleni tasarımlar, Kerman ilin çoğu bölgelerinde görüldü. Boyama açısından, Kerman halısı, İran halıların en farklı ve en mutlu renklere sahiptir. Koyu ve açık Laki (kıpkırmızı), bej, ennabi, bakır, açık ve koyu mavi, pembe, açık ve mavi yeşil Kerman halı boyamasında en önemli renklerdir. Kerman halısında ortalama on beş ve otuz arası renk bulunmaktadır.

Kullanılan ham maddeler: düğümler için yün, atkı ve çözgüler için pamuk iplik kullanılmaktadır.

Kerman halı boyutları: Kerman halılarda çok farklı boyutlar kullanmamakta olup, küçük halılar(zar-o-nim) ve iki zarı çok yapılmaktadır. Ancak 2x3, 2.5x3.5 ve 3x4 boyutlu halılar çok fazla yapılıyor.

1.15.2.1.2. Kerman Halı Dokuma Teknik Özellikleri

- Rec-Şomar: 35 – 80 arası sıra olarak farklıdır.
- Düğüm türü: Asil halılarda sadece Fars düğümü kullanılırken, maalesef yeni halılarda ise U düğüm ve çift dokuma tekniği görülmektedir.
- Şiraze(halı kenarlarını dikmek veya dokumak): Kerman halılarında Şiraze her zaman dokuma esnasında yapılmaktadır.
- Pardakht (temizleme) ve Rugiri (makaslanma): Kerman halılarda dokuma bittikten sonra, elektrikli makaslar ile yapılmaktadır.
- Tezgâh türü: Tüm tezgâhlar hareketli dikey tezgâh olarak kullanılmaktadır.

- Çözüleme türü: Çözüleme tarzı, Fars çözüleme olarak yapılmaktadır.
- Atkılama türü: Kerman, Raver, Refsencan ve genellikle tüm ilde, göçebe halılar hariç, atkılama özel üç atkı olarak yapılmaktadır. Yani dokuma sıraların arasında üç atkı görünüyor. Bu üç atkıdan ilk ve üçüncü kalın olup, ikinci ise incedir. Kerman eski halılarda daha çok yarım Lul dokuma tekniği kullanırsa, bugünkü halılarda ise Lul dokuma tekniği kullanılıyor.

1.15.2.1.3. Kerman İlinde Göçebe Halılar

Genel olarak Kerman ilinde önemli kabileler:

Afşar kabile, Piçakçi kabile, Cebal Barezi kabile, Mehni kabile, Lorler, Araplar

Bu göçebe kabilelerde en önemlisi Afşar kabilesi olup, halıları İran içi ve dışında çok meşhurdur. Afşar kabilesi, Şah Tahmasen Safaviye zamanında Kerman bölgesine göçmek zorunda kaldılar. Bu kabilenin insanları, Refsencan şehrin güney batısında büyük alanda yaşayıp, onların iş merkezi Bafat şehridir.

Afşar halı dokumada en önemli yerler: Şahr-e-Babak, Sircan, Baft, Rabor ve Girof batı bölgesi Afşar halının en önemli dokuma yerleridir.

Afşar halı özellikleri; Kullanılan tasarım ve renkler: kullanılan tasarımların sıralanmasında tasarım tarzı bulunmaktadır ve bunlar en önemli tasarımlar olarak Afşar halılarda sıklıkla görülmektedir.

Heşmet çiçeği, Abri(bulut) tasarım, İki çiçekli Parizi, Üç kalle

Menberi tasarım, Musa khani, Cangali(ormanlı tasarım) , Şul ya Bendi tasarım, Morghi(tavuklu), Görüntülü tasarımlar.

Renklendirme ve boyama açısından az türlü renklerin kullanılması, göçebe halıların en önemli detaylarıdır. Laki(kıpkırmızı), kahverengi, krem rengi, siyah ve lacivert bu halıların özelliğidir.

Kullanılan ham maddeler: Düğümler yün iplikten yapılıp, atkı ve çözgüler için pamuk iplikler kullanılmaktadır. Eski Afşar halılarda çözgü ve atkıları yün iplikleri ile yapılması halıların yumuşak ve esnekliğine sebep oluyordu.

Halı boyutları: önceden göçebe halılar farklı boyutlarda yapılmama nedeni ile sadece Poşti, Zar-o-nim ve maksimum 2.zar boyutlu halılar yapılmış ancak son senelerde daha büyük halılar örneğin 2x3 metre gibi, Şirvan şehrin bazı köylerinde yapılmaktadır.

Afşar halıların dokuma teknik özellikleri: Rec-şomar: Asil Afşar halıların on beş ve yirmi beş sıra arası değişmektedir.

Düğüm türü: Sadece Türk düğümü kullanılıyor ancak Şirvan etrafında Afşar halı adına dokunan halılar Fars düğüm kullanıyorlar.

Şiraze bafı: Tüm halılarda dokuma esnasında Şiraze yapılmaktadır.

Pardakht ve Rugiri(Temizleme ve Makaslanma): Dokuma esnasında yapılmaktadır.

Halı tezgâh türü: Yatay tezgâh kullanmak göçebe halıların en önemli özelliğidir.

Çözgüleme türü: Çözgüleme genellikle tezgâh üzerine ve Türk çözgüleme tekniği olarak yapılmaktadır.

Atkılama türü: Önceden bu ilin göçebe halıları tek atkı olarak yapılırken, şimdi ise iki atkı(ince ve kalın) olarak yapılmaktadır. Afşar halıların bir diğer özelliği kırmızı atkı kullanmasıdır.

1.15.3. Khorasan

Khorasan ili İran'ın doğu bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgede çok az sayıda eski halı bulunmaması nedeniyle, halı dokuma tarihi ile ilgili net bilgi elde edilememektedir. Ancak bulunduğu halılara göre Tebriz den önce en güzel halılar Khorasan bölgesinde dokuluyormuş. Herat şehrinin önceden Khorasan bölgesine ait

olduğu ve bu şehirde güzel ve ender halılar bulunduğu Khorasan bölgesinin halı dokumada eski tarih olması kanıtı olabilir. Tebriz şehri başken olduğundan sonra Khorasan'da halı dokuma sanatı bozulmaya başlayıp, özellikle Herat, Harezm, Buhara ve Ghuhestanda güzel halılar görülmemiştir.

Khorasan ilinde en önemli halı dokuma yerleri:

Meşhed, Bircend, Kaşmer, Tebes, Torbet-e cam ve Torbet-e hederi(Khorasan Beluç halılar), Khorasan kuzey bölgesi Ghuçan, Şirran ve Bocnurd dahil, Nişabur, Sabzeva, Gonabad

Meşhed şehrinde, tüm Khorasan ilinde olduğu gibi halı dokuma tarihçesini belirlemek çok zordur. Tüm mevcut olan eski yazı ve evraklara göre, bu şehre ait olan en eski halı Şah Abbas Safaviye devrine aittir(996-1038 Hicret). Bu evraklara göre bu halı Şah Abbas emri üzerine, Hazreti Reza Aleyhis-selam mezarı için, Meşhed şehrinde dokunmuştur. Uzun bir halı dokumama süresinden sonra, 1942 M.Ö. yılda Meşhed şehrinde dokumacılar bulunup, halı dokumaya başladılar. Bu yıldan sonra nefis ve harika halılar dokunup, ihracat başlamış ve şimdi Meşhed yüksek değer halıları İran ve Dünyanın en önemli müzelerinde yer almaktadır.

Meşhed halı özellikleri, Tasarımı ve renk: Eski Meşhed halılarında Şah Abbasi büyük çiçekler zarif ve ince sapları ile görülmektedir. Bu tasarımlar asil Herat tasarımlara çok benziyorlar. Şimdi bu stil özellikle Afşan ve Leçek-Torenç tasarımlar ve kâtibe kenarları kullanılmaktadır. Resim tasarımlar, avlanma yeri tasarımlar ve onları benzer tasarımlar Meşhed halılarda enderdir. Ayrıca Gol-e-Farang tasarımlar son zamanlarda sıkça görünüyor. Saadi Leçek-Torenç tasarımı Khorasan güney bölgesine aittir ve son on yılda Meşhed halı tasarımların etkisi görülüyor. Köyü kırmızı (ghermezdanah), Ennabi, krem rengi, yeşil türleri, mavi, lacivert ve kahverengi Meşhed halısında en çok kullanılan renklerdir. Maalesef günümüzde pembe ve sarı renkleri kullanılmaya başlamıştır. Bu renkler o asil renkler ile bağımsız olup, kötü tasarımlara sebep olmaktadır.

Kullanılan ham maddeler: Dügümler yün iplikle olurken, atkı ve çözgü iplikleri ise pamuk olarak kullanılmaktadır. Bazı eski ve meşhur halılarda ipek kullanımı da görülmektedir.

Halı boyutları: Meşhed halının boyutları altı metre, on iki metre, on beş metre ve daha büyük bile olarak yapılmaktadır ancak küçük boyut halı çok ender görülen bir şeydir. Bazı eski halılarda, örneğin Amuoğlu halılarda, yüz metre kareden büyük halılar görülebilir.

Meşhed halı dokuma teknik özellikleri

Rec Şomar: Günümüzde Meşhed halılarının otuz, otuz beş sıra arası Rec Şomar olup, çok ender kırk sıraya da gelebiliyor. Bazı eski numunelerde örneğin meşhur Saber halılarda Rec-Şomar yüz otuz bile görülmektedir.

Düğüm türü: Meşhed halı dokumasında Fars ve Türk düğümler kullanılıyor olsa da, Fars düğüm daha kullanışlıdır.

Şiraze bafı: Elli sene önceye kadar Meşhed halılarda Şiraze bafı dokuma esnasında yapılıyordu ancak o zamandan beri Şiraze bafı halı dokuması bittikten sonra yapılmaktadır. Bazı nefis halılarda Şiraze yerine, kilim dokuma tarzını yakın bir sivil, halı uzunluk kenarlarında yapılıp, halı etrafında çerçeve gibi görülmektedir. Bu dokumalar genellikle ipek olarak yapılmaktadır.

Tezgâh türü: Tüm tezgâhlar sabit ve dikey olarak yapılmaktadır.

Çözüleme türü: Meşhed halı çözülemesi Türk çözüleme olup, tezgâh üzerine yapılmaktadır.

Atkılama tarzı: Günümüzdeki Meşhed halıları hepsi iki atkı olup, genellikle Lul dokuma halılar gruplarında yer alıp, özel kuvvete sahiptir.

Meşhed halılarının en önemli dokuma yerleri: Torghebe, Gaghergh, Şandiz Zeşk ve Noghend en önemli halı dokuma yerleridir.

1.15.4. İsfahan

Şah Abbas Safevi hükümetinde İsfahan şehri en büyüklük ve şan zamanında olup, bu şehrin refah ve güzelliği için her şey yapılmıştır. Öyle ki Safaviye devrinde bu şehir “Dünyanın yarısı” olarak meşhur olmuştur. Safevi şahların sanat sevgi ve saygılarından dolayı en iyi sanatçılar özellikle halı tasarımcı ve dokumacılar bu şehre gidip, orda yerleşip Şahi halı atölyelerde çalışmaya başlamışlardır. İlk halı dokuma atölyesi Büyük Şah Abbas hükümetinde(1588-1629 M.Ö.) İsfahan şehrinde yapıldı. Safevi derbar halı dokuma atölyeleri, saray yanında, Ali ghapoo güney semtinde, Şah meydanı ve 40 sütun (40 direk) arasında, en iyi ham maddelere kullanarak büyük Şah Abbas’ın Şahsi ilgi ve incelemesi ile çalışmaya başlamışlardır. İsfahan şehrinin suyunda bulunan alçı nedeni ile değerli ve pahalı halıların çoğu İsfahan şehrinin etrafında olan köylerde yapılıyordu. Dünyanın en özel müzelerinde bulunan değerli İsfahan halıları, Safaviye zamanında halı dokumaya ne kadar değer verildiği anlamaktadır. Ayrıca Şah Tahmasb de halı dokuma işlemine çok sevip, değer veriyordu ve bu halıları, İstanbul Sultan Süleyman camisine hediye olarak gönderdi. Şah Tahmasb’ın bazı halıları kendi tasarladığı söyleniyor. Safaviye devrinde büyük tasarımcıların en meşhur üç kişisi: Behzad, Sultan Muhammed, Seyyid Ali olarak söylenmektedir. Meşhur Erdebil halısı, Londra müzesinde bulunan Erdebil halısının, Şah Tahmasb devrine ait olduğu ayrıca Milan şehrinde bulunan meşhur avlanma yeri halısı Şah Tahmasb’ın babası yani birinci Şah İsmail devrine ait olup, İran ve Safaviye devrinin en güzel ve nefis halılarından biridir. Ayrıca Erdebil halısının, Şah Tahmasb emri ile kendi ataların mezarı için yapılması söylenmektedir. Şah Abbas İsfahan, Kaşan ve diğer bölgelerde halı dokuma atölyeleri açılıp, halı dokuma sanatı olarak gelişip, bu atölyelerde ipek ve altın halılar Kaşan şehrinde dokumaya başladı ve İsfahan şehrinde Şah emrine dokunan halılar ayrıca diğer insanların siparişler üzerine halılar yapılmıştır. Safaviye devrinin imhası ile birlikte halı dokuma sanatı da sönmeye başlayıp Nasereddin Şah Qacar devrinde yeniden doğdu. Bu devirde ressam Mirza Ebolghasem ve oğlu ressam Mirza Ali Muhammed bu sanatın ikinci başlangıcına yardımcı olmuşlardır.

İsfahan çağdaş halı dış görünüş ve dokuma teknik özellikleri:

İsfahan halı tasarımların çoğu Leçek-Torenc tasarımlar olması ayrıca orta Torenc deseninden bağımsız olan Eslimi desenleri ve bu desenlerin orta Torenc tarafından sarılması, harika ve müthiş tasarımlar yaratmaktadır. Derakht (ağaç) tasarımlar, Avlanma yeri, Gol-e-Farang bile kullanılan nakışlar arasında yer almaktadır. Nefis çeşitlilikler ve renklerin kombinasyonu, güzel ve hoş İran geleneksel ve asil nakışlarından ilham alarak, İsfahan halısını İran halı türü içerisinde en önemli ve harikalardan biri yapmıştır. İsfahan halısında renk çeşitleri özellikle mutlu eden renkler tabi ki İran halı geleneksel renklerini kurarak baya görülüyor. Bu renk çeşitlerin en önemlileri:

Laki(kıpkırmızı), Krem rengi, Yeşil, Ennabi, Bej, Bakır, Toprak rengi, Lacivert

Hepsi açık ve koyudur. İsfahan halısında renklerin kombinasyon ve koordinasyon en önemli özelliktir. Bu halıların boyutu genellikle Zar-o-nim, 2 zar ve altı veya 9 metrekaredir. Fars düğüm kullanması, düğümlerin kısa yüksekliği düğüm iplikler için kullanılan yün ve ipek iplikleri ve çözgü ipliklerin ipek olması, İsfahan halısının açık özellikleridir. İsfahan halılarda Rec-Şomar yüksek olup, elli veya yetmiş sıra arası ve bazı zamanlar doksan sıraya bile çıkabiliyor. Tezgâhlar genellikle sabit ve dikey olup, halı düzenleme ve makaslama dokuma esnasında yapılıyor. Çözüleme, Fars çözgüleme olup, Şiraze bafı dokuma esnasında yapılmaktadır. İsfahan halısı iki atkı ve Lul dokuma tekniğiyle dokunmaktadır.

İsfahan ilinde, İsfahan şehrinden başka Felavercan, Şahreza, Nacal Adab, Golpaygan, Nayin, Ardestan, Natanz, Kaşan ve Khansar şehirleri hal dokuma da en önemli yerlerdir. Bunların içinden Kaşan, İran şehir dokuma halıların beşincisi sebebiyle ve Nayin şehrinin harika ve nefis halılara sahip olduğu nedeniyle bu iki şehrin halı özelliklerini inceliyoruz:

1.15.5. Kaşan

Günümüzde kaşan dokumacıları, kumaş dokumacıların ve Golabetun kadife türler atlas, zari (ipekli kumaş) ve tafta kumaşların, mirasçısı olarak tanımamız

gerekiyor. Bu kumaşlar, dünyada Hormozi kumaşlar olarak adlanmış ve meşhur olmuşlar. Ayrıca Kaşan halısı özel güzellik ve zarafetiyle tüm dünyanın müzelerinde ayrı yeri olup, İran halı sanatın tüm dünyaya tanışması için çok yardımcı olmuştur. Kaşan ilinde olan karanlık ve tarım araziler olmaması, halı dokuma sanatın gelişim ve tüm ilde yayınlamasına sebep olmuş. Kaşan şehrinin halı dokuma tarihçesi çok eski olmasına rağmen, hala tüm geleneksel ve asil özelliklerini taşımaktadır. Bu halılar çok zarif dokuması hassas ve yumuşak yün ipliği ile çok meşhur ve tanınabilirdir.

Nakış ve tasarım açısından, kaşan halı ile ilgili söylemek gerekiyor ki tüm eski halılar uzun zaman Leçek-Torenc, Şah Abbasi ve güzel çiçekler, kırmızı zemin üzerine yapılmış tasarımlara sahipmiş. Günümüzde en çok kullanan tasarımlar, Afşan-e-Şah Abbasi, Goldani, Leçek-Torenc-e-Eslimi, Şekergahi(Avlanma yeri), Şeykh Safi ve Gol-e-Farang tır. Şah Abbasi envayi çiçekleri, Çeşitli tarzlarda, Kaşan halılarında görülmektedir. Açık ve koyu Laki, mavi, yeşil, sarı, siyah, krem rengi, bej, pembe, nili ve Laki (kıpkırmızı) renkler, neredeyse tüm halıların ana rengi olarak kullanılmaktadır. Kaşan halıların düğüm türü, Fars düğüm türü olup, çözgüleme tekniği Fars çözgüleme tekniğidir. Tezgâhlar sabit dikey ve genellikle ahşaptır. Rec-Şomar otuz beşten altmışa kadar olup, nefis numunelerde yetmiş bile olabiliyor. Düzenleme ve makaslama ve Şiraze bafı dokuma esnasında yapılmaktadır. Düğüm iplikler için yün ipliği ve zarif halılarda ipek ipliği kullanılıyorken, atkı ve çözgü iplikleri ise pamuk ve ipek iplik olarak yapılmaktadır. Halı boyutları Poşti, Zar-o-nim den başlayıp 2x3 ve 3x4 metreye kadar çıkıyor ve çok ender numunelerde daha büyük olup on beş metre kare görülmektedir. Bidgol, Aran, Ghamsar ve Golestane kaşan halı dokuma yerlerin en önemlileridir.

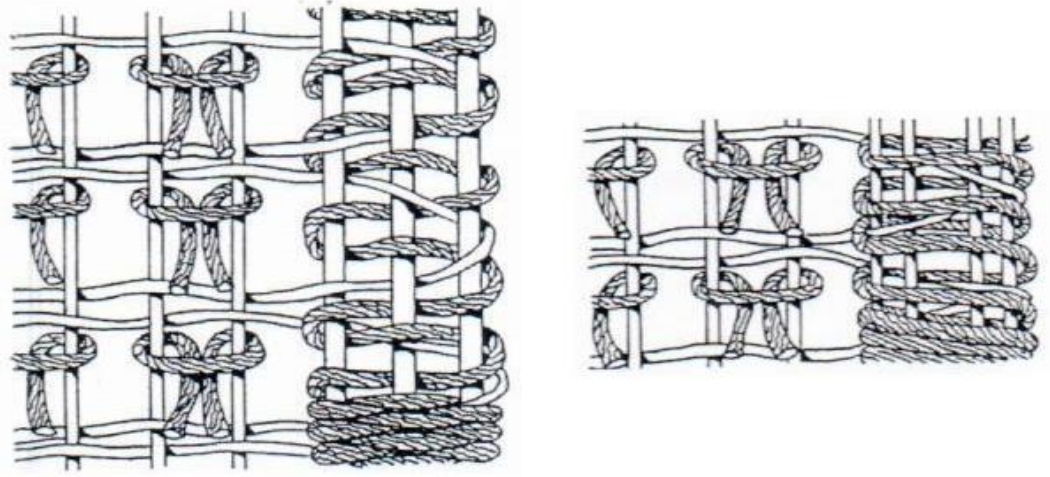
1.15.6. Nayin

Nayin insanları ikinci dünya savaşından önce pelerin dokuma işine meşgullerdir ancak, yabancı kumaş ve tekstil ithalatı başladıktan sonra bu iş tamamen yok oldu. Ancak bu kumaşları üretmek için ince iplikler yapan insanlar bu yeteneklerini halı dokumada kullanıp, ustalıklar yapan ince iplikleri, halı dokuma sanatını geliştirmek için sarf ettiler böylece zarif ve yumuşak olan halılar kısa

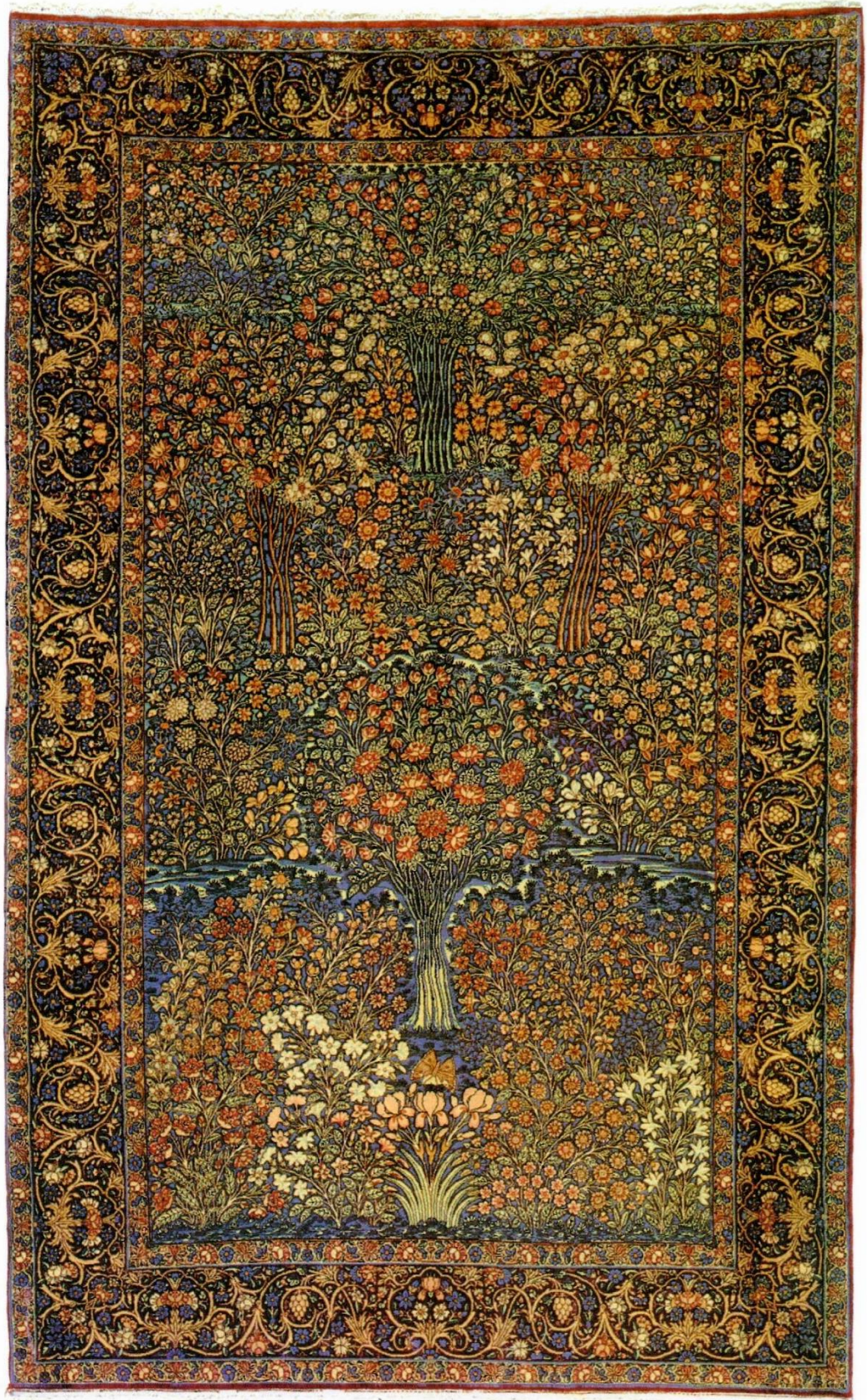
zamanda tüm dünyada tanışıp, sevenlere çok olmaya başladı. Şimdi Nayin halısı, zarafet ve özel renklendirme ve boyamasıyla İran halıların en nefis olanlarından.

Nayin halı tasarım ve dokuma özellikleri:

Nayin halıların renk çeşitleri az olsa da, takdire değer güzelliğe sahiptir. Krem rengi, bordo, mavi, beyaz ve Laki(kıpkırmızı) Nayin halı tasarımında en çok kullanılan ve önemli renklerdir. Bu şehir ve etrafındaki köylerin düğüm türü Fars düğümü olup, çift düğüm kullanması görülmektedir. Nayin halının ham maddesi genellikle yün olurken, çiçekler etrafına ve yapraklar ise ipek iplik kullanılmaktadır. Aslında Şah Abbasi çiçekler ve Elimiler bir sıra ipek ile belli oluyor. Çözüleme tekniği Fars çözgülemedir. Pardakh(düzenleme ve makaslama) ve Şiraze Bafı dokuma esnasında yapılmaktadır. Nayin halı değerine genellikle çözgü ipliklerin katları belli ediyor. Nayin halıların hepsi dört, altı veya 9 katlıdır. Bu adetler çözgü ipliği için bükülmüş iplikle sayıdır. Örneğin altı katlı Nayin halısı, altı ipliğin bükülmesinden elde edilmiş. Bu nedenle dört kat halı daha zarif ve yüksek kalitedir. Nayin halı boyut çeşitleri çok olup ancak altı ve dokuz metre halılar daha çok yapılmaktadır. Günümüzde boyama işleminde kimyasal renkler kullanılmasına rağmen, bazı atölyelerde hala doğal ve bitkisel renkler kullanılmaktadır. Şah Abbasi, Leçek-Torenç ve Afşan tasarımlar, Nayin halı tasarımlarda en sık görülen tasarımlardır. Nayin halı Rec-Şomar'ı elli ve yetmiş arasında. Sözü geçtiği bölgelerin hepsi İran şehir dokuma halıları içinde yer alıyor. İran halı dokuma sanatında birkaç önemli il daha bulunmaktadır. Ancak bu bölgelerde daha çok İran köy dokumaları görülmektedir. İleri sayfalarda en önemli bölgeleri inceliyoruz.

Şekil 135: Şiraze Bafı

Şekil 136: Kerman Halı Derakht Sabzikar Tasarımı

Şekil 137: Kerman – Raver Şehri Halısı (19. Yy.)

Şekil 138: Meşhed Halısı (4,17x2,90)

Şekil 139: Meşhed – Bircend Halısı

Şekil 140: Nayin Halısı

1.16. İran Köy Dokuma Halılarında En Önemli Bölgeler

1.16.1. Erak

Erak şehrin eski tarihini incelemede böyle sanılıyordu ki halı dokuma bu şehirde fazla eski değildir ancak tarihi kanıtlar ve bu halıların kalitesine göre, bu bölge halıların eski tarih sahip olmasının kanaatindedir. Erak şehrin bazı bölgelerinde örneğin Sarugh ve Farahan gibi yerlerde bu halıların sanat tarihi çok uzun zamanlara aittir. 1883 M.Ö. yıllarında bu bölgede halı dokuma ekonomik değeri öyle arttı ki İngiltere iş adamı Zigler isimli bir firma açıp, Avrupa ve ABD ülkelerden sipariş almaya başladı. Genel bir araştırmaya göre merkez ilin en önemli halı dokuma bölgesi Erak şehridir. Erak etrafında bulunan köyler örneğin: Ghiyas Abad, Ciriya ve en önemlisi Sarugh köyü, en eski ve en aktif bölgelerdir. Erak doğu bölgesinde Moşk Abad isimli meşhur halılar, Ancedan ve Aman Abad köylerinde yapılmaktadır. Erak şehrin güney bölgesinde ise Gili, Vorçe, Kuderz ve Hasan Abad köylerde “Mahcl” adlı meşhur halılar yapılmaktadır. Erak şehrin kuzey doğu bölgesinde, Teremez köyde, meşhur Gol-e-Hana(kına çiçeği) tasarımlı halılar üretmektedir. Erak şehri etrafında bulunan köyler içinde ünlü üç Mohaceran köy(Toprak Mohaceran, Kemer Mohaceran, Mulla Abolhasan Mohaceran)lerinde “Mohaceran halı” isimli dünyada meşhur bir halı yapılmaktadır.

1.16.2. Erak halı dış görünüş özellikleri:

Erak bölgesinde, halı tasarımda kullanılan yerel en önemli tasarımlar:

-Morph-Mahi(tavuk ve balık) tasarım. Bu tasarımın ve Mahi-e-Derhem tasarımın arasında çok az bulunmaktadır. Günümüzde Morph-o-Mahi tasarım halı üretimi yapılmamaktadır.

- Botte Miri nakışlar. Bu tasarımların asil ve değeri olanları Malmir köyü, Sarban şehrin etrafında yapılmaktadır.

1.16.3 Mostofi tasarım.

- Mahi-e-Derhem. Bu tasarım, Farahan köyünde en eski tasarımlardandır. Bu tasarım benzer olanlar kurdistan, Tebriz, zencan ve Khorasan güney bölgelerinde

kullanmakta olup, Erak şehrinde Mahi-Zanburi ve Mahi Farahan olarak, tasarlamak ve dokunmaktadır.

-Gol-e-Hana tasarım. Bu tasarım eski ve özel Teremez köyünde kullanılmaktadır. Bu köyde yapılan halılar, dünyada Teremez tasarım halı olarak meşhurdur.

-Coğrafya tasarımlar. Bu tasarımlar Khorşidi (güneş) coğrafya ve Gol-o-Botte coğrafya olarak yapılmaktadır.

1.16.4. Zirkhaki tasarım

Bu tasarım son yıllarda daha çok kullanmakta olup, günümüzde genellikle Erak kuzey bölgesinin köylerinde ayrıca Mahallat şehrin etrafında dokumacılar tarafından kullanılmaktadır.

1.16.5. Goldani(pot) tasarımlar

-Daste goli (çiçek buketi) ya Dastgahi tasarımlar. Bu tasarımlar önceden Erak şehrine özel tasarımlarmış ancak şimdi merkezi ilin tüm bölgelerinde kullanılmaktadır.

- Tak Botte tasarım. Bu tasarımda büyük Botte-Geghe deseni tek olarak halının tam ortasında bulunmaktadır. Bu tasarımın bazı numunelerinde bu Botte tasarımın tam ucu geniş olarak çizilip, balta şekline çok benzediği için Botte Fabari (balta Botte) olarak tanınmaktadır. Merkez ilin halı dokuma bölgelerinde, bu tasarımlardan başka, diğer tasarımlar kullanılmaktadır. Örneğin: Şah Abbasi Leçek-Torenc, Afşan ve Gol-e-Farang türleri. Hatırlamak gerekiyor ki bu bölgenin eski halı tasarımların yerel ve özel olarak, dokumacılar zihninde yarattığı halılar tasarımlardır ve en çok Farahan köyünde bu tasarımlar kullanılmaktadır.

1.16.6 Renk ve boyama

Bu ilin tüm bölgelerinde şimdi kimyasal boyalar kullanılıyor ve bu boyalar genellikle yabancı ülkelerden ithalat ediliyor. En çok kullanılan renkler Laki, lacivert, yeşil, krem rengi, bej, bakır, kına rengi, kahverengi ve mavi açık ve koyu tonlardadır.

Erak halı dokuma teknik özellikleri; Ham maddeler, düğüm ipliği yün olurken, çözgü ipliği ise pamuk olarak kullanılmaktadır.

1.16.7. Halı boyutları:

Poşti, Zar-o-nim, 2 zar, 2x3, 2.5x3.5 metrekare ve daha büyükleri bile, Erak bölgelerinde yapılan boyutlardır.

1.16.8. Rec-Şomar:

Erak şehri ve etrafında olan köylerin Rec-Şomar'ı farklıdır. Erak kuzey bölgesinin köylerinde örneğin Giriya, Sarugh ve Ghiyas Abad da Rec-Şomar kırk ve kırk beş olurken, doğu ve güney bölgelerde olan köyler ise Rec-Şomar yirmi yada maksimum otuzdur.

1.16.9. Düğüm türü

Erak halılarda Fars düğüm kullanılmaktadır.

Şiraze Bafi: Şiraze Bafi dokuma esnasında yapılmaktadır.

Pardakht(düzenleme ve makaslanma): bu işlem dokuma esnasında yapılmaktadır.

1.16.10 Tezgâh türü

Sabit dikey tezgâhlar kullanılmaktadır.

1.16.11 Çözüleme tekniği

Fars çözüleme tekniği kullanılmaktadır.

1.16.12 Atkılanma

Erak asil ve köy halılar özellikle Farahan halılar, hepsi bir atkı(kalın atkı) olarak yapılmış ve Mahal ve Moşk Abad eski halıları hem tek atkı ve hem iki atkı olarak yapıp, yarım Lul dokuma tekniği kullanılmıyormuş. Şimdiki zamanda tüm

Erak halıları iki atkı tekniği kullanıp, eski numuneler yarım Lul dokuma tekniğine sahipken yeni numunelerde ise Lul dokuma tekniği kullanılmaktadır.

1.16.13. Kürdistan

Kürdistan halı dokuma tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına rağmen asil ve göçebe halıların üzerinden eski tarihe sahip olması anlaşılmaktadır. Kürdistan halısı bugünkü değer ve şöhretine Sanandec ve Bicar dokumacılara borçludur. Geçen yüzyılda bu bölgede dokunan halılar İran halı dokuma tarihinde şaheserdir. Kürdistan ilinin kuzey bölgesinde dokunan halılar, daha eski tarihe sahip olup, bazı nakışların anlamı bin seneden fazla tarihi olduğunu göstermektedir. Gülistan veya Baghi bu nakışlar arasında yer almaktadır. Kürdistan ilinin göçebe halıları özel değer taşıyor ancak maalesef bu halıların üretime bugünlerde şiddet ile azalmıştır. Bu halılar hem İran Kürtleri hem Türkiye ve Irak Kürtleri tarafından dokunmaktadır. Sanandec, Bicar, Ghorre ve Bane kurdistan ilinin en önemli halı dokuma merkezleridir. Ayrıca göçebe halılar, Saghez, Bane, Merivan, Divandere ve Urmanat bölgelerde göçebeler tarafından yayılıp, kurdistan ilin en önemli asil halılarındanıdır.

Sanandec halı dış görünüş özellikleri: Kullanılan renk ve tasarımlar, Sanandec bölgesinin asil tasarımları eskiden beri, nakışlar ve şekillerde farklı yapıya sahip olmayıp Mahi-e-Derhem gibi özel tasarımlar daha çok kullanışlıdır. Ancak boyama ve renklerin armonisi bölgenin halılarında olumlu farklılıklar yaratmaktadır.

Mahi-e-Derhem nakışların yanında başka yedi nakış, Sanandec bölgesine özel nakışlar Çareki Ceghe, Haşt Par Ceghe, Çahar Par Ceghe, Vakili Gol, Bid-e-Mecnun, Gol-o-Bolbol (çiçek bülbülü), Gol-e-Mirza Ali nakışlarıdır. Koyu Laki, lacivert ve mavi Sanandec halıda en çok kullanılan renklerdir. Günümüzde yapılan Sanandec halıları söylediğimiz renklerden başka krem rengi, açık mavi ve açık Laki daha çok kullanılır.

1.16.14. Kullanılan ham maddeler

Bu bölgede hayvancılık işi çok olması nedeniyle, Sanandec halılarda yün ana malzeme olarak kullanılmaktadır. Bu bölgenin soğuk hava durumuna sahip olduğu

için bu bölgenin yn daha kullanışlı ve uygundur. Pamuk ipliği ikinci sırada, atkı ve çözgü ipliklerin yapılmasında kullanılıyor; ancak tüm yn halılar görünmektedir.

1.16.15. Halı boyutları

Halı boyutları bu bölgede çok farklı olup, Poşti, Zar-o-nim, 2 zar, altı metre ve dokuz metre olarak yapılmaktadır.

1.16.16. Sanandec halı dokuma teknik zellikleri

Rec-şomar: Sanandec eski halı Rec-şomar'ı on beş ve maksimum yirmi beş sıra arasında oluyor ancak ender nefis halılarda daha yüksek Rec-şomarlar görülmektedir. Günümüzde bulunan Sanandec halı Rec-şomar'ı yirmi beş ve otuz beş arasındadır.

1.16.17. Düğüm türü

Tüm halılarda kullanılan düğüm Fars düğüm olup, bazı bölgelerde tığ sız bıçak ile yapılmaktadır, ancak eski Sanandec halı düğümleri “Sene” düğüm olup, Fars düğüme çok benzemektedir.

1.16.18. şiraze Bafi

Tüm halılara dokuma esnasında şiraze Bafi yapılmaktadır.

1.16.19. Pardakht

Sanandec halıları dokuma esnasında makaslanıyorlar.

1.16.20. Tezgâh türü

Sanandec şehir halı dokumada kullanılan tüm tezgâhlar dikey ve sabittir.

1.16.21. zgleme tekniği

Sanandec halıları Türk zgleme tekniği yapılıyor.

1.16.22. Atkılanma

Kürdistan asil halısı, özellikle Sanandec halısı, tek atkı ve kalın olarak yapılmış ancak günümüzde ondan eser yok. Şimdiki halılar, 2 atkı ve Lul dokuma tekniği ile yapılmaktadır.

Şekil 141: Senandec Halı Çiçek ve Bülbul Tasarımı 1,40x2,01

Şekil 142: Senandec Halı 2,11x1,32

1.16.23. Hamedan

Eski zamanlarda Hamedan şehri halı dokuma sanatı gelişen olup, İran batı bölgesinde, halı ihracatında, ilk sıralarda duruyormuş ancak bugünler daha az yapılmaktadır. Hamedan asil halıları sitil biçiminden, İran köy dokuma halılarının arasında yer almaktadır. Günümüzde Hamedan bölgesinde halı dokuma atölyeleri köylere yerleşmiş. Rezen şehrin, Dercezin bölgesinde, eski halılar İran halıları içinde ünlü olup, Suzen köyü Hamedan bölgesinde köyler içinde halı dokumada en iyilerden biriymiş. Bozçelo köyü Dercezin güney bölgesinde olup, eski zamanlarda güzel 2 zar halılar Herati tasarım ve kırmızı ya da krem rengi renkler ile olup, tabur nakışlar yapan ender köylerden biriymiş. Encelas köyü küçük, tek atkılı ve çok güzel halılara sahipmiş, Botteyi ve Mahi-e-Derhem tasarımlar bu halılarda görülmüş. Ancak şimdilerde bu köy boş olup, orda kimse yaşamıyor. Kebuterahang bölgenin halıları genellikle kırmızı zeminle ve tekrar edilen küçük çiçek demetleri ile doldurulmuş. Torenc deseni genellikle koyu mavi olup, zeminin mavi çiçekler ile uyum sağlamaktadır. Kaba dokulu ve ağır olması bu bölgenin halı özellikleridir.

1.16.24. Hamedan halı dış görünüş özellikleri

Renk ve tasarım: Hamedan şehrinde son yüzyılda, dokumacılar İran'da çok kullanılan tasarımlar örneğin Afşan Şah Abbasi, Leçek-Torenc-e-Şah Abbasi tasarım türlerini kullanmışlar ancak iki ünlü Par Tavusi(tavus kuşu) ve Khuşe Anguri(üzüm kümesi) daha çok kullanılmaktadır. Ancak Hamedan etrafında bulunan köyler özel tasarım sahibi olup, genellikle zihni olarak halı dokuması yapıyorlar. Mahi-e-Derhem tasarım, Hamedan halı tasarımlarının içinde en önemlilerden biri olup, onun yanında güzel yerel Leçek-Torenc nakışlar görülmektedir. Boyama biçiminden Hamedan eski ve yerel halıları, İran halıları içinde en güzel ve harika olanlardandır. Ancak hammaddelerin düşük kalite kullanması ve yerel tasarımların değişmesi nedeniyle, bu halıların kalitesini düşük seviyeye taşımıştır.

1.16.25. Ham maddeler

Hamedan yeni halılarda düğüm iplikleri için yün iplik kullanırken, atkı ve çözgü iplikler ise pamuk iplik kullanılmaktadır.

1.16.26. Halı boyutları

Hamedan yerel halısı genellikle küçük boyutlu ve 2 zarmış ancak yeni halılarda altı, dokuz ve on iki metrekare olarak görülmektedir.

1.16.27. Halı dokuma teknik özellikleri

1.16.28. Rec-Şomar

Hamedan yerel halılarının Rec-Şomar'ı on beş ve yirmi beş sıra olurken, şehirde örülen halılar ise otuz ve kırk arasında Rec-Şomar'a sahiptir.

1.16.29. Şiraze Bafi

Her iki tür yerel ve şehir dokuma halılar, dokuma esnasında şiraze yapılmaktadır.

1.16.30. Düğüm türü

Dokumacıların çoğu Türk düğüm kullanıyorlar.

1.16.31. Tezgâh türü

Tezgâhlar hepsi sabit ve dikey şekilde kurulmaktadır.

1.16.32. Çözüleme türü

Türk çözgüleme daha çok yapılmaktadır.

Pardakht: Hamedan şehir dokuma halıları halı bittikten sonra makaslanırken, yerel halılar ise dokuma sırasında düzenliyor.

Atkılanma: Hamedan asil ve yerel halısı, tek kalın atkı tekniğiyle yapılırken, yeni halılar ise iki atkılı, Lul dokuma tekniği ile yapılmaktadır.

Şekil 143: Hamedan Halı

1.16.33. Çaharmahal ve Bakhtiyari

Bu il kabile ve göçebelerden oluşan medeniyet olduğu için, tüm halılar iki grup olarak sıralanmaktadır:

-Bakhtiyari halı: Bu halılar Bakhtiar göçebelerin veya Bakhtiyari kökenli dokumacılar el sanatıdır.

-Qaşqayi halı: Bu halılar Türk Qaşqayi göçebe dokumacılar tarafından yaratılmaktadır. 1860 yıllarında Türk qaşqayilerin altı grubu:

.Loreki Türk, Dare şuri, Altı blok kabile, Keşkuli, Farsimendan, Çehrazi olarak göçen, Bakhtiyari kabileye göçmen olarak yerleşip, Burucen şehri ve etrafındaki köylerde yaşamaya başladılar. Şimdi bu grubun tüm ünlü ürettikleri “Yelme” adını alarak Burucen ve etrafında yapılmaktadır. Bu ildeki en önemli halı dokuma yerleri:

- Çaleşter, Saman, Eşgoftok, Pir belut, Erceng, Verdencan
Farrokh Shahr, Burucen, Boldaci, Fardabne, Hirgan, Baba Heyder, Erdel, Şelemzar dır.

1.16.33.1. Çaharmahal Ve Bakhtiyari Tasarımlar

Çaharmahal ve Bakhtiyari ilin tüm halı tasarımlarını alttaki gibi sıralandırabiliyoruz:

Qaşqayi halı(Yelme) → - Torenei(Tek havuz)
- Şekerlu(İki havuz)
- Bandi-e-Elvan

Bakhtiyari halı:

- Kheşti (a- Hayvansal Kheşti b- Bitki Kheşti)
- Torenei(Leçek Torene)
- Sarv ve kaci Çam ve Sedir

- Ghab-e-Samavari(semaver çerçevesi) (Hoqqa)
- Gol-e-mina(Dalya çiçeği) (Eşrafi çiçek)

-Goldani

-Şorbe(Gol-e-Patu, Goldani-e-Khomreyi)

-Goldani ve Derakhti(Pot ve Ağaç)

Maalesef günümüzde bazı diğer eski nakışlar, yerini başka nakışlara bırakarak, önemini kaybetmiş durumdadır. Örneğin: Hoz ve Tuti(Havuz ve Papağan) ve Mahi-e-Derhem tasarımlar.

1.16.33.2. Çaharmahal Ve Bakhtiyari İlin En Önemli Halı Dokuma Bölgeler

1.16.33.2.1. Çaleştar:

Bu köy, en eski ve ayrıca halı dokumada aktif olan bölgelerden biridir. Tasarımlar ve özellikle renklerin canlı ve tazeliği, bu ilin en güzel el dokuma halı yapılmasına sebep olmuştur. Bu köyde, kimyasal renklerin tüm ülkede yayılmasına rağmen, kullanılan renkleri bitkilerden yapılması telaşındadır. Kheşti nakışlar en çok kullanılan nakışlar olup, diğer köylere bölgelere etki sağlayarak, Çaleştar Kheşti nakış olarak yapılmaktadır ancak iyi ham madde kullanımı uygun ve doğal boyama işlemi nedeniyle, bu köyde dokuma has ve harika olmaktadır. Goldani, Gol-e-mina, Sarv ve kaci ve Ghabi-e-samavari en çok kullanılan diğer nakışlardır. Gol-e-mina deseni zemininde bulunan köyü yeşil rengiyle Çaharmahal ilinin en asil desenlerinden biridir.

1.16.33.2.2. Genellikle kullanılan renkler:

Açık ve koyu mavi, Açık ve koyu Laki(Kıpkırmızı), Krem rengi
Beyaz, Kahverengi, Açık ve koyu yeşil, Turuncu dur.

Düğüm türü: Türk düğüm (tığsız) olup, 2 atkı kullanmaktadır.

Tezgâh türü: Genelde dikeydir. Rec-Şomar yirmi beş ve otuz sıra arasında olup, ara sıra kırk sırayı bulabiliyor.

Yapılan boyutlar: 2 zar, altı, dokuz ve 12 metrekare olup, bazen daha küçük ve daha büyük boyutlar görülmektedir.

1.16.33.2.3. Saman:

Saman sözcüğü Farsçada sınır anlamına geliyor ve bu şehrin İsfahan ve Çaharmahal, Bakhtiyari iller arasında olduğu için böyle ad almaktadır. Halı dokuma sanatı özellikle son senelerde gelişmiş ve bu şehir, halılarını en iyilerinden biri yapmış. Bu şehirde tasarım ve nakışlar, bu ilin diğer bölgeler gibi Kheşti, Torenei, Sarv ve koci gibi nakışlardır.

Düğüm türü: Saman şehri ve etrafında bulunan tüm köylülerde Türk düğümü olup, çok az Fars düğümü yapılmaktadır. Dokuma tekniği 2 atkı ve bazen bir kalın atkı olarak yapılmaktadır.

Rec-Şomar: yirmi beş ve maksimum otuz beş sıradır.

Tezgâh türü: Dikey ve yatay tezgâhlar kullanmaktadır.

Halı boyutları: Genellikle altı ve dokuz metrekaredir.

1.16.33.2.4. Şehr-E-Ben:

Bu şehrin toplumu Türkçe konuşup, şal dokuma ve çorap dokuma, halı dokumadan sonra en görünen el sanatlarıdır. Bu şehrin tüm halıları zihin tasarımı olup, dokuma tarzı genellikle “Vagire1” olarak yapılmaktadır. Tüm yerli ve asil halılar bir kalın atkı atkılama tekniğine sahip olup, Türk düğüm ile yapılmaktadır. Rec-Şomar, genellikle aşağı ve on beş ile yirmi arasındadır. Kheşti nakış, en çok kullanılan desen olup, zihni tasarım yapıp, aşağı Rec-şomar ile dokunmaktadır. Dikey ve yatay tezgâhlar kullanılıp, kötü hammadde ve kötü boyalar bu şehirde çok kullanılmaktadır.

1.16.33.2.5. Verdencan-Pir Belut-Erceng:

Yukardaki üç köy, Çaleştör ve Ben şehirlerin arasında yer alıp, Verdencan köyü, Ben şehrine daha yakın olduğu için, bu şehrin tasarımlarından etki alırken, Pir

belut ve Erceng köyler ise, Çaleştör güzel halılarına benzer tasarım ve boyamaya sahiptir. Verdenca köyü halılar, iki atkı olarak yapmakta olup, düğüm türü, Türk düğümüdür. Maalesef kimyasal renk ve kötü ham madde kullanış sebebiyle, halı kalitesi düşüktür. Erceng köyünde ise tüm halıların Rec-Şomar'ı yirmi beş ile otuz beş sıra arası olup, tasarım ve boyama biçiminden, Çaleştör tasarım ve boyama tekniklerinden etkileniyor.

Not 1: Dokumacılar, dokulu olmuş bir model üzerinden ve ona bakarak, halı dokuma işlemini yapıyorlar.

Halı boyutları genellikle, altı, dokuz ve on iki metrekaredir. Türk düğüm ve iki atkı atkılama tekniği kullanılmaktadır. Pir belut köy halı Rec-Şomar'ı yirmi beş ile otuz sıra arasındadır.

1.16.33.2.6. Farrokh şehir (ghahfarrokh):

Bu şehir, Çaharmahal ilinin en önemli şehirlerinden biri olup, bu ilin en ucuz halısını üretmektedir. Zihin tasarımlı ve kaba dokuma bu şehir halılarının en önemli özellikleridir. Düğüm türü, Türk düğüm olup, üretilenlerin yüzde sekseni, bir kalın atkı olarak yapılmaktadır. Tezgâhlar yatay ve sabit dikey olarak kullanılmaktadır. Kheştî ve Torenei en çok kullanan nakışlar olup, ilin en kötü ve ucuz ham maddeler bu şehirde kullanılmaktadır. Bu şehirde ara sıra geometrik tasarımlar görünüp, goçebköy görünüşü seyretilmektedir. En çok kullanılan renkler açık ve koyu Laki, koyu yeşil, kahverengi, turuncu, siyah, krem rengi, koyu lacivert ve mavidir. Halı boyutları 2 zar, altı ve dokuz metrekaredir. Yeni halıların kalitesi düşüken eski halılar ise yüksek kaliteli ve çok güzeldir.

1.16.33.2.7. Borucen:

Qaşqayı Türk kabilesi 1900 M.Ö. senede bu şehre göçüp, yerleştiler. Sözü geçen sayfalarda geçtiği gibi, bu kabilenin Yelme adlı olan, meşhur halılara sahip olup, tasarım biçiminden üç grup olarak sıralanmaktadır.

- Torenei (Tek havuz)

- Şekerlu (İki havuz)

- Elvan nakışlar

Dış görünüşe göre ilk grupta yer alan tüm halılar, halının metninde bir sıra eşkenar dörtgen şeklinde Toren nakışlı olup, halının tam ortasında ve uzunluk boyunda yer almaktadır. İkinci grupta olan halılar, ayrıca bu özelliği taşıyor ancak bu halılarda iki sıra paralel eşkenar dörtgen Toreneler görülmektedir.

Qaşqayi göçmenler, Bakhtiyar arazisine vardığından sonra, kendi özel nakışlarını (Torenç ve Şekerlu), Bakhtiyarı asil nakışlar özellikle Kheşti nakış ile birleştirdiği, eşkenar dörtgen Toreneileri kullanarak, yeni tasarım yaratıp, ona Bandi-e-elvan adını verdiler. Bu dokumaların özelliklerinden en özeli olan renkli Şiraze(iki renk) kullanmasıdır. Yeni Yelme halılar iki atkılı olup, Rec-Şomar'ı yirmi beş ile otuz beş arasındadır. Yatay tezgâh kullanılıp, halı boyutları Zar-o-nim, 2 zar, altı, dokuz ve on iki metre kareliktir. Ana renkler açık ve koyu Laki, koyu lacivert, mavi, sarı, krem rengi, beyaz ve siyahtır. Eski halıların tek ham maddesi yün olurken, yeni halılar ise bazen pamuk iplikli atkı ve çözgü görülmektedir.

1.16.33.2.8. Boldaci:

Bu şehirde zihni tasarımlar ve aşağı Rec-Şomar(yirmi beş ile otuz arası) halı dokumalarda en çok görülen özellikler Leçek-Torenç ve Kheşti nakışlar en çok kullanılan tasarımlardır. Şimdiki halılar 2 atkılı olurken, eski halılar ise bir atkı olarak yapılmaktadır. Kullanılan ham maddelerin çoğu ucuz maddeler olup, boyama tamamen kimyasaldır. Bu şehrin Faradbone köyü halı dokumada en meşhur köyüdür. Bu köyün kendine özel ve has halı tasarımına sahiptir. Bu şehirde özel “ Şarrabe1” tasarımı, Gol-e-Patuyi ve Goldani gibi tasarımların yanında kullanılmaktadır. Bu tasarım zihni olarak yapılmakta olup, okumacılar “Vagire” den model olarak kullanıyorlar. Asil dokuma tarzı, bir kalın atkı olup, Rec-Şomar yirmi beş ile otuz arası, bazen otuz beş bile oluyor. Genellikle kullanılan tezgâhlar, yatay olup, Türk düğüm kullanılmaktadır. Bu köyde kullanılan renkler, canlı ve şeffaf renkler olup, mavi, açık Laki, açık ve koyu yeşil, pembe, bakır, krem rengi, beyaz, sarı ve özellikle eski numunelerde ateş kırmızı renklerden ibarettir.

1.16.33.2.9. Baba Hayder- Hiran:

Baba Hayder küçük şehir ve Hiran köy olarak, kendi adlarına özel halıları var. Bu iki bölgenin halıları, tasarım ve boyama biçiminden, diğer bölgelere göre, farklılık taşımaktadır. Bu iki bölgenin aynı özelliği dört veya maksimum beş renk kullanışıdır. Halı boyutlar genellikle küçük halı ve maksimum altı metrekaaredir. Yeni dokuma tarzı iki atkılı olup, yatay tezgâh kullanılmaktadır.

Not 1: “Şarrabe” sözcü olarak, süs elementler örneğin: renkli iplik ve püsküllerin bir araya gelip, bütün olarak kullanmasıdır.

Rec-Şomar genellikle on beş ile on yedi sıra arası olup, ara sıra yirmi sıra görülmektedir. Bu iki bölgede nadiren Bakhtiyari özel nakışları örneğin: Kheşti ve Sarv-o-Kac dokunmaktadır.

1.16.33.2.10. Erdel:

Bu şehirde kullanılan nakışlar Kheşti, Leçek-Torenc ayrıca geometrik tasarımlar olup, iki atkılı dokuma tekniği kullanılmaktadır. Çaharmahal ve Bakhtiyari ilin konusu geçtiği şehir ve köylerde başka iki meşhur halısı vardır.

-Evlat halılar (Hac Ali Evlatları): Dinarani kabilenin bir tayfasıdır ve ilin kuzey bölgesinde yaşıyorlar. Bu tayfanın halıları, bugünlerde ilin en basit ve düşük kaliteli halılar olup, geometrik nakışlar ve bir ya kaç sıra eşkenar dörtgen Torenc tasarımlara sahiptir. Bu halıların tümü, eski ve yeni olarak, bir atkılı olup, düğüm türü, Türk düğüm ve Rec-Şomar on beş ila yirmi sıra arasındadır. Çözümler ve atkılar hepsi yün olup, uzun uzunluk boyutlara sahiptir.

- Bibi baf halı: Bu grup Bakhtiyari eski halıların içinde en önemlilerdendir. Eski zamanlarda Han kız ve eşlerine “Bibi1” sesleniyorlardı. Bu kadınların halı dokuma atölyeleri olup, bu atölyelerde usta dokumacıları birleştirip, halı üretim denetlemesini yapmaktadırlar.

Not 1: “Bibi” sözcüğünün anlamı Farsça sözlüklerinde Nene veya hatun olarak geçiyor.

Kendileri bile halı dokuma işiyle meşgullerdir. Bu atölyelerde üreten halılar, kalite ve boyama biçiminden yüksek seviyede idiler. Bu nesil atölyelerin son üretim tarihi 1930 M.Ö. yılındaydı. Bu senede Reza Şah emrine tüm han ve onların yerel hükümetleri imha edilmiştir.

1.16.34. Fars

Eski Fars ili halılardan çok bir şey kalmamasına rağmen, tarihi kaynaklara göre, bu bölgede, halı dokuma sanatın ömrü çok eski olup, yüzlerce seneyi bulabilir. Eski tarihlerde, İslam'dan sonra bu bölgenin halı dokuma sanatı en yükseklerde olup, bu nedenle büyük bir ihtimalle göre ondan önce halı dokuma sanatı yapılmış. Böylece, çok delil olmamasına rağmen, en düşük ihtimalde, Sasani devrinde halı dokuma sanatı mevcutmuş. Aynı kaynaklara göre, Fars ilinde, İslam'dan önce en az üç geniş halı dokuma bölgesi bulunuyormuş. İlk bölge halı dokuma açısından daha gelişme yaşanıp, Darabgerd bölgesi olarak adlanıp, üç büyük şehir Darab, Fesa ve Cehrom onda yer alıyormuş. İkinci bölge Birabur yolu, bu bölge Ercan ve Lor kabilesi şehri yani Kohkiluye'ye kadar uzanıyormuş ve Şapur, Kazerun, Tuc ve kayıp şehir Ghandecan bu bölgede yer alıyormuş. Üçüncü bölge Bevanat ve Ghungheri şehirler olup, khorme kulesi etrafında duvar gibi sarılıyormuş. Fars halı dokuma sanatı ilk göçebe ve sonra köy sanatıdır. Fars ilin merkezi yani Şiraz şehrinde halı dokuma sanatı bulunmamaktadır. Kabileler ve göçebelerin bulunduğu bölgelerde özellikle Khamse ve Qaşqayi kabileler bulunduğu yerlerde halı dokuma geleneksel olarak yapılmaktadır. Bu sanatın en önemli olanlar Khamse kabilenin bölgesinde olanlar Neyriz, Bevanatve kerdşul köylerdir. Khengeşt Şehr-e-miyan, Bazbeçe ve HasanAbad Qaşqayi bölgesinde olup, Raşek, Lor tayefenin memeseni şehrinde bulunmaktadır. Qaşqayi kabilenin halı dokumada sanatında bulunan tayefeler:

- Keşkuli, - Şeş Buluki, - Emele, - Safi Khani, - Rehimlu, - Igder , - Çegeni

- Dereşuri, -Tayefelerdir.

Qaşqayi halı dış görünüş özellikleri:

Genel sıralanmaya göre Qaşqayı göçebe halı tasarımları iki grup olarak sıralanmaktadır. İlk grupta göçebe tasarım, nakış ve desenler yer alıp, zaman geçiminde, değişiklikler yaşamamış veya az değişimler ile aynı tarz ile yapılmaktadır. Bu tasarımların ana özelliği, geometrik bördür ve Torenc desenler hariç, simetri kuralına uymamaktır. Bu tasarım sitili “Eşkâli tarzı” veya “Eşkâli nakışlar” olarak adlanmaktadır. İkinci grup düzenli, katılım, tutarlı ve simetrik tasarımlar olup, göçebe ve köylü köke sahip olmayıp, şehir dokuma sitil kullanıp, kumaş, Terme(Kaşmir), Patiska ve Fayans sanatlarından etkilenip, ancak göçebe dokuma sitili gibi basit olup, tarz sahibi olmuş. Bu sitil eşkenar dörtgen, dörtgen, altıgen, sekizgen, kırık ve düze çizgiler yerine daha çok çiçek ve bitki, yaprak ve sap ve tabur çizgiler kullanmaktadır. En kullanışlı ve meşhur olan nakışlar: Moharramat, Mahi-e-Derhem, Botteyi, Giyahi(bitkisel) ve Afşandır. Qaşqayı halılarda en çok kullanılan renkler Laki, pembe, Ametist rengi, altın, lacivert, yeşil, sarı, kahverengi ve beyaz türleridir.

Fars halı dokuma teknikleri:

Düğüm türü: Fars ve Türk düğüm kullanmakta olup, Fars düğüm daha çok Qaşqayı ve Baseri kabileler Khengeşt ve Neyriz köylerde kullanılırken, Türk düğüm ise Arap ve Baharlu kabileler tarafından ve Bonavat ve Bulurdi köylerde kullanılmaktadır.

Atkılama türü: Tüm halılar hem Lul dokuma tekniği ve hem düz dokuma tekniği olarak yapılmaktadır.

Ham maddeler: Fars eski halılarda düğüm, atkı ve çözgü iplikleri sadece yünden yapılırken, şimdi ise atkı ve çözgü iplikleri için pamuk kullanılmaktadır. Bu bölgenin nefis halılarında düğüm, çözgü ve atkı ipliği kullanılmaktadır.

Çözgüleme türü: Türk çözgüleme olup, tüm tezgâhlar yatay tezgâh olarak kullanılmaktadır. Bu halıların Rec-Şomarı Gabbe halılarda 15 ile 20 sırası olurken nefis halılarda ise 40 ve 50 sıra arası olarak değişmektedir.

Halı boyutları: Fars halı boyutları genellikle küçük olup çanta ve zar-o-nim‘den başlayıp, nadir olarak 6 ve 8 metre kare görülebilir.

1.16.35. Türkmen Halı

Türkmen kabileler içinde, halı dokuma sanatı ‘Teke, Sarık, Çodor, Ersay ve büyük Yemut kabilelerde görünmektedir. Genellikle Türkmen hâki dokumasında, eski Rusya’da yaşayan Türkmenler halı dokumada gelişimlere daha açık olurken, İran Türkmenleri ise tekrar ve tekdüzeliği seçmişlerdir. Halı hazırda İran Türkmenlerden 3 grup halı dokuma işine meşguller. Yemut büyük kabilesinden iki tâyife Atabay ve Ceferbay olup diğeri ise Teke kabilesi ve bu kabilede şimdiki en iyi Türkmen halılar yapılmaktadır. Maalesef şimdi boyama açısından İran Türkmen halılar yapılmaktadır. Maalesef şimdi boyama açısından İran Türkmen halısı en kötü günlerini geçirip eski zamanlar ile kıyas bile edilemez hale gelmektedir. Kullanılan düğüm türü Türk ve Fars düğümü olup Teke kabilesi daha çok Türk düğümü kullanırken, diğer bölgeler ise Fars düğümü kullanıyorlar. Şiraze halı dokuma esnasında yapılıyor. Eski halılar için kullanılan ham madde sade yün olarak günümüzde atkı ve çoğu için pamuk ipliği kullanılmaktadır. Türkmen halı kaba dokunan halılar içinde yer almasına rağmen kaliteli ipek halı dokumasında özellikle Teke kabilesinde Rec-Şomar 40 ile 50 sıra arası görünüp, tezgâhlar sadece yatay olarak kullanılmaktadır. En çok kullanılan tasarımlar Ceylan gözü, Mari gül, Sarık gül, Ersay gül ve Salur güldür. Koyu kırmızı, kahverengi ve koyu deve rengi en çok kullanılan renkler olup, tek ince atkı tekniği ile küçük boyutlarda yapılmaktadır. İleri sayfalarda İran halı dokumasında en has, güzel ve özelliklerinden olan iki yüzlü olan halı açıklanmaktadır.

Not: Şane ve Terakom anlamı:

Halı ölçümü metre kare olarak yapılıyor. Bir metre kare uzunluğunda bulunan düğümler; Şane, Terakom; yoğunluk ve 1 metre kare halı uzunluğunda bulunan düğümlere Terakom (yoğunluk) deniliyor. Örneğin 700 Şane 2550 Terakom ile olan bir halı yani 1 metre halı genişliğinde 700 düğüm ya kök ve 1 metre halı uzunluğunda 2550 sıra mevcuttur. Halı arkasına baktığımız zaman Şane (genişlik) ve Terakom (yoğunluk)’u anlayabiliriz ve bir metre kare halıda kaç düğüm olduğunu anlamak için Şane ve Terakom da bulunan düğümleri çarpıyoruz. Şane ne kadar yüksek olursa halı daha küçük nakışlı ve zarif olup, Terakom yükselir ise halı daha zarif ve yoğun olmaktadır.

Şekil 144: Sarabend Halı 1,30x2,06m

Şekil 145: Soltan Abad (Erak) Halı

Şekil 146: Ferahan Halı 2,11x1,37

Şekil 147: Eski Güzel Heris Halı 3,07x2,63

Şekil 148: Nefis Heris Halı 3,85x2,57

Şekil 149: Sarugh Halı 2,08x1,29

Şekil 150: Senandec Halı 2,11x1,32

Şekil 151: Senandec (Sene) Halı Çiçek ve Bülbül tasarım 1,40x2,01

Şekil 152: Maleyar Halı Birleştirilmiş Leçek-Torenc

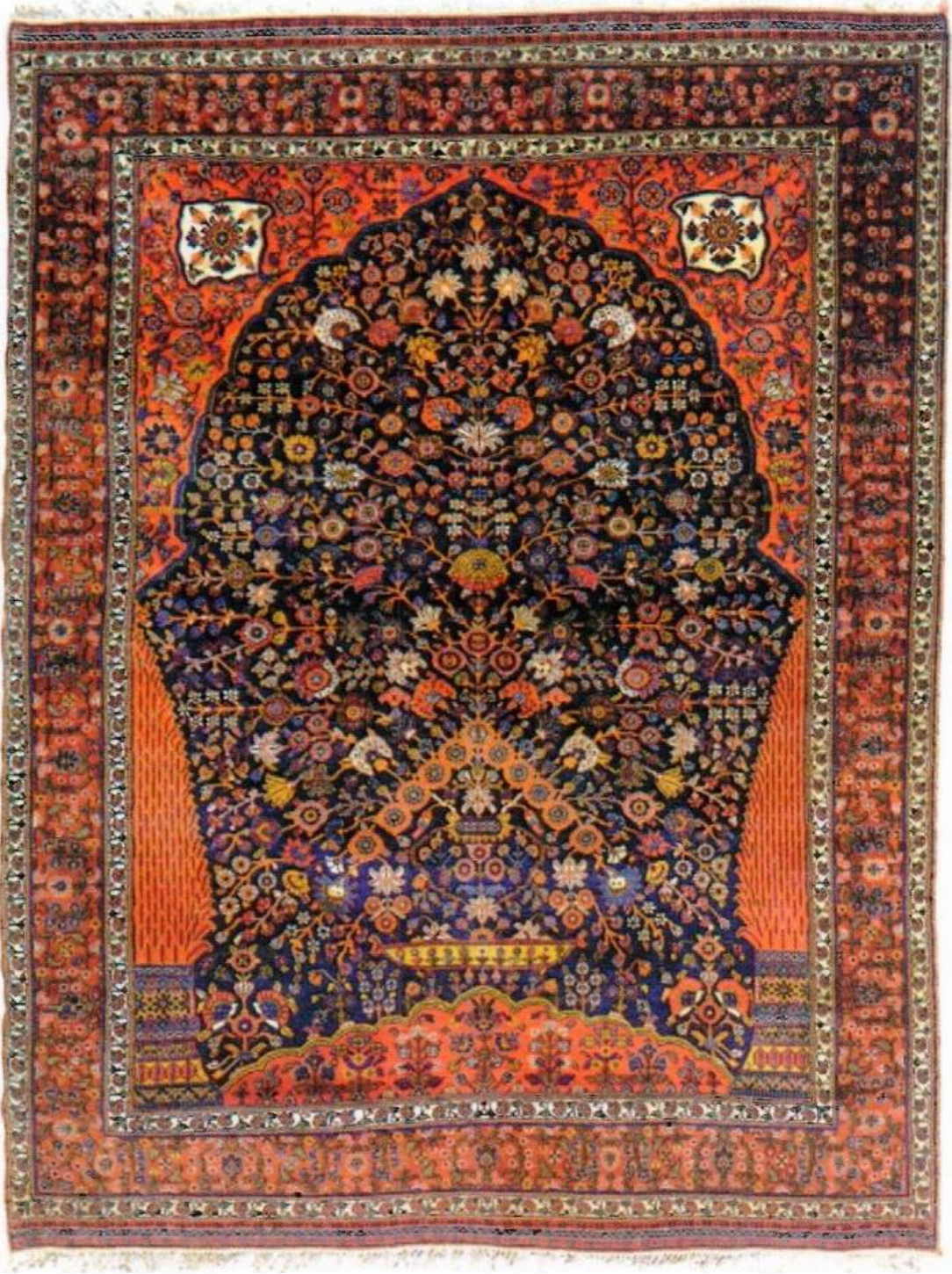
Şekil 153: Cuzan Halı Leçek-Toreñ Tasarımı

Şekil 154: Melayer (Hamedan) Halı

Şekil 155: Fars Halı Qasqayi Moharremat Tasarımı

Şekil 156: Fars Halı Qaşqayi Nazım Tarzı

Şekil 157: Tebriz Leçek-Torenç-e-Gol-E-Farang

Şekil 158: Tebriz Halı 19. Yy. M.Ö.

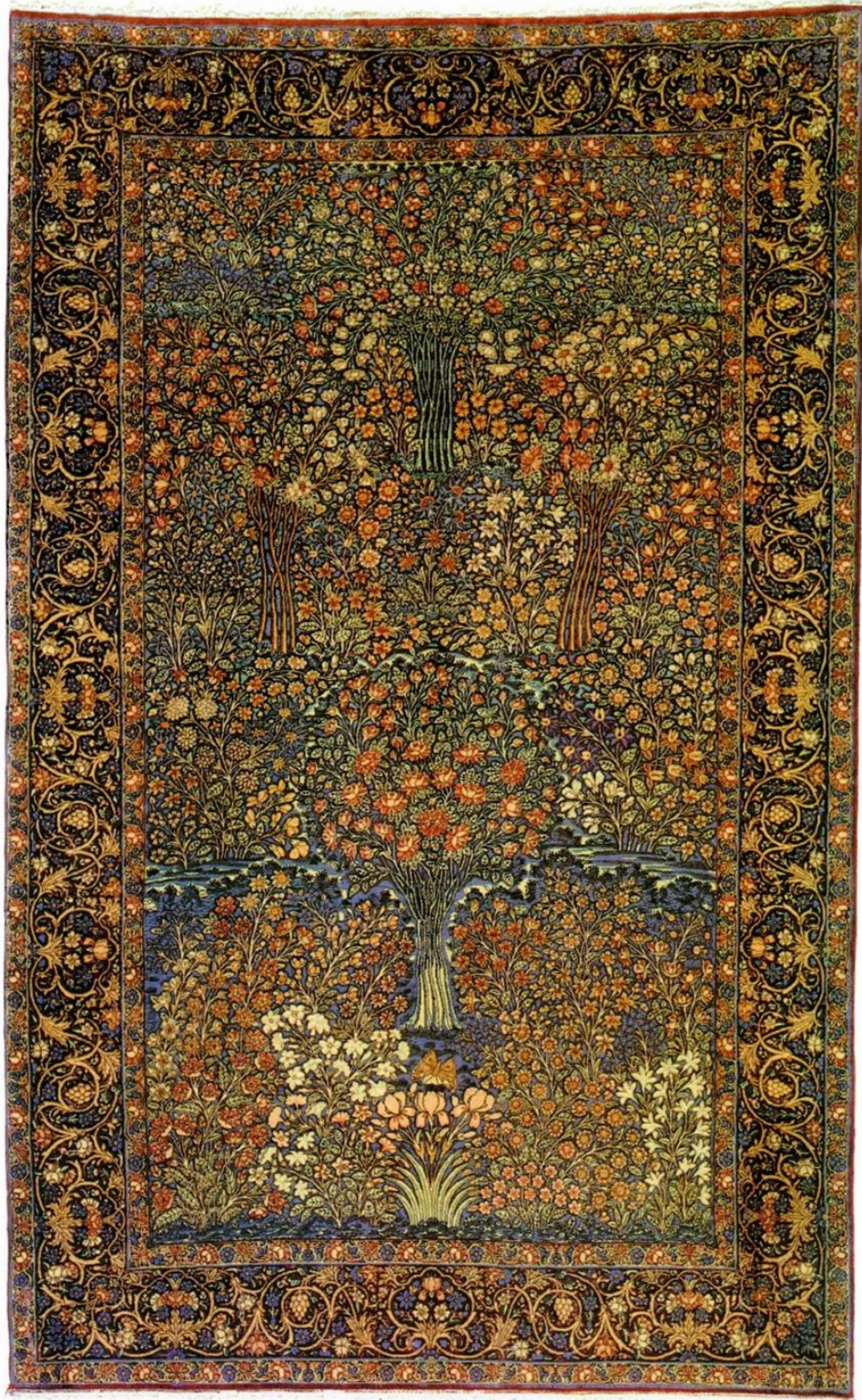
Şekil 159: Kerman – Ravend Şehri Halısı 19. Yy. M.Ö. 23x3.32

Şekil 160: Meşhed – Bircend Halı

Şekil 161: Meşhed Halı 4,17x2,90

Şekil 162: Kerman Halı Derakht Sabzikar Tasarımı

Şekil 163: Nayin Halı

Şekil 164: Khansar – Vist Halı

Şekil 165: Sarugh Halı – 1930 M.Ö. 2,08x1,29m

1.17. İran Tam İpek İkiyüzlü Halı (Duydukh Halı)

İran’da halı çeşidi çok fazla olduğu için nereye giderseniz gidin o gittiğiniz bölgeye özel halı türleri görebilirsiniz. Envayi çeşit halı bulunduğu için İran halısı çeşitlilik ve güzellik nedeniyle dünyada meşhurdur. İkiyüzlü tam ipek halı, halılar içinde en değerlisidir. Bu halı seçkin özelliklere sahip olduğu için değer kazanmaktadır. İkiyüzlü halı özel görünüm tasarım, nakış, teknik, kompozisyon ve harika renklere sahip olduğu için değerli bir sanat eseri olmaktadır. Bu halı Türkmen dokumacılar “Türkmen” halı olarak da tanınmaktadır. Duydukh (duyduk) dokunan bu halı eski bir tarih taşıyor. Bu köy Kuzey Khorasan sınır bölgesinde bulunmaktadır.

1.17.1. Yıllık istatistik

İstatiksel araştırmaya göre her sene bu halıdan yaklaşık 2000 metre kare dokunmaktadır ve bu halıların satılmaktadır. Bu köyde yaklaşık 400 halı dokuma tezgâhı mevcuttur. Bu halıların yaklaşık yüzde sekseni yabancı ülkelere ihraç ediliyor ve Avrupa, Japonya ve Arap ülkeleri bu halının en büyük ve önemli alıcılarıdır.

1.17.2. Halı boyutları

Genellikle bu halılar farklı boyutlar ile görünmektedir, ancak en sık kullanılan boyut 2x1,40m standart boyut olarak görülmektedir.

1.17.3. İpek üretim

İpek ikiyüzlü halılar için doğal ipek iplikleri kullanılıyor ve ilginç bir şekilde bu ipler Duyduk köyde üretilip, halı dokuma için hazırlanıyor. Türkmen üreticiler ilk dut ağacı yaprakları ve ipekböcekleri ile koza yapmaya başlayıp, koza hazır olduğundan sonra, iplik üretime başlıyorlar. Hazırlanan iplikler doğal boyalar ile boyanıp, tasarım ve nakışlardan yardım alarak, yaratıcı zihinler ile şaheser yaratmışlardır.

1.18. İkiyüzlü İpek Halının Çözülemesi

Çözüleme sabit ve tabur olarak yapılır, bu çözüleme de benzerlik ve farklılıklar görünmektedir. Sabit çözülemeler de Zehvar (Çürük) diye bir alet kullanılmaktadır. Her iki teknikte (sabit ve tabur) hesaplama yapmak ayna olup, çözüleme tezgâh ortasında yapılmaktadır. Bu tür halıda dokuma tezgâhın her iki tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle Rec-Şomar (düğüm sayısı)a göre iplik malzemelerin en ince ve zarıfı seçilmektedir. Sabit çözüleme de ilk düğümlerin sayısı tasarıma göre hesaplanıp, ona göre Zehvar malzemesini tezgâh ortasına kuruyorlar. Bu çözüleme tekniğinde atkılarının dönüşü için yapılan eksenler hem tezgâh altı ve hem tezgâh başında kullanılıyor. Bunun için dokumaya başladığında, tezgâh altında, ilk düğüm yapılır, Zehvar altından çözgü ipliği geçiriliyor. Tezgâh başının üstü tezgâh altına gönderiliyor. Zehvar üstünden tezgâh altı tarafına gönderilip, çarpı olup, tezgâh altı üstüne giriliyor. Bu işlem çözüleme bitene kadar yapılıyor. Sabit ve tabur çözülemeler arasında farklar görünebilir. Sabit çözüleme de her gidiş dönüş bir düğüm olurken, tabur çözüleme de ise atkı oluyor. Tabur çözüleme de genellikle çözgüler arasında mesafe olmazken, sabit çözüleme de ise çözgüler arasında bir atkı boyunda mesafe olabilir.

1.18.1. Dokuma Tekniği

İkiyüzlü ipek halı dokumasında iki farklı halı tasarım kullanılmaktadır. Bu halı tasarım haritalarda halı uzunluk ve genişliğinde düğüm sayılan sayılar aynadır. Bazı numunelerde sadece bir tasarım hartası kullanıldığında, bu ikisinin düğüm sayısı farklı olur ise daha küçük olan haritada sade dokuma yapılıyor. Örneğin: Halının bir tarafında çiçek deseni olurken arkasında ise ağaç deseni, iki dokumacı dokuma işlemine ayna anda başlayıp biri ön ve diğeri arka taraftan dokumaya başlıyorlar. Bir sıra tamamlandıktan sonra, kalın ve ince argacalar atılıyor halı daha dayanıklı olması için ön taraftaki sıra örüldükten sonra ince argaca atılıp, arka taraftaki dokumacı örmeye başlayıp, bir sıra bitince ince ve kalın argacalar atılıyor. Bu tezgâhlarda baz alması gerekiyor. İkinci sıra başladığında ilk ön taraf örülüp, sonra arka taraftaki dokumacı, dokumaya başlayıp. Böylece halı dokuması bitine kadar devam ediliyor.

Şekil 166: İki Yüzlü Halı Dokuma Tarzı

Şekil 167: İki Yüzlü Halının Bitim Sonrası

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALILARI

2.1. Türk Halı Tarihçesi

Türkiye halı tasarımlarından özellikleri özel olanları ve daha önemlisi geometrik tasarımları nedeni ile gruplaması ve tanıtımı biraz zordur. Sadeleşmiş motif sözlüğü dikkat ile kullanılmalıdır çünkü motiflerin ana kimliği belirsizdir. Böylece şimdiki nakışları, gerçek şekillerin soyutlanması ve ona benzer kelimeleri Türk halı tasarımlar için kullanamayız. Belki tasarımlar ile ilgili en doğru yol, halı dokuma başlangıcı Anadolu bölgesinde araştırmasıdır.

Tarihi araştırmalara göre Hiti Padişahlığı bu bölgede ilk yaşanan hükümdardır. Hitiler parlak bir medeniyete sahiplerdi ve çok sayıda taş yazıları onlardan kalmıştır. Ayrıca Lidi hükümete bu bölgede kurulmuştur. Lidyalılar sanat dünyası özellikle boyama sanatında çok meşhurlardı. Hint ve Avrupalı insanlar ve diğerleri örneğin: Yunanistan, Türkmen, Tatar, Roman, Kürd ve Arap milletleri bu bölgeye göç edip veya saldırı yapıp, bu nedenler ile kısa olsa bile bu bölgenin siyasi, ekonomik ve sanat yapısını etkilerini bırakmışlar. Bu insanlar parlak medeniyete sahip olduklarından dolayı, halı dokuma sanatında ayrıca harikalar yaratıyorlardı. Bu nedenle Türk halı tasarımlarda ve nakışlarda mevcut olan desenler, göçmen sanatların nakış ve motif girişim ile var olmaktadır. Ancak bunu unutmamamız lazım ki zaman ve kişisel değişim Türk dokumacılar tarafından etkilenmiştir. Tabi ki Türk sanatını da mevcut onlara has olan stilleri unutmamak gerekmektedir. Tereddütsüz günümüzde kullanılan motifler, Türklerin özel sanatsal fikirleri kökenlidir. Tarihi nakışların tekrar olması ve gelişen olaylar İran ve Türkiye sanat kaderini bir araya getirip, Türk halı tasarımların İran halılardan etkilenmesine sebep olmuştur. Örneğin Moğol hükümetinin Khorosan ve İran diğer bölgelerine ve Osmanlı devletine saldırısından sonra, Türkler ve İranlılar batı ülkelerine göçmeye başlamışlardır. Böylece İranlı sanatçılar ve esnaflar Türk insanlarla çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca 1514 yılında ilk Sultan Selim zamanında Tebriz şehri Türkler tarafından fethedildi, yirmi sene sonra ilk Sultan Süleyman fethi tekrar edip, Tebrizli sanatçı ve esnaflarını Türkiye'ye naklettiler. Böylece zaman zaman Türk halı sanatın İran halı sanatından

etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ancak İran sanat ile birlikte diğer göçmenlerin geleneksel sanatların etkisi inkar edilemez. Şunu söyleyebiliriz ki Türk halı tasarımları diğer nakışların karıştırma ve fonksiyonu arttı kaçınılmaz Türk sanat sitili değişimleri ile Türklere has bir sanattır. Bu arada geometrik motifler, Türk tasarım sıralamasın uzmanlar için biraz zorlaştırmaktadır. Bazı araştırmalara göre muhtemelen sıklıkla geometrik motifler kullanılması dini inançlara bağlıdır. Bu nedenle insan, hayvan figürleri ve diğer canlı şekillerin tasarımlarda kullanması yasaktır.

Araştırmacıların diğer grubu göre daha iyi sıralama yapıp tüm Türk halıları iki grup olarak sınırlandırıyorlar.

-Padişah halı atölyelerde dokunan halılar:

Bu atölyelerde halılar tabur nakış ve doğal çiçek ve yapraklardan ilham alarak dokunmuştur. Tabi ki bu atölyelerin çok az olduğundan, kalan halılar sayısı, ikinci gruba göre daha azdır. Buna rağmen bu nakışlar ile bulunan tüm halıları bu atölyelerde dokunması mantıksal atama değildir. Ancak öyle görünüyor ki kalan halılar bu atölyelerde dokunmuştur. Çünkü kalite yönünden halılar arasında özel farklar görünmektedir. Bazı halılar kaba yün iplikler ile dokunup, kullanılan renkler şeffaf olup, muhtemelen özel fabrikalarda üretilmişler. Diğer halılar ise hassas doku, güzel ve nazik renklere sahip olduğundan muhtemelen Padişah atölyelerde dokunmuşlar. Bu halıların ana rengi metni ve bordürlerde kırmızı, süsleme renkleri sarı, yeşil, kırmızı, mavi ve beyaz olarak görülmektedir. Tasarımlarına göre söylenebilir ki onların en eskisi muhtemelen 16.yüzyıla aittir. Ancak diğer halıların 17.yüzyıla ait olduğu görülmektedir. Bu halı tasarımlarında bulunan nakışlara diğer geleneksel sanat ile eşleştirmesinde. Örneğin: minyatür, seramik, karo ve tekstil sanatlarında bulunan nakışlar, Türk halı tasarımcılar ve dokumacılar tarafından kullanılmaktadır. Bazı nakışlar halılarda değimsiz olarak kullanıyor ise diğer halı tasarımlarda değişiklikler görünmektedir. İlk grupta bulunan desenler, genellikle çiçek, yaprak, doğal şekiller ve buna benzer olup, hala Türk halı tasarımlarda kullanılmaktadır. Türk çağdaş halı tasarımlarda nefis halılar görülmektedir.

-Geometrik ve kırk çizgili tasarımlar.

Türk halıların ikinci grupta yer alan halılar ise geometrik ve kırık çizgiler temel yapıyı sahiptir. Eski numunelere göre bu halıların bazıları muhtemelen Padişah atölyelerde, özel siparişler üzerine dokunmuş ancak köylerde ve farklı bölgelerde dokunan halılar bu sitil üzerine ve geometrik motiflere meyli olarak dokunmaktadır. Bu gruplaşmadan sonra başka bir sıralama uzmanlar tarafından belirlenmiş ve en iyi sıralama olarak günümüzde kullanılıyor. İleri sayfalarda bu sıralamayı açıklayacağız, ancak önemli olduğu için ilk Türkistan ve Fustat'ta bulunan halılar ile ilgili bazı şeyler söylememiz gerekiyor.

2.1.1. Doğu Türkistan'da Bulunan Halılar

Pazırık halısı keşfinden kırk beş yıl önce, Doğu Türkistan'da Lop Gölü batısında 3. Ve 4. Yy.'dan kalma düğümlü halı parçaları bulunmuştur. Bunlar sert, kalın ve boyanmamış yünden bükülmüş ipliklerden hazırlanmıştır. Üç çeşit sarı, koyu mavi, kırmızı, mat yeşil ve kahverenginden parlak renklerden oluşan, şeritler ve çiçeklerden ibaret olarak, basit örnekler oluşmaktadır. Bundan birkaç yıl sonra 1913'te Kuça'da araştırma yapılırken Kuça'nın batısında kızılta diğer bir düğümlü halı parçaları bulunmaktadır. Bu parça diğer parça gibi sert, kalın boyasız yünden yapılmış fakat atkı üzerine siyah kontörlü sarı renkte kıvrık dal veya ejder kuyruğu görülüp, canlı renkler kullanmaktadır. Doğu Türkistan'da daha keçe örtülerin kullandığı bölgesi olduğu göre muhtemelen bulunan halılar batı Türkistan'dan buraya getirilmiştir.

2.1.2. Fustat'ta bulunan 9.yy. Abbasi Devri Halıları

Türk halı sanatı, sanatçılar tarafından hep gelişmiştir. Düğüm tekniği Abbasiler devrinde Asya'dan batıya getirmiş sonra Selçuklu devrinde önce islam dünyasında sonra diğer bölgelerde yayınlanmıştır. Maalesef Selçuklular devrinden hiçbir halı kalmayıp ancak onların merkezi Konya'da bulunan "Konya halıları" bu devirden kalan eserlerin temsilcisidir. Abbasilerin merkezi Samerra olduğundan bu halıların, erken Abbasi devri halı sanat ile kolayca bağlantı kurabiliriz. Fustat'ta bulunan iki halı parçası tek argaçlar üzerine sıralanmış kısa yün ipliklerle Doğu Türkistan'da bulunan halı parçaların ayna teknik dokumaları olmaktadır. Bundan başka geometrik kompozisyonları da tamamen Türk halılarındaki örneklere benziyor.

Fustat'ta (Eski Kahire) bulunan iki halı parçası Samerra üslubu halı olup, bunlardan biri kırmızı kahverengi zemin üzerine, koyu mavi, yeşil ve devetüyü renklerden oluşmuştur. Kaydıraklı eksene göre iç içe sıralanmış iki altıgen yıldızlardan oluşmuş, zemin ve geniş olan bordürde büyük baklavalar küçük baklavalarla çevrelenip, üç şeritli dar bir dış bordürle kavranmıştır. Bu parça halı 29x32 cm boyutludur. 30.5x13 cm boyutunda olan diğer parça halıda, baklavalardan oluşup, aynı renklere olup, sadece az kırmızı ilave edilmektedir.

Bu parçanın ilgi çekici bir özelliği vardır: Doğu Türkistan'da dokunan halılar gibi, düğümlerin ters taraftan yapılması. Bu özellik belki halı kaymasına karşı olmak içindir. Fustat'ta bulunan Abbasi devrine ait küçük halı parçaları var. Bulunan halıların Doğu Türkistan ve İslam öncesine ait olması tek atkı tekniği ve Türkistan halılarının düğüm tekniğine benzer düğümleri ile ispat etmektedir. Newyork Metropolitan müzesinde, Fustat'ta bulunan diğer parçalar bulunmaktadır. Bu parçalarda kırmızı ana olarak zemin kısmında ve onun üzerine üçgenler ve daireler var. Kullanılan renkler mavi, sarı, yeşil ve kahverengi olup, bordürün ana rengi koyu mavi ve üzerinde sarı renkli kufi harfler bulunmaktadır. Ancak bu kufi harfler Abbasi parçalara göre daha gelişmiş haldedir. İslam kaynaklarına göre Ubeydullah b. Ziyâd 674 yılında Buhara seferinden dönüp, 2000 Türk okçu onun ile beraber Basra'ya yerleşmişler. Ancak Araplarla karışmamaları için özel bir bölgeye gidip, bu bölgeye Buharalılar caddesi adı verilmiş. Fakat Emeviler devrinde Türkler az sayıda olup, genellikle askeri işlerde İslam devletine hizmet yapıyorlardı. Sonra Abbasi hükümeti başladığında Türklere itimat göstermişler ve halife Harun El-Reşit zamanında Türkler onun sarayında Muhafız olarak çalışmaya başlamışlar. Halife memnun Hilafet zamanında Türkler ordulara alınmışlar ve bu zamanda Türklerin sayısı ve nüfusu artırmış ve Türk kumandanlar halife olunca, devlet idaresi Türkler eline verilmiş ve böylece yarım asır süren "Samerra devri" başlamış. Kaynak incelemelere göre bu devirde Türk askeri sayısı yirmi beş bini bulmuş. Bu Türkler Samerra şehrinin en güzel yerlerinde yaşamaya başlamışlar. Böylece Emevilerin başlangıcından Türklerin görevleri başladı ve Abbasiler devrinde kumandanlık ve valilik gibi yüksek mesleklerde çalışmaya başladılar. Kısa zamanda sayıları otuz bine varan Türkler özel olarak ipekli elbiseler giyip, sırma kemerler takıyorlarmış. Bu bölgeye gelen beyler veya asilzadeler kumanda edilip, asla yabancıların idaresine

girmiyorlardı. Türkler Samerra'yı kendi hayat şartlarına uygunlaştırıp, kendi eşyalarını ve çadırlarını da aileleri ile birlikte getiriyorlardı. Bu eşyaların içinde tabi ki halılarda bulunuyordu. Daha önce Türkler halılarını iklim bakımından alışık olmayan ülkeye getirip, onları halı ile tanıtmışlardır. Bu iklimler, sıcak çöl iklimler olarak, halıya uygun olmayıp. Bu nedenle daha önce halıyı tanımayan insanların yaşadığı yerdir. Abbasiler'den kalan ve Fustat'ta bulunmuş olan halı parçaları Türklerin bu bölgeye gelişinden sonra tarihlere rastlaması bunu açıkça belirletiyor.

Şekil 168: Fustat'ta bulunan Halı Parçası

KAYNAK : TÜRK HALI SANATININ BİN YILI SAYFA:21

Böylece bu temayı bitirip Türkiye eski halılarını kalan numunelere göre, genelde üç grup olarak sıralıyoruz:

-Selçuklu Halıları

-Hayvan Figürlü Halılar

-Osmanlı Devri Halıları

2.1.3. Selçuklu Halıları

Bu halılar Konya halıları olarak da meşhurdur. 1905 yılında Alâeddin Camiyi keşfedilmiştir. Ondan önce ziyaret edenler, Fr. Sarre de dâhil kimse bu halıları fark etmemiştir. İlk defa bu halıları o zamanlar Alman Konsolosluğunda görevli ve Martin isimli olan şahıs keşfetti. Bu zamandan sonra diğerleri anlaşılıp, kısa zamanda meşhur oldular. Sarre'nin Viyana da çıkan dergide yazdığı makalesinde bahsetmiştir, hem bir yıl daha önceden hem de geniş ölçüde dağıtıldığı için bu halılar çok çabuk tanınmaya başlamışlardır. Bu halılar büyük boyda olup, bir tanesi 15 metrekare ölçüsündedir. Renk ve nakışlar açısından çok zengindirler. Zemin rengi genellikle koyu mavi ve kırmızıdır. Motifler açık mavi ve sarı, açık ve koyu sarı ve bazen açık yeşil renklerde. Koyu ve açık renklerin armoni ve ahengi dinlendirici ve sakin bir his vermektedir. Pek az renk kullanmasına rağmen aynı rengin çeşitleri büyük zenginlik etkisine sebep olmuştur. Motifler, baklavalara, sekiz köşeli yıldız, uçları çengellerle çevrilen sekizgenler ve geometrik şekillerden oluşup bazen geometrik şemaya uydurulmuş bitki motiflerin görünmektedir. Bu sade şekiller motiflerin yan yana ve üst üste sıralanmasından oluşuyor. Fakat Konya Selçuklu halılarının asil ve karakteristik görülmesi nedeni geniş bordür ve bu bordürlerdeki iri kufi yazısıdır. Başlangıçta bordürlerde üçgenler olup bu üçgenlerin oklara benzer uçları sonunda dik harfi bir kufi görülmekte olup, sonralar bu çeşitli değişimlere yol açıp, böyle devam eder. Bordürle ve uzun kenarlar arasında bağlantı olmaması nedeniyle köşeler boş bırakılıp, daha sonraki gelişimlerde çok başarılı köşe geçişleri uyulanmış. Boş köşelerin olduğu çok iptidai ve arkaik bir devrin özelliklerini göstermektedir. 14. ve 15. Yy. minyatürlerde görülen halı tasvirlerinde, örgülü ve çiçekli kufi bordürler görülüp, büyük ölçüde dekoratif zenginlik sağlanmıştır. Konya Alaeddin camisinde bulunan halıların Sultan Alâeddin Keykubad emri üzerine yapıp bu Cami'ye vakfedilmesi söylenmektedir. Bu halılar geniş mekânı kaplayacak ve beş, altı metre uzunlukta yapılmış, Selçuklu sanatının ender örnekleri arasında yer almaktadır. Esas renkleri: koyu ve açık mavi ve kırmızı olup, iki ton halinde yeşil, pek belli olmayan kirli beyaz veya krem rengi, koyu kahverengi, biraz parlak sarı görülmektedir. Geometrik motifler kaydırmalı eksenler halinde sıralanıp, geniş ölçülü zemine göre küçük şekillerden oluşmaktadır. Düğümler pek ince olmayıp ve düğüm sıklığı m2'de seksen ile yüz bin arasında değişmektedir. Bu Selçuklu düğümler, halıların harika ve

Sultani eserler olmasına yardımcı olup, iki buçuk hatta üç metre genişliğinde olan bu halıların tezgâhları büyük olmaktadır. Ancak aynı şekilde şehirde yapılmış olmalıdır. Bu halılar İstanbul'da Süleymaniye külliyesi Darüzzıyafesinde getirilip, şimdi Sultanahmet'te İbrahim Paşa sarayında muhafaza edilmektedir. Bu halılar sekiz Selçuklu halısı olup, üçü tamamen ve beşi parça halinde ancak çoğu yıpranmış durumdadır. Bütün haldeki olan üç halının en büyüğü (2.85x5.50) ve en abidevi eseri ve açık kırmızı zemin üzerine koyu kırmızı olarak ok başını andıran kartal motiflerin kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmasını gösteren bir halıdır. Bu örneğin uçları kahverengi kontörlü uçları kancalı, ortasında koyu mavi rengi küçük baklavadan oluşmuş. Geniş koyu mavi bordür olup, bu mavi rengin üzerine açık mavi rengi ile iri ve dik kufi harfler görülmektedir. Bu kufi harfler üçgen başlıklı ve sarı ve kırmızı şeritlere sahiptir. İç ve dış bordürlerde dış kısmı mavi içi kırmızı veya dışı kırmızı içi mavi küçük dikdörtgenler görülmektedir. İkinci halıda zemin koyu mavi olup üzerine sekiz köşeli yıldızlar açık mavi ve şerit olarak dört taraftan bağlanmış, yıldızları bağlayan bu şeritler, iki taraftan çift kancalarla süslenmektedir. Geniş bordür ise vişne renginde olup dörtkenarında keseler çıkıp bu kâseler kufi kanatlardan oluşup kırmızı renk taşmaktadır. Dar bordür ise kahverengi zemini olup, üzerine çift çengeller sarı olarak görülmektedir. Halıların en büyüğü saman sarısı zemin rengi olup, üzerine basık seksenlerden ibaret kırmızı renkleri ile kaydırılmış eksenler halinde sıralamaktadır. Bunların içi koçbaşı adı da verilen kancalı dört motifle dolgunlaşıp, geniş bordür ancak halı büyüklüğüne göre dar bordür kırmızı zeminli olup, üzerine ince beyaz kufi harflere benzer, küçük harflerden ve iki harfin kancalı bir düğümle birleşmesinden oluşmuştur. Tepesi yarım ay şekli ile taçlandırılmıştır. İç ve dış bordürler mavidir.

Dördüncü Konya halısı küçük boyda olup, kırmızı zemin üzerine açık kırmızı geometrik motifler ve stilize çiçekler on beş sırada görülmektedir. Altıgen çiçeklerin sapları bir sırada sağa, bir sırada sola kıvrılmış, çiçeklerin sivri ucu iki tarafta çiçek tacı gibi kancalı olup, ortasında bulunan küçük mavi altıgen üzerine kırmızı veya kırmızı altıgen üzerine zemin renginde bir dolgu vardır. Halının zeminine çevreleyen mavi şerit görünüp, bu şeridin köşelerinde kancalı beyaz dolgular görülmektedir. Bordür kahverengi yünden yapıp üzerine firuze rengin iki örneği görünüyor. Bu halının enine gelen bordürü ikinci Konya halısındaki bordüre benzemektedir. Uzun

kenar bordüründe ise, iç içe iki yıldızın iki tarafı, yine ince kanatlarla diğeri iki tarafı kanatların ucundan içe dönük birer çengel ve tepelerinde birer küçük baklava motifî görünüyor. Dar kırmızı zeminli bordürün içinde beyaz köşeli “S” harfler sıralanmaktadır.

Beşinci Konya halısı büyük bir halıdan parça haline gelmiş koyu mavi zeminli halıdır. Bu zeminin üzerine çengelli kanlıcalar olup, bu çengellerin etrafı yukarıya kıvrık ve açık mavi renkli bir ucu ok biçiminde olup, ortası çakmak denen kırmızı köşeli S dolgulu altıgenler ile doldurulmuş, çiçekler geliştirilmiş geometrik olup sıralanmıştır. Kırmızı üzerine beyaz kûfili geniş bordür kırık köşeli hatlar ve renkli yıldız dolguları görünüyor. İç bordür ise, sarı zemin üzerine kazayağı denilen köşeli bir çiçek motifî bir aşağı, bir yukarı, yan yana, mavi ve kırmızı renklidir. Bu halının motifleri, Fustat’ta bulunan parçalarla aynı motifler olup, sadece renkler değişik ve daha natüralisttir.

Altıncı Konya halısında sarı zemin üzerine, koyu mavi etrafı kancalı baklava motifleri görünüyor. Bunlara eli Belinde deniliyor. Alt kenarda zemin rengi koyu mavidir. Yarım kalan motiflerin boşluğunu ortası sarı benekli koyu mavi birer baklava motifî doldurmuş. Açık kırmızı zemin üzerine koyu kırmızı kufi bordürde ortasında iki harf ve yeşil bir ay motifî görülmektedir. Zemin ve bordürü, sarı renkli kalın bir şerit ayırıyor. Bu bordür, Fustat parçalarında da görülmektedir. Son halı parçası, koyu mavi zemin etrafı çengellerle çevrili açık mavi renkte, içi ortası kırmızı benekli küçük kahverengi ve sarı baklava dolgulu büyük baklavalara sıralanmıştır. Bunların etrafı ayrıca ortaları çakmak denen köşeli “S” dolgulu uzun ve dar baklavalarla çevrilmiş. Bunların birleşen uçları arasını bağlayan uzun altıgenlerle birlikte sekizgen bir çevre halini almıştır. Kalan kısımlardan anlaşıldığına göre bordür beşinci Konya halı bordürüne benziyor sadece renk farkları ile diğeri halılar gibi burada da geometrik çiçek ve bitki motifleri görülmektedir. Sonuç olarak geometrik tasarımları bulun kûfi harfleri ve genellikle mavi, kırmızı ve sarı renklerin yoğunluğu ve Türk düğüm kullanması bu halıların özellikleridir. Türkiye’de bulunan halıların arasında iki tür halı daha bulundu. Bu halılar Selçuk halı grubun içerisinde yer alıyor.

Şekil 169: Konya Selçuklu Halısı 13. Yy. 2,85x5,50m

KAYNAK : TÜRK HALI SANATININ BİN YILI SAYFA:34

-Beyşehir Halıları

- Fustat'ta Bulunan Selçuklu Halıları

2.1.3.1. Beyşehir Halıları

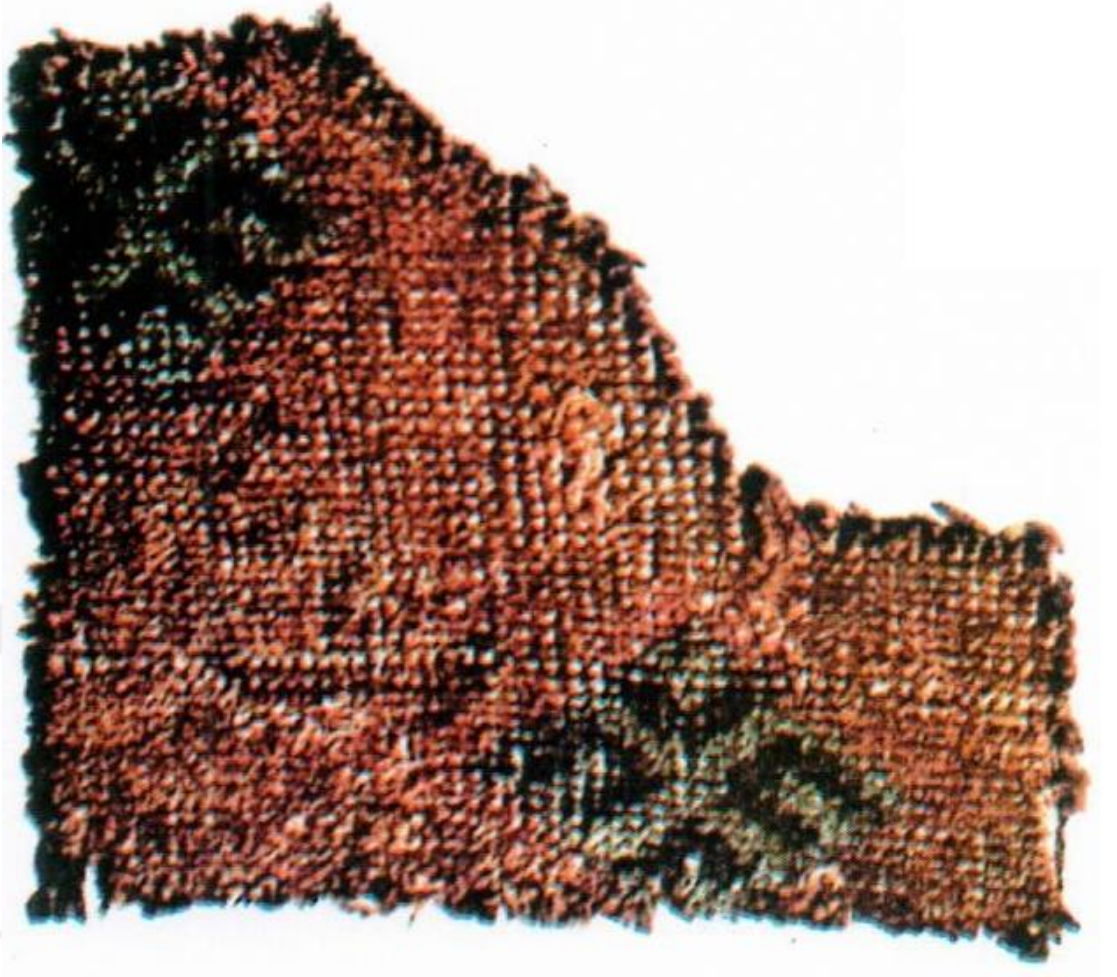
1930 yılında R.M.Riefstahl tarafından Beyşehir Eşrefoğlu camisinde Konya güneydoğusunda ve Beyşehir gölü kıyısında dört halı parçası daha bulunmuştur ve bu halılardan biri Konya halılarına çok benzemekte, diğer ikisi 14. Yy.'ın ilk yıllarından kalmış olmalıdır. Dördüncü parça ise 15. Yy. aittir. Bu Selçuklu halılardan biri baklava motifin değişik şekiller ile süslenip, diğeri ise büyük halının parçası olup, koyu mavili zemin üzerine, dik bir eksen üzerine, açık mavi çiçek motifleri, bir sağa bir sola dönük olarak sıralanmıştır. Bunların içinden bir sağ çıkıp üzerinde köşeli tomurcuklar görülmektedir. Çiçeklerin ucu kanca biçiminde kıvrılmıştır. Küçük sopaların iki tarafından küçük yapraklar uzanıyor. Bütün desenler beyaz şerit halinde bir konturla çevrilidir. Bu iki Selçuklu halı şimdi Konya Mevlana müzesindedir. Bu halılardan biri 1.70x2.54m boyutlu olup, koyu mavi zeminlidir. Bu zeminin üzerine açık mavi baklavalılar görünüp iki tarafından çengeller çıkıp, sıralanmış. Bunların ortasında kırmızı, koyu mavi veya sarı yıldızlar olup, yıldızların göbeklerinde zıt renkte kare dolgular var. Çengellerin arasında boşluklar olup, bu boşluklar kırmızı, açık mavi ve sarı renkli baklava motifler ile doldurulmuştur. Bordürün çok küçük parça kalmış ve bu parçadan bordürün kırmızı zemin ve beyaz kufi bordür olması anlaşılmaktadır.

Çok küçük bir parça olan diğer Selçuklu halı kırmızı renkli zemine sahiptir. Bu halıda bulunan motifler ikinci Konya halısında bulunan motifler ile benzeyip, renk farkı vardır. Oradaki sekiz köşeli çifte yıldızlardan sadece kenarların kalmasına rağmen birleştirilen kancalı şeritler iyice belli olmaktadır. Bu parça halının bordürü dördüncü Konya halı bordürüne benzeyip, koyu kahverengi zemine sahiptir. Bu zemin üzerine firuze renkte iç içe sekiz köşeli çift yıldız olup, bu yıldızların dört tarafından kanatlar sarkmaktadır. Orta yıldız kırmızı renktedir. Dar bordür zemini kırmızı olup, üzerine beyaz çifte kufi harfler dan bozma bir motifin sıralaması görülür. Üçüncü halı koyu mavi üzerine, bey kontörlü köşeli çiçek motifi açık mavi renkte olan görülür. Bu motif dik bir eksen üzerine bir sırada sağa ve bir sırada sola

uzanmış paralel saplara sahip olup, bu tasarım ilk defa burada ortaya çıkmıştır. Bu çiçeklerin ucu kancalı olup içerisinden küçük saplı, köşeli tomurcuklar sarılmaktadır. Geniş bordür ise patlıcanı zemine sahip olup, bu zemin üzerine koyu mavi renkli kufiden gelişen ve eli belinde motifleriyle güzel terkip uygulanmış. Dar bordürlerde kıvılcık kahve üzerine açık sarı çift kufiler tekrarlanıyor. Bu halı Beyşehir'den Konya'ya getirildiği zaman kayboldu. Bu kayıp halının büyük bir parçası Londra'da bir koleksiyonda ortaya çıkıp, hazırlanan halı katalogunda yayınlanmış. Bu parçaya göre halıda atkılar beyaz ve açık renkli olup, yünden yapılırken, çözgüler ise kıvılcık kahverengidir. Düğüm tekniği Türk düğüm(Gördes düğüm) tekniğidir.

2.1.3.2. Fustat'ta Bulunan Selçuklu Halıları

1935-36 yıllarında Fustat'ta 13. 14. V 15. Yy.'lardan parçalar halinde yüzden fazla Anadolu halısı bulunmuş ancak bu halıların çoğu dünya müzeler ve koleksiyonlarda olup, henüz yayınlanmamıştır. Bu halıların yayınlanmış kısmına göre Fustat halılarının düğümleri Konya halılarından daha sık ve ince olup, boyları daha küçük olmuş kanaatindedir. İsveç müzelerinde saklanan halılardan 29 parçanın resimleri yayınlanmış. Bu parçalar Anadolu'dan ithal edilmiş halılardan kalmıştır. Bunlardan yedi parça Konya Selçuklu halılar grubuna girmektedir. Böylece Selçuklu halıların 14. Yy. a kadar uzandığı görülmektedir. Atkılar sarıya yakın mat beyaz ve kahverengi olurken, çözgüler ise yine kırmızı yündendir. Böylece bu halıların sayısı ile bulunan Selçuklu halıların sayısı 18 adedi bulmaktadır. Bunlarında üçü yıpranmış ancak bütün haldeyken, diğer 15'i ise parçalar halindedir. Bunlardan ikisi İstanbul'da olan ve birbirinin eşidir. Geri kalan halılar hep değişik örnek veya renk göstermektedir. Bu kalmış halıların sayısı az olsa bile, inanılmaz bir yaratma kuvveti olması kanaatidir. Geçen sayfalarda söylediğimiz gibi bu halılara genellikle geometrik bitkilerden oluşan tasarımları görülmektedir. Bordürler kufi yazıdan getirilmiş bir terkip gösterip, tekrarlanan motiflerin sıralanması ile geometrik örnekler göze çarpar. Bu halılarda figür motif hiç yoktur veya tanınmayacak şekilde değişiklikler yapılmıştır.

Şekil 170: Fustat Selçuklu Halı Parçası

KAYNAK : TÜRK HALI SANATININ BİN YILI SAYFA:51

Şekil 171: Fustat'ta Selçuklu Halı Parçası 13. Yy. Sonu

KAYNAK : TÜRK HALI SANATININ BİN YILI SAYFA:51

2.1.4. Hayvan Figürlü Halılar

14. Yy. başlarında Selçuklu halılardan sonra, ikinci grup figürlü halılardır. Bu halılar ilk önce Avrupalı ressamılar tarafından çizilmiş tablolarıan tanınmış, daha

sonra az sayıda orijinalleri bulunmuştur. İtalyan ressamalar, resimlerinde Türk halılarına özel bir yer ayırıp çizmişlerdir. Bu çizilmiş halılarda kuş figürlü olup daha çok Floransa ve Siena merkezlerinde görülür. Bu tasvirlerin yardımı ile çoğu parça halinde ve az sayıda kalan bu çeşit halıları tarihlendirmek mümkün olmuştur. Bu halılarda zemin küçük veya büyük karelere bölünüp, bunların içine tezyin olarak hayvan figürleri yerleştirilmiş. Bazen figürler geometrik bölümlerin dışına yerleştirip ve bazen bu geometrik bölümler hiç kullanmamıştır. Bu halılarda ağaç motifi bulunup, bu ağacın iki tarafında iki kuş görülmektedir. Bu kuşlar bazen karşı karşıya, bazen arka arkaya olarak ve çok nadir görünerek ağacın ortasında çizilmektedir. Tek veya çift başlı kartallar veya tek hayvanlarla tasvir edilen figürler diğer bir grupta yer almaktadır. Bu grupta dört ayaklı bir hayvan veya tek bir kuş figürü ile dolgulu geometrik halılar ve çift hayvanlı dolgulu olan halılar görülmektedir. Bu hayvan figürleri hep mücadele halinde görülüyor. Bazı halılarda ise geometrik bölümler görünmüyor. Bunlarda basit horoz, kuş gibi figürler değişik değişik eksenler üzerinde sıralanmıştır. Kartallar çift ve tek başlı olarak yalnız 14. Yy. tablolarında görünür, ağaç ve kuş figürlü halı 14. Yy. da yalnız bir halıda görünüp, 15.Yy.'da ise beş halı tasvirinde mevcuttur. 14.Yy.da daha çok yürüyen dört ayaklı hayvan figürlü halılar görünüp, onlardan altı örnek vardır. Ancak 15.Yy.da ise sadece bir halı mevcuttur. Hayvan gruplar veya mücadeleciler hayvan figürleri ise yalnız 15.Yy. görülür. Avrupa resminde çok kuvvetli üsluplanmış kuş figürlü en erken İtalyan resminde görülür. Bir ağacın iki tarafında kuşlar olan halılar ilk görüldüğü resimlerden taht üzerinde st. Lui tablosudur. Bu resim 1317 tarihinde çıkıp ve böylece halının aslı 13. Yy. da olması delilidir. Burada başları dışa dönük, kartalı andıran kuş figürleri görülmektedir. Halı zemin renkleri değişen dikdörtgenlere bölünmüştür. Her bölümde dikdörtgen ve figürlerin rengi değişiyor. Başka bir resim 1350 tarihinde çizilmiş Meryem ve çocuk İsa tablosudur. Buradaki halı tasviri büyük ölçüde olup, halıda yirmi bölüm bellidir ve bordür görünmüyordur. Bu ağaç ve iki tarafında kuşlar figürü krem rengi dikdörtgenler içine yerleştirilmiş. Bu krem rengi bölümler kırmızı zemin üzerine ayrı ayrı sıralanmıştır. Arada kalan zemin bölümleri mavi rozet süslüdür. Köşe boşlukları baklava biçiminde olup bu boşluklar kolları spiral kıvrımlı mavi haçlarla belirlidir. Krem rengi sekizgenle üzerinde beyaz ve mavi benekli koyu kırmızı iki kuş, dalların ucu mavi noktalı bir ağacın iki tarafına

arkaları dönük ve başları geri çevirmiş halde yerleştirilmiştir. Bu halı resimlerin ikinci ve ünlü tablosu 1370 tarihlerinde tahta üzerine çizilmiş” Meryem’in evlenmesi” eseridir. Bu sahnede yere serilmiş halı, kırmızı ve sarı renklidir. Kırmızı zemin üzerine düzenlenmiş sarı renkli dikdörtgenler görünüp, bu dikdörtgenlerin içinde bir kuş belki horoz figürü yerleşmektedir. Kuşların rengi, bir defa kırmızı zemin üzerine sarı ve bir defa sarı sekizgen üzerine kırmızı olup, böyle değişmektedir. Başka bir taht üzerinde çizilmiş Meryem ve çocuk İsa azizlerle adında olan resimde ise, yere serilen bir halı görülmektedir. Bu hali de sekizgen motiflerin üzerine kuyruğu öne uzanmış hareket halinde olan bir Pars figürü görünüyor. Bu halının bölümleri ayrı olup, içlerinde hayvan figürü yerleşmektedir. Hayvan figürlü halıların iki meşhur örneği “Ming” ve “Marby” adlı olan muhteşem halılardır. Bu iki halıdan ilk olan Ming halısı orta İtalya daki bir kliseden bulunmuş. Bu halı bulunduğu zaman, ona dünyanın en eski halı lakabı verilmiş fakat Konya Selçuklu halıların keşfetmesiyle durum değişmiş. İkinci halı ise İsveç de terkedilmiş Marby köyün kilisesinde bulunup, Fustat (eski Kahire) de bulunan üç parça halısı ile beraber bu halıların sayısı artırılmış. Türkiye müzelerinde de üç hayvan halısı bulunmuştur. Şimdi Ming halısı Doğu Berlin müzesinde bulunmaktadır. Bu parça halı, ejderle Zümrüd-ü Anka mücadelesini canlandıran hayvan figürlü halı olup, zemin iki büyük kareye bölünmüş, köşelerde çengeller düzenlenip, sekizgen haline getirmiş tasarıma sahiptir. Bu ejder, Anka Çin sanatından gelmelidir. Ayrıca zeminde olan sarı rengi, Çin imparatoruna mahsustur. Figürler mavi renkli ve konturlar kırmızı olurken, Fustat’ta bulunan parça halı ise figürler kırmızı, konturlar mavidir. Ming halısı dar kufi bordürlüdür. Ejder, anka mücadelesi terkihi 15. Yy. da çok meşhur olup, Floransa resminde kullanıldı. Bu resimlerin en iyi örneği Domenicodi Bortolo’un Siena’da yaptığı freskin öksüzlerin evlenmesi sahnesidir. Bu sahnede hayvan figürlü sekiz bölümlü bir halı tasvir edilmiştir. 15. Yy. boyunca bol sayıda yapılan bu halıların Anadolu’dan Mısır’a ve Avrupa’ya ihraç edildiğin belli ediyor. İkinci meşhur hayvan halısı yani “Marby” Marby köy kilisesinde bulunduğu için bu adla meşhur olup, 15. Yy. hayvan halıların en önemli örneklerinden biridir. Bu halıda zemin ortadan iki bölüme ayrılıp, her bölüme bir ağaç motifi, bu ağacın iki tarafında iki kuş terkip olarak, sekizgenler içine yerleştirmiş. Sitalize ağacın dalları suya akseder gibi alt tarafta da tekrarlanmış dar ve geniş bordürler Türk eski halılarda

bulunan bordürler ile benzerlik yaşıyorlar. Bu halı şimdi Stokholm’da bulunur. Bir başka bulunan meşhur hayvan figürlü halı şimdi İstanbul’da saklanıyor. Bu halı tamam halinde olup, İstanbul yeni camii hünkar karşısındaki vakıflar deposunda bulunmuştur. Bu halıda “Arğaçlar kahverengi ve beyaz iki yün iplikten bükülmüş, her düğüm sırasından sonra iki defa geçirilmiş, Gordes düğümü 28x30 olarak 10 cm 740 düğüm vardır. (Türk Halı Sanatının Bin Yılı, s. 81)

Bu halı hayvan figürlü halıların içinde, desen açısından çok zengin olan halılardan biridir. Kırmızı zemin iki bölüme ayrılmış bu bölümler dikdörtgen şeklindedir. Bu dikdörtgenlerin içinde birer büyük sekizgen yerleştirilip, bu sekizgenler geniş olan bordüre sahiptir. Sekizgenlerin ortasında mavi bir ağaç görünüp bu ağacın iki tarafında ejder figürü altında ve üstünde ise köşelere doğru dört Anka kuşu yerleşmektedir.

Ejder figürler beyaz renkte olup, uzun boyunlular. Bu figürde olan ejder sanki koşu halindedir. Halının üç şeritli bordürü var. Bu bordür aynı zamanda zemini tam ortadan ikiye bölüp, bundan oluşan dikdörtgen, sıralanmış sekizgenlere, çerçeve gibi sarmış. Ortadaki geniş şeritte, beyaz zemini üzerinde altı köşeli, kırmızı, mavi, sarı ve mor renklerde olan yıldızlar sırayla çizilmektedir. Ayrıca iki yandan çift kancalı dolgulara sahiptir. Bu esas bordürün dış ve içi dar bordürlerle çevrilmiş. Bu bordürlerin zemini kahverengi olup, içinde sarı, kırmızı ve mor renklerde olan köşeli “S” ler sırayla yerleştirilmiş. Bu eşsiz halı tablolarla resmedilmemiş tek örnektir. Bu halıda ibikler, çengeller ve tepeliklerle süslenmektedir. Bu grup halıların bir örneği daha var. (Horoz figürlü halı) Bu halıda kırmızı zemin üzerine sağa dönük horoz motifleri görülmektedir.

Şekil 172: Hayvan Desenli Halı (15. Yy. sonu İstanbul, Vakıflar Halı Müzesi)

KAYNAK : TÜRK HALI SANATININ BİN YILI SAYFA:82

Şekil 173: Marby Halısı, Anadolu Hayvan Halısı, (15. Yy. yarısı ve ortası)

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:78

2.1.5. Osmanlı Devri Halılar

13. yy.'dan sonra İtalya iş adamları tarafından Avrupa ülkelerine gönderilen halılar, Avrupa ressamının tarafından beğenilip, bu halıların güzel metrik motifleri onlar için ilham kaynağı olup, resimlerinde kullanmaya başladılar. Bu tasarımlar çok sayılı ressam tarafından kullanılmaya başlanmıştır, bunların en ünlüleri Holbein ve Lotto adlı ressamlardır. Bu devirde halıların geometrik dolgulu bölümlere sahiptir. Bu bölümler kare şeklindedir. 1451 ve 1460 tarihli üç İtalyan resimde bu halılar kufi bordürlü çizilmiştir. 15. Yy. ortalarında hayvan figürlü halılar yerlerini geometrik motifli halılara vermeye başlayıp bu yüzyılın sonunda hayvan figürlü halı dokuması tamamen bitti. 15. Yy. ortasında bitki motiflerin geometrik olan halı hâkim olmaya başladı. Beyşehir Eşrefoğlu Camii sinde bulunan halı sanki “Holbein” adlı halıların başlangıcıdır. Bu halılarda kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmış sekizgen, altıgen ve baklava motifleri ile süslenen bu halılar, geniş bordürlere sahiptir.

Osmanlı devri halılar grubunda dört grup halı bulunmaktadır.

2.1.5.1. Küçük örnekli I. Tip holbein halıları

Az önce söylediğimiz gibi 15. Yy. ortasında geometrik motifler örneğin: sekizgen, dörtgen, gibiler baklava motifleriyle terkiibi Avrupalı ressamın tarafından çok beğenilip, resimlerde kullanmaya başlatılmıştır. Bu halıları Hans Holbein adına bağlaması yanlış oluyor çünkü bu halılar Holbein'in doğumundan çok önce İtalyan ressamın tarafından kullanılmıştır. Bu halı grup klasik devrine geçişten önce yapılmaya başladılar. Dört tipin yer aldığı bu grupta olan halıların, Holbein sadece ikisini resmetmiş. Birinci tip halılarda zemin küçük karelere bölünüp, ortası sekizgenler ile doldurulmuş, her karenin köşesinde baklavalı gelişmiş. Sekizgenlerin ortasında sekizli yıldız ve küçük bir sekizgen vardır. Ayrıca Lotuslardan oluşan baklavalı bu halıların dört kollu palmet'le dolguların arasında görülmektedir. Böylece değişik eksenler üzerinde bir sıra baklava, bir sıra sekizgen ortaya çıkar. Ayrıca küçük sekizgen rozetler yıldız dolguları dört taraftan sarmıştır. Bu tip halılarda ana renk mavi ve kırmızı olup, yeşil renk ise çok az görülmektedir.

Bu çeşit halılar yapılması iki yüz yıl devam edip, 16. Yy.'dan sonra azalarak 17. Yy. da kaybolmuştur. Bu halılar kufi ve örgülü kufi bordürlere sahip olup, bordürlerde olduğu gibi zemin renk ve desen bakımından çok ilgi çekicidir.

Şekil 174: I. Holbein Tipi Halı (16. Yy. Başları, TİEM)

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:113

2.1.5.2. II. Tip Holbein Veya Lotto Halıları

Bu halılarda bitki motif hâkimiyet sahibi olup, Holbein halılarda çok farklı olsa da aynı şemayı taşımaktadır. Sekizgenlerin konturları tamamen kaybolup dört kollu baklavalara geometrik karakterlerini kaybedip, gevşek ince saplardan simetrik şekilde birbirine bağlanmasından oluşan bir tasarımdır. Altta ve üstteki dişli üçgen yapraklar, yeni ortaya çıkan motiflerdir. Zemin rengi genellikle kırmızı ve koyu mavi olurken, zemin üzerine kullanan renkler ise sarıdır. Bu halılar Venedikli ressam Lorenzo Lotto resimlerinde görüldüğü için, son yıllarda Lotto halı olarak tanınmaktadır. Bu halılar, I. Tip Holbein halılar gibi, Lotto resimlerinden önce, 1516 yılında birkaç İtalyan resimde görülmüştür. Bu halılar 17. Yy. sonlarında birden ortadan kaybolmuştur. Bu halılar içinde uzun halılar olabilir. Değişik boyutlarda yapılan Lotto halıların motifleri sık ve seyrek şekilde görülmektedir. Bordürler yine kufiden gelişip, bunların yanında bulut motifi bordürler ayrıca kartuşlu ve kıvrık dallı bordürler görülmektedir. Bu bordürler çok zengin ve değişik olup, klasik Uşak halılarını hatırlatıyor. Bu tip halılar İtalya’da çok sevilip, tanınmıştır. Bunun üzerine sipariş olarak halı örnekleri yaptırılmıştır. “Birinci tip veya küçük örnekli Holbein halılar ile, İkinci tip Holbein veya Lotto halıları Uşak halıları grubuna geçişi hazırlanmıştır. Özellikle Lotto adına bağlanan halıların Palmet ve Rumi motifleri madalyonlu, Uşak halılarında çeşitli şekillerde devam edip değerlendirilmiştir.” (Türk Halı Sanatının Bin Yılı, s. 129)

Şekil 175: II. Lotto Halısı, (17. Yy. Antalya'dan gelme, TİEM)

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:133

2.1.5.3. III. Tip Veya Büyük Örnekli Holbein Halıları

Bu halılar geniş zeminli olup, bu zemin üzerine büyük kareler, sekizgenlerle doldurulmuştur. Bu kareler iki veya dört olabilir. Bu tip halılar 15. Yy. boyunca görünüp, bu halıların kökü hayvan figürlü halılar ve 14. Yy. tablolarında görülen geometrik motifli halılara dek uzanabiliyor. Büyük kareler eşit olup, bu kareler, geometrik veya bitki motifler ile çevrelenmiş. Bu kareler, büyük sekizgenler, yıldızlar ve geometrik motiflerle dolgunlaştırılıp karelerin köşelerinde kancalı üçgen dolgular süs olarak kullanılmış. Bordürler ise örgülü kufidir. Bu tip halılar, Avrupa'da Holbein'den çok daha önce tanınıp, diğer iki tip halılara göre, desenler ve detaylarda daha çok zengin değişiklikler yaşamıştır. Bu tip halılarda büyük bir kare

içinde Palmet ve bitki dolguları yerleşip, sekizgen motifler ve yıldızlar görünebilir. Bu halılarda yine kırmızı ve mavi renkler zemin rengi olarak kullanılırken kahverengi ve krem rengi ise diğer çok kullanılan renklerdir. Batı resimlerinde olduğu gibi, bu tip halılar minyatürlerde de tasvir edilmiştir.

Şekil 176: III. Holbein tipi, Bergama Halısı, (16. Yy. sonu, TİEM, İstanbul)

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:141

2.1.5.4. IV.Tip Holbein Halıları

Bu tip halılar zemin, büyük kare görünüp, bu büyük karenin içinde sekizgenler doldurulup veya iri yıldızlar olup bunların altında ve üstünde küçük sekizgenlerden oluşan kompozisyonlardır. Bordürler yine örgülü kufidir. Ancak bu bordürler yanında birçok çeşit bordür görülür bu bordürler son iki tip Holbein halısında görülmektedir. Bu tip halılarda düğümler kabadır ve Gördes düğümü kullanmaktadır. Bunlar batı Anadolu Bergama bölgesinde yapılıp, ilk iki tipin aksine yapılması hala devam etmektedir. Bu tip halılarda kullanılan renkler canlı ve tazedir. Zemin renkleri en çok kırmızıdan yapılırsa da, koyu mavi zeminli halılar görülmektedir. Bu kırmızı ve koyu mavi renklerden başka, sarı, açık mavi, kahverengi, krem rengi ve beyazdan oluşan renkler kullanmaktadır. Bu halılarda söylediğimiz motiflerden başka, çiçek motifleri de görülmektedir.

Şekil 177: IV. Holbein tipi, Onaltıgen yıldız madalyonlu, (17. Yy. sonu, İstanbul, TİEM)

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:152

2.1.6. 16. yy. ve 17.yy. Klasik Devir Türk Halı Sanatı (Uşak Halıları)

Selçuklu halılarından sonra, Türk halı sanatında ikinci parlak devri başlar ve bu 16. Yy. da gerçekleşir. Bu halılar Uşak ve çevresinde yapılıp, en tanınmış halılar olup, şahane ve muhteşem halılar yaratmaktadır.

Bu halılarda geometrik motifler yerine, bitki motifler ve bitki motiflerden meydana gelen madalyonlar hâkimdir. Aslında bu halılarda esas grup olarak madalyonlu ve yıldızlı Uşak halıları görülmektedir. Madalyon şeması İran'da minyatürlü yazmaların tezhipli sayfalarından Tebriz halılarına geçiş yapmıştır. Tezhip kitap süsleme sanatına denilir. Tebriz 1514'de Türkler tarafından fethedildi. Böylece madalyon şeması fikir olarak Türk halılar geçti ancak Türk ustaların yaratıcı fikirleri ve Türklere has sanat göçleri bu halılarda görülmektedir. Aslında bu halılar İran halılarına çok benzediğine rağmen Türk ustaların hâkimiyeti görülmektedir. Tebriz, Kaşan ve İsfahan halıları gibi halının ortasında iri bir madalyon bulunmaktadır. Bu iri madalyon köşelerinde çeyrek madalyonlarla belirlenip, bu madalyonların içi ve halı zemini minyatür sanatı gibi bitki süslemeler, insan ve hayvan figürleri ile doldurulup, yeni bir kompozisyon yaratılmış. Ancak İran halı sanatının kısmında söylediğimiz gibi minyatür nakışların, halı tasarıma girmesi, düğüm tekniğini değiştirmek gerekçesiyle asil halı tasarımlarına zarar vermektedir.

2.1.6.1. Madalyonlu Uşak Halıları

Bu halılar Uşak halıların en önemli grubu olup, seneler içinde gelişmiş olup, uzun boylarda bile yapılmıştır. “Orta eksenle de yuvarlak yanların sıralamasından ibaret ve sonsuzluğa işaret eden kompozisyon, İran halılarının sınırları belli ve kapalı kompozisyondan farklıdır. Sonsuz örnek halinde sıralanmış madalyonlardan kesilmiş bu kompozisyon düzeninde, ancak madalyonlar bazen oval, bazen yuvarlak olarak değişmiş, sıralanışta zeminin boyutları farklı da olsa bir değişme olmamıştır.” (Türk Halı Sanatının Bin Yılı, s. 161)

Bu halıların örnekleri baya görülmekte olup, en iyileri lacivert renkli zemine sahiptir. Bu zemin üzerine sarıçiçek motifleri ile doldurulmuş, kırmızı ve mavi madalyonlar görülmektedir. Kırmızı zeminli olanlar daha zengin olup, madalyonlar

lacivert renkte yapılmış. Böylece kırmızı ve lacivert ana renk olarak kullanılmaktadır. Bu renkler İran asil halılarında da çok görünüyor. Bu iki ana renk yanında en kullanılan renk parlak sarıdır. Yeşil, mavi, siyah renkler kullanan diğer renklerdir. Bu halılar genellikle tamamen yünden yapılıp, bazı numunelerde pamuk iplik kullanması görülmektedir. Madalyonlu Uşak halıları Avrupalı insanlar tarafından beğenmesiyle, bu halılar ihracat edilmeye başlamıştır. Bu halılar diğer Türk halılara göre tabur ve dairesel çizgilerle çizilmiş ve şahane desenleriyle göz kamaştırmaktadır.

Şekil 178: Madalyonlu Uşak Halısı, Londra, Victoria and Albert Museum.

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:162

2.1.6.2. Yıldızlı Uşak Halıları

Bu halılar önceki gruba göre daha küçük bir grup olup, orta boyalarda yapılmaktadır. Sekiz kollu yıldızlar kullanan ana motif olup, bunların yanında küçük

madalyonlar ve kaydırılmış eksenler sıralandırıp, güzel bir kompozisyon oluşturulmaktadır. Bu halılar hep kırmızı zemin olarak yapılmış. Bu zemin üzerine sekiz köşeli yıldız madalyonlar ve küçük baklavalılar koyu mavi olarak yapılmış. Bu halılarda halının ortası belli olmayıp, sonsuzluğu işaret edilmesi iyice anlaşılmaktadır. Çok az sayıda olursa da bazen zemin rengi mavi ve madalyonların rengi kırmızı olabilir. Madalyonların içi sarı ve kırmızı renklerle yapıp, Palmet ve çift Rumelilerle dolgulanmış. Köşeli dallar ve renkli çiçekler bu zemin üzerinde süs olarak yapılmıştır. Bordürler genellikle dar ve geniş şeklinde olup, bordürlerin içi küçük ve zarif bitki ve çiçek motiflerle doldurulmuş. Bazı uzmanlara göre yıldızlı Uşak halısı İran Erdebil halısıyla arasında bağlantı olabilir. Her iki halıda çiçekler dekor olarak zemin üzerine çizilip, bunların yanında arabesk dolgulu madalyonlar ve ovaller görülmektedir. Yıldızlı Uşak halılar İran halı tasarım etkisi altında tasarladıkların şüphe yoktur.

Şekil 179: Yıldızlı Uşak Halısı, 16. Yy., Newyork Metropolitan Museum of ART

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:168

Uşak halıların değişik tipleri 17. Yy. da yapılmaya başlamıştır. Bu halılarda, diğer Uşak halılarına göre halı zemin ortası belirlenmiş böylece sonsuzluk daha iyi görülmektedir. Diğer bir değişik grup yıldızlı Uşakların çeşitlerinden meydana gelmiştir. Bunlarda sekiz köşeli yıldızların dar köşesi kesilip, sadeleşmiştir. Köşeler düğümlü geçmelerle birleştirip baklavalar çerçeve içinde olduğu gibi görünüyor. Aslında bu iki tür halıda süs motifler çeşitli şekillerde değişmiş, motifler sanki çerçeve içine alınmış, yarım yıldız ve madalyonlar, zeminin alt ve üst ya da sağ ve sol taraflarında görülmektedir. Çin bulutu adlı motif bu halılarda çok görünüp, bu halılarda yine mavi ve kırmızı ana renk olarak görülmektedir. Bu değişik halılarda motifler ters yerleştirilip, tekrarlanma bile yapılabiliyor. Bu halılardan çok örnek bulunmaktadır. Uşak halıların değişik bir grup daha vardır. Beyaz zeminli olanlar. Bu halılarda zemin rengi beyaz veya ona yakın açık krem rengi olup, Çin bulutu motifi kullanılmaktadır. Bu halıların teknikleri, bordürleri ve birçok özelliklerinden dolayı, Uşak çevresinde yapılmaları düşünülüyor. Bu halılar “Kuşlu” ve “Çin teması” adlı olarak tanınmaktadır. Esas motife ilk bakıldığında zaman “Kuş” şekli andırılıyor, bundan dolayı bu halılara Kuşlu denir. Bu halı motifleri böyle görünse de aslında iki yaprak motifin karşılaşmasıdır. Bu halılarda kaybolan geometrik motifler yine görünüyor. Ancak motifler tamamen bitki kaynaklıdır. Rozet ve çiçek motifleri görülmektedir. Bu halılarda beyaz ana renk olurken, diğer çok kullanılan renkler ise kırmızı ve krem tonlarıdır. Beyaz zeminli halıların daha küçük bir grubu “Çin teması” adlı halılardır. Bu halılarda üç parça benekli ve iki kaplan çizgili örnek zeminde tekrarlanıp, kullanılan renkler mavi, kırmızı ve sarıdır. Osmanlı devrinde, hükümdarlar tarafından kullanılan kaftanlar üzerinde görülmektedir. Genellikle bordürleri geniştir. 16.yy. ve 18.yy. aralarında gelişen Uşak halılar 18.yy sonunda bozulmaya başlayıp, gerilemiştir.

Holbein üçüncü ve dördüncü tiplerinden gelişen bir başka grup halılar olup, bunlara Bergama halısı denir. Bu halılarda geometrik desenler ve geometrik bitki motifler görülmektedir. Bunların en önemli tiplerinden biri, halı zemini enine dolduran iki veya üç çeşit kare bulunmaktadır. Bu kareler üst üste gelip, sıralandırılmıştır. Karelerin ortasında sekizgenler ve bazen altıgen motifler

görülmektedir. Köşeler ise üçgen motiflerle doldurulmuş. Diğer bir tipte, halının ortasında bir sekizgen olup, onun etrafında küçük sekizgenler görülmektedir. Sonralarda hayvan figürleri yerleşmeye başlamıştır. Yıldız ve kare motifler görünüyor. Bu halılarda, Selçuklu halılarda bulunan birçok motif kullanıp, kufi bordürler yapılmaktadır. En çok kullanılan renkler devetüyü sarısı, beyaz, iki kırmızı, mavi, ceviz yeşili ve kahverengidir. Natüralist çiçek ve yaprak motifleri 19.yy.'dan sonra yapılan halılarda görülmektedir. Bu halılarda bulunan küçük hayvan motifleri bu halıların ve hayvan figürlü halıların arasında bağlantı olması anlaşılmaktadır.

Şekil 180: Bergama Halısı, 18. Yy. İstanbul, Vakıflar Halı Müzesi.

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:198

2.2. Saray Halıları

Bu halılar 16. yy. son yarısında bulunup, Türk klasik halılara göre daha farklıdır. Bu farklılık teknik ve süslenme açısından olup, başka bir grubun gelişmesine sebep olmuştur. Bu gruptaki bulunan halılara, Saray halıları adı verilmiştir. Türk halı tarihçe bölümünde söylediğimiz gibi, Tebriz fethinden sonra İran halı dokuma ustaları Türkiye'ye getirildiler. Bunun yanında Kahire fethi de yaşandıktan sonra halı dokuma sanatında yeni teknik ve desenler yapılmaya başlanmıştır. Bu halılar bir gelişme yaşamadan birden meydana çıkmışlardır. Bu halılarda en çok kullanılan motifler hancar yaprakları(saz), Palmet ve madalyonlar olurken, bunların yanında ise tam natüralist ve doğal motifler görülmektedir. Bu natüralist motifler, Lale, Sümbül, Karanfil ve Narçiçekleridir. Bunların birleşmesi yeni bir üslup yaratmasına sebep olmuştur. Bu nefis halılar çok ince dokulu ve zengin desenli olup, onların dokuması için İran(Fars) düğümü kullanmıştır. Düğümlerin pamuk ve kaliteli yün kullanması sebebiyle halılar çok yumuşaktır. Düğümlerde ipek kullanılmaktadır, ancak bazen atkı ve çözgü ipliklerinde görülmektedir. Bu halılarda “İran halılarının madalyon düzeni ikinci planda kalarak, esas örnek sonsuzluğa uzanan zeminden kesilmiş bir bölümdür.” (Türk Halı Sanatının Bin Yılı, s. 201). Bu halılar özel kolayca renk tutan, çok yumuşak ipek gibi bir yünden yapılması ve bu tür yün sadece Mısır'da bulunması için bu halıların dokuma yeri Kahire olup veya yünler Sultanların emri üzerine oradan gönderilmiş olduğu anlayışına vardırılmaktadır. Bu yünler Kahire'den renksiz gönderilip Bursa'da boyanıp sonra bükülmüş hale getirilmiştir. Beyaz ve mavi renkler için pamuk kullanılmıştır. Bu halılar masa örtüsü olarak ta kullanıldığı için, yuvarlak veya haçvari biçimlerde yapılmaktadır. Bu halılar Avrupalılar tarafından çok beğenilip, İspanya ve Polonya'da taklit edilmiştir. Günümüzde bu halılar İzmir'de kaba şekilde yapılıp, onlara Geç devir İzmir halıları denir. 19. Yy. da Hereke halılarının yapılması başlanmıştır.

2.2.1. Hereke Halıları

Bu halılar İzmit Hereke köyünde yapılmış. Ondan önce bu köyde kumaş dokuma tezgâhları 1843 yılında kurulup, Sultan Abdülmecid emriyle tezgâhların sayısı genişletilmiş. Ancak kurulan bu fabrika Sultan Abdülhamid devrinde

yanmıştır. Bu fabrikada dokunan kumaşlar ilk önce saraylar için, sonra ticari amaçla yapılmıştır. Bu fabrikanın yanı sıra Halı hane yapıp, halı tezgâhları kurduktan sonra halı ustaları buraya getirilmiş. Geçen seneler sonra tezgâh sayısı artırılmış ve burası halı okulu olarak kullanılmaya başlanmış. Sonralarda Sultan Abdülhamid himayesiyle Hereke tezgâhları, faaliyete geçip, düzenli bir şekilde çalışmaya başlatılmış. En kaliteli seccadeler burada yapılmış. Bunlar İran başta olmak üzere, Memluk, Uşak ve diğer Anadolu seccadeleri ile bağlantılı olup, kompozisyon bakımından kopya gibi görünse de, kendine has özelliklere sahiptir. Bu seccadelerde kullanılan ham maddeler, ince yün iplik, ipek, altın ve gümüş simden ibarettir. Düğümler Gordes düğümlü yoğunluğuyla Hekim düğümü de kullanılmaktadır. Her sıradan sonra bükümlü iplikle atkılar atılıyor. İran halı dokumalarında söylediğimiz gibi bu atkılama kıvrık ve tabur hatların oluşumuna sebep olmaktadır. Bu halıların kalitesi için madeni boyalar kullanılmış. Bazı halılarda özellikle bazı yünler kısa ve bazıları uzun kesilmiştir.

2.3. Seccadeler

Seccadeler 15. yy.'dan sonra dokumaya başlatılıp, Türk halı sanatında gelişip ayrı bir grup oluşturmaktadır. Türk seccadeleri çeşitli renk ve kompozisyonlara sahip olup tasarımlarında çok fark yaratmaktadır. Seccade dokumalarında daha ince yün iplikleri kullanıp düğümler sayısı daha çok ve atkılar ise daha sık yapılmaktadır. En eski seccadeler üç seccadedir. Bunlar hepsi, İbrahim Paşa sarayında bulunmaktadır. Bunlardan biri 1.28x3.11 metre ölçüsündedir. Zemin rengi koyu mavi olup üzerine üst üste iki sıra sade üçgenler görülmektedir. Bu seccade de sekizer mihrap tan iki sıra halinde on altı mihrap görünür, saf seccade örneği görülmektedir. Bordür kırmızı olup, üzerinde sarı renklerde Kûfîler yerleşmektedir. Mihraplar içinde dört kollu iki yıldız yerleştirilip, bu yıldızların renkleri farklıdır. İkinci seccade ise 1.30x5.20 metre ölçüsünde olup, beyaz renkli zemine sahiptir. Bu zemin üzerine beş mihrap görülmektedir. Mihrapların rengi biri yeşil diğeri ise mavidir. Burada da aynı kufî bordür görülür. Bunların içi kandiller ve madalyonlarla zenginleşmiş. Köşelerde üçgenler kancalı olarak bulunmaktadır. Mihraplar rozetlerle birbirinden ayrılmıştır. Üçüncü seccade 1.29x0.86 metre boyuta sahiptir. Bu seccade diğerlerinden farklı olup, kahverengi zemin üzerine uç marpuç(şerit) yapılmaktadır. Bu şeritlerin içinde

uzun altıgenler olup, bu dolgulu altıgenler, Kufili yeşil ince bordür ile çerçevelenmiştir. Seccadelerde görülen mor renk, 15. yy. için karakteristiktir. “15. yy. Anadolu seccadelerinin bir grubu 16. yy. sonlarına kadar hiç ara vermeden devam ederek oldukça zengin varyasyonlar göstermiştir. Bunlarda tezyini bir şeritle belirtilen sade üçgen mihrap nişinin alt kenarında sekizgen biçiminde ikinci bir küçük niş vardır. Sekizgen bazen yukarıda tekrarlanarak çift mihraplı seccadeler yapılıyor. Bu niş baş aşağıda konabiliyor. Bu sekizgen girinti(anahtar deliği- girintili köşe) olarak belirlendiği gibi(John Milis) enderlerin abdest şadırvanı ile su kanalı, Charles Grand Ellis ise Çin ejder kaftanlarında ibadet edenin sembolik olarak yükseltilmiş zeminde durduğu stilize dağ olarak görmektedir. Aslında mihraba sembolik bir girişten başka bir şey değildir. ” (Türk Halı Sanatının Bin Yılı, s. 220)

Bir başka çeşit Anadolu seccadelerin tasviri Avrupa ressamının tablolarında bulunmaktadır. Bunlar Hollanda ve İtalya tablolarında çift nişli seccade olarak tasvir edilmiştir. Bunlara Belini tip seccadeler denir. Dünyanın müzelerinde bulunan seccadelere göre bunlarda en çok kullanılan renkler kırmızı, kahverengi, yeşil ve mavi olup tasarımlarda zeminde daha çok mihrap motifi ve bordürlerde kufiler görülmektedir. Seccadelerin çok çeşitli olması nedeni ile seccadeler yapıldığı ve bulunduğu yerler ve mekânlara göre adlandırılmıştır.

- Uşak Seccadeleri
- 16. Yy. Seccadeleri
- Gördes Seccadeleri
- Kula Seccadeleri
- Konya Bölgesi Seccadeleri
- Lâdik Seccadeleri
- Kırşehir Seccadeleri
- Mucur Seccadeleri
- Milas Seccadeleri
- Bergama Seccadeleri

Olarak sıralanmaktadır. Ancak burada tema üzerine seccadelerde genel kullanılan motifler, renkler ve özellikleri incelemeye alınmıştır.

2.3.1. Uşak Seccadeleri

Bu seccadeler, Uşak halıları gibi özel olup, önemli yere sahiptir. Bu seccadeler kalın yünden yapılıp, sağlam düğüme sahip olup, uzun havları ve Uşak halılarda olduğu gibi parlak ve canlı renkleriyle diğer gruplardan ayrılmaktadır. Bunların boyları büyük olup, kareye yakın şeklindedir. Atkı ve çözgüleme kırmızı yünden yapılıp, düğümler Gördes düğümü olarak, yapılmaktadır. Saçakları uzun olup, bazen ipek saçak kullanılmıştır. Bulunduğu seccadelere göre bunlar madalyonlu ve yıldızlı Uşak halılarından önce yapılmaktadır. Mihrap motifleri, çiçek ve bitki motifleri, geometrik motiflerden uzak, tasarımlara sahiptir. En kullanılan renkler kırmızı, koyu ve açık mavi, krem rengi ve sarı tonları olup, küçük bitki ve çiçek motifleriyle doldurulmuş. Zeminde olan motiflerin yanı sıra kandil motifleri görülmektedir. Bunlardan başka saray halılarda olduğu gibi natüralist motifler görünüyor. Bahar açmış erik dalları, lale, karanfil, gül ve sümbüller çiçekli bir bahçede namaz kılıyormuş gibi bir his uyandırır. Bu seccadelerin örnekleri tüm dünya müzelerinde bulunmaktadır.

2.3.2. 16.yy. Saray Seccadeleri

Bu grupta olan seccadeler, saray halıları gibi zengin tasarımlara sahiptir. Harika kompozisyonlar, iyi teknikler ve kaliteli malzeme kullanışı şahane ve nefis seccade tasarımlarını meydana getirmiştir. Bu seccadelerde mihraplar tasarlanmış, bazen bu mihraplar boş bırakılıp, bazen natüralist çiçek ve yaprak desenleriyle süslemiştir. Bu seccadeler renk açısından çok zengin olup, mihrap nişi tek renkli olanlar en güzelleridir. Bunlarda atkı ve çözgü iplikleri ipekten yapılırken, düğümleri ise yün ve pamuktan yapılmıştır. Bu seccadelerde de kandil motifleri görülmektedir. Bordürler dar ve geniş olup, içlerini natüralist çiçek ve yaprak motifleri doldurmuştur. Halılarda olduğu gibi beyaz ve açık renkler pamuktan yapılmıştır. En çok görülen kırmızı, mavi, sarı, yeşil ve kahverengidir. Ayna halılarda olduğu gibi hatlar daha yuvarlak ve tabur olup, geometrik motifler görmemektedir. Bu seccadeleri özel tezgâhlar üzerinde İstanbul ve Bursa'da yapılması akla yakın gelmektedir.

2.3.3. Gördes Seccadeleri

Bu seccadeler Osmanlı saray halıları olarak gelişip, en zengin grubu meydana getirmiştir. Bu seccadelerin kalitesi çok yüksek olup, iyi kaliteli yünden yapılıp, düğümler sıklıkla atılmıştır. Atkılar çift bükümlü yün olurken, çözgü iplikler ise tek bükümlü yün veya pamuktan yapılmaktadır. Mihrap zemini lacivert, kırmızı, mavi, sarı ya da yeşil olup, çok nadir olarak beyaz zeminli görülmektedir. Mihrabın iki yanında marpuç (şerit) lar bulunup, içleri çiçek motifleriyle süslendirilmiştir. Renkler çok canlı ve parlak olup, açık ve koyu tonları çok kullanılmıştır. Hepsinde ince bir şeritle orta zeminden ayrılan ayetlik ve tabanlık daima görünür. Mihrap kemeri yüksek olup, yuvarlak veya üçgen şeklindedir. Mihrap nişi ince çizgiler şeklinde olup, kenarı zigzaglı, içinde küçük çiçekler görünür. Marpuçların içinde küçük baklavalara görülmektedir. Bunlara ilave Lotuslu düz çubuklar görülmektedir.

2.3.4. Kula Seccadeleri

Bu seccadeler ve Gördes seccadelerin arasında benzerlikler görünür ancak mihrapları sadedir. Bu mihraplar genellikle üçgen şeklinde olup, düzdür. Mihrap nişi, küçük çiçekli şerit olarak görünür. Üstte yatay dörtgenler ayetlik olarak vardır. Bunlarda genellikle mihrap rengi kırmızı olup, bunun yanında sarı, lacivert ve beyaz olanlarda vardır. Çiçek ve ters vazolar motifleri kullanılıp, küçük karanfil motifleri görülmektedir. Bu seccadelerde küçük çiçekler, kandiller yerine kullanılmıştır. Kullanılan renkler kayısı ve altın sarısı, mavi, beyaz, yeşil ve en önemlisi kırmızıdır. Renkler daha mat olarak kullanılmıştır. Bordürle ince şeritler halinde olup, sayıları on'a kadar çıkabiliyor. Bu bordürlerin bazen hepsi dar ve bazen biri esas geniş bordür olup, diğerleri dardır. Kula seccadelerin en göze çarpan şekilleri, mihrap zemini manzara motifleriyle doldurulmuş olanlardır.

2.3.5. Konya Bölgesi Seccadeleri

Konya bölgesine ait olan halı ve seccadeler yöre adlarıyla tanınır. Bu grupta geometrik motifler, baklava, düğüm ve sekizgen yıldızlar görünür. Çift yönlü koçboynuzları ve kancalı sekizgenler görülen diğer motiflerdir. Seccadeler tek veya çift mihrap olabilir ve tek mihraplarda ince sütunlar görünür. Mihrap nişleri kademli

ve kancalıdır. Bordürlerde Kûfi süsler görünür ancak sadeleşmiştir. Bunların içinde lale, sümbül ve karanfil çiçek motifleri görülmektedir. Uşakların çeşitli motifleri bu seccadeler üzerinde etki yaratmıştır.

2.3.6. Lâdik Seccadeleri

Konya bölgesinde en önemli merkezdir. Bu merkezde Osmanlı seccadeler etki gösterip, kendi karakteriyle en iyi karşılaşıp, güzel tasarımlar yaratılmıştır. Bu seccadelerin kalitesi en iyi olanlar giriyor. Mihraplar bir veya üç nişli olup, orta niş daha geniş ve yüksektir. Bu nişler ince sütunlar ile saklanıp, ayetlikler görülmemektedir. Alt ve üst kısmında geniş dikdörtgenler olup, çiçek, lale ve ağaç motifleri bulunmaktadır. Tek nişli mihraplar düz üçgen biçiminde ve zemini boştur. Üç mihraplar sütunlu veya sütunsuz olabilir. Kullanılan renkler çok canlı olup, kırmızı veya koyu mavi mihraplarda kullanılırken bordürlerde ise sarı ve mor renkleri vardır. Bu cins seccadeler Transilvania klişeler de çok bulunduğu için, Transilvania adı almıştır.

2.3.7. Kırşehir Seccadeleri

Bu seccadeler iki veya üç çengelli mihraplıdır. Simetrik çift mihraplı olanlarda vardır. Düğümleri kaba olup, renkler ise soluktur. İki veya üç kırmızı ana renk olurken, diğer renkler ise yeşil, sarı, mavi, siyah, açık kahverengi ve kremdir. Bordürle sarmaşık bağ gibi bitki motiflerle doldurulmuş. Bunlarda birkaç geniş ve dar bordürlü olabilir. Dar bordürlerde ince şeritler veya bitki desenleri görülür.

2.3.8. Mucur Seccadeleri

Bu seccadeleri plan ve deseni Lâdik etkisi altındadır. İnce kademli birkaç mihrap âlemlî, tek veya çift taraflı olup, ortasında kandilden başka bir yaprak veya çiçek vardır. Küçük çiçek motifleri de görünür. Mihrap zemini düz olup, bazen ortada kare madalyon görülür. Geometrik motifler görünüp mor renk ana renk olarak kullanılmaktadır. Üç çeşit kırmızı ile mavi, beyaz, sarı, siyah ve çok az yeşil parlak renkler olarak kullanılmaktadır.

2.3.9. Milas Seccadeleri

Bu seccadelerde değişik mihrap şekilleri görölmektedir. Büyük özellikleri uzun havlar ve saçaklardır. Mihrabın üstünde bir baklava görölr. Bazen bordür çok geniş olup, nerdeyse seccadenin üçte ikisinde yapılmaktadır. Mihrabın kenarında küçük çiçek ve yaprak motifleri varken, zemininde ise geometrik dolgular vardır. Zemin genellikle kırmızı olup, bordürler ise sarı ve yeşildir. Kullanılan renkler çok parlak ve canlıdır. Bu renklerin yanında lacivert, beyaz ve Erguvani renklerde görölr. Bu seccadelerde ince şeritler bulunup, içleri zikzak motiflerle süslenmiş.

2.3.10. Bergama Seccadeleri

Bu seccadeler kalın yünden yapılp, atkılar çift bükümlü olurken, çözgüler ise tek bükümlüdür. Atkılar beyaz kalın yün ipliğinden yapılp, çözgüler kırmızı ve çok az görölen kahverengi ile yapılır. Düğümler çok sık değildir. Tek ve çift üçgen mihraplar kandil ve kıvrık dallarla süslenmiştir. Bitki motifleri geometrik olarak kullanılmıştır. Bordür, kartuşlar arasında Rûmiler kıvrık dallı çiçekler, dar bordürle üçlü yonca örneğı görölr. Kullanılan renkler kiraz kırmızı, sarı, mavi ve ceviz yeşilinden ibarettir ve bazı renkle iki tonda yan yana görölmektedir.

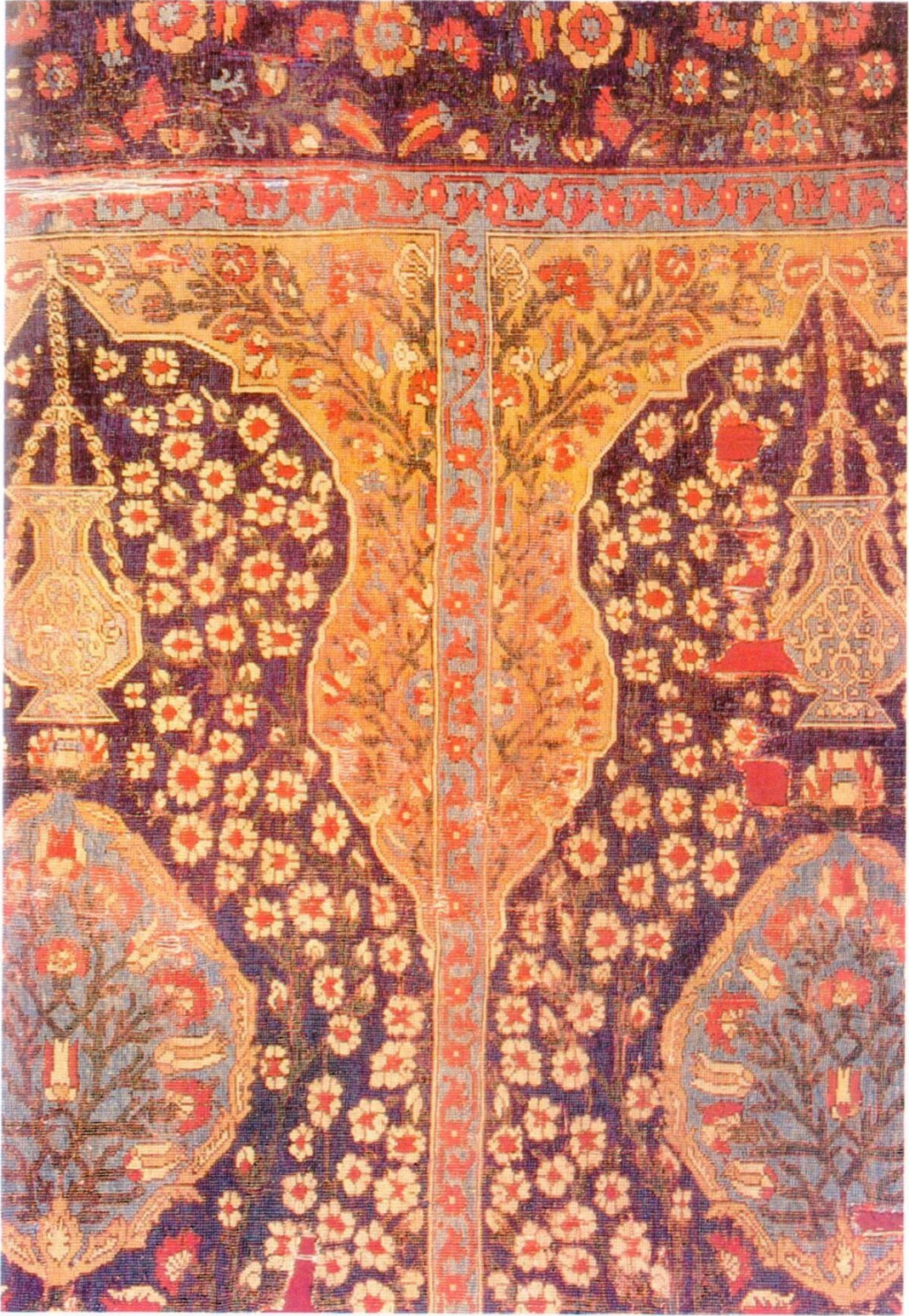
Şekil 181: Konya – Bergama seccade, 18.-19. Yy.

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:258

Şekil 182: Transilvania Seccade (Uşak), 17. Yy. sonu, evvelce New York McMullan Koleksiyonu

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:238

Şekil 183: Uşak Saf Seccade, 17. Yy. başı, İstanbul, TİEM

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:233

Şekil 184: 1019(M.1610) tarihli, Osmanlı Saray Seccadesi, Berlin, Museum Für Islamische Kunst

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:246

Şekil 185: Hereke İpek Seccade, 19. Yy., Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:289

Şekil 186: Mucur Seccade, 18. Yy. sonu-19.yy. başı, 0.79x1.24m, özel koleksiyon, U.S.A.

Kaynak : Türk Halı Sanatının Bin Yılı Sayfa:273

Son olarak bunu söylemek gerekiyor ki, Türk halılarda tezgâh türleri dikey olarak yapılıp, atkılama sistemi çok değişik değildir. Maalesef düğüm teknikleriyle ilgili yazılı bir tema bulunmadığı için sadece resim olarak bu temanın sonunda eklenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİŞİSEL HALI TASARIMLARIM

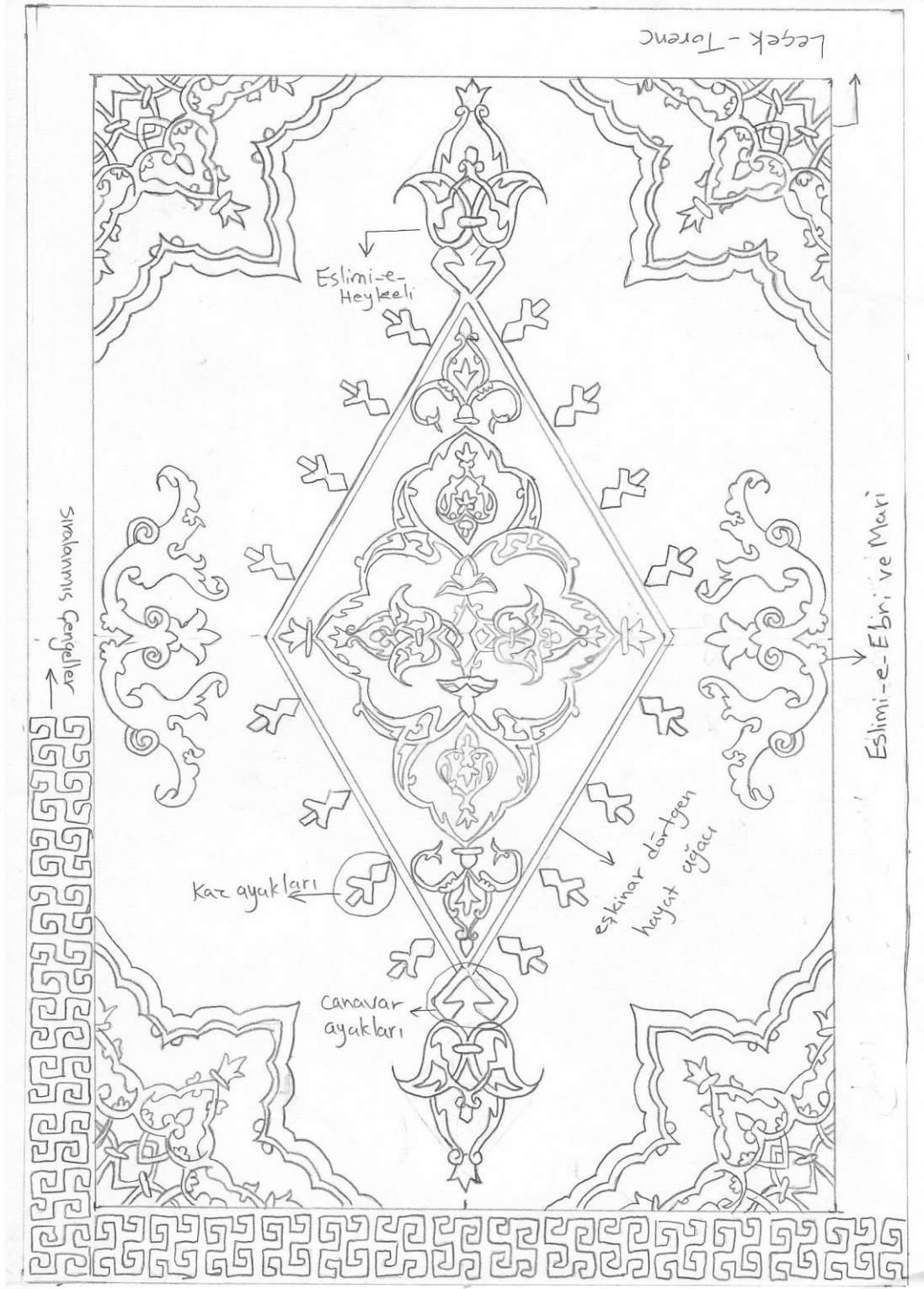
3.1. Tasarlanmış Halıyla İlgili Detaylar

Halı tasarımı için ilk önce İran ve Türkiye halı motifleri üzerine araştırmalar yapıp, bu motiflerden, halı tasarımında kullanmasına karar verilmiştir. Türk halılarda motiflerin daha çok geometrik, düz ve kırık hatlarla yapılırken, İran halıları ise tabur, dalgalı ve yuvarlak hatlarla çizildiği için tasarım yapımında zorluklar yaşandı. İlk olarak tasarım kompozisyonu kapalı yapılmasına karar verildi. Halının ortasında eşkenar dörtgen çizilmektedir. Bu geometrik form İran halılarında, halı zemininde çerçeve gibi kullanılırken, Türk halılarında ise hayat ağacı olarak kullanılmaktadır. Yani bu geometrik şekil hem Türk ve hem İran halı tasarımlarında görülmektedir. Bu eşkenar dörtgen içine İran halı motifi olarak Eslimi Torenc(Arabesk Torenc) motifi yerleştirmektedir. Eslimi Torenc motifin içi küçük Eslimi çiçek motifleriyle doldurulmaktadır. Eslimi ve Leçek-Torenc motiflerin çok zarif ve yumuşak yapımlı olmalarına rağmen Türk motifler ile birlikte uyum sağlayıp, güzel bir birleşme yaşatmaktadır. Eşkenar dörtgen bu Eslimi Torenc motifini çerçeve gibi sarmaktadır. Eşkenar dörtgenin alt ve üst uçlarında birer canavar ayağı motifi eklenip, etrafına kaz ayakları motifi sırayla yerleşmektedir. Üst ve alt kaz ayakların üstüne birer Heykel Eslimi yerleştirip, eşkenar dörtgenin sağ ve sol tarafında Eslimi-e-Ebri ve Mari(Bulut ve yılan Eslimi) ler görülmektedir. Halının dört köşesinde simetrik olarak dörder Leçek-Torenc motifleri yerleştirip, bunlar Şemse ve sekizgen motiflerin 1/8'dir. Yani bu motiflerin 8 tanesi yan yana gelince Şemse Leçek-Torenc deseni yapılır. Bu halıda sadece tek geniş bordür yapıp, içini Türk Çengel Motif sıralanmasıyla doldurmaktadır. Halının renkleri ise Türk ve İran halılarında görülen renklerden yapılmaktadır. Zemin rengi kırmızı olarak yapılmaktadır. Kırmızı renk ana renk olarak Türk halılarda nerdeyse tümünde, İran halılarda ise çok görülmektedir. Eşkenar dörtgenin zemin rengi ve bordürün rengi laciverttir. Aslında lacivert rengi halıda ikinci derecede olan önemli renktir. Diğer kullanan renkler krem rengi, açık yeşil, mat pembe, sarı ve çok az çim yeşilidir. Halı çerçevesi krem renklidir. Kullanılan ham maddeler merinos yünü ve biraz ipektir. Atkı iplikleri pamuktan yapılmaktadır. Tezgâh türü dikey, çözgüleme ise 12 katlı

bükülmüş pamuk iplikten, Türk tekniğiyle yapılmaktadır. Düğüm tekniği olarak Türk düğümü kullanırken, atkılama tekniği ise iki atkılı ince ve kalın olarak yapılmaktadır. Rec-şomar 42 sıradır. Bu halı tasarımı Türk ve İran motiflerin birleştirmesinden meydana geldiği için sentetik tasarım olarak kabul edilmektedir.

Tasarlanan halının detaylı çizimi şöyledir:

Şekil 187: Kişisel Tasarım

Şekil 188: Kişisel Tasarım

SONUÇ

Bu tezde İran ve Türk halılarının motifleri ve kompozisyonları incelemeye alınıp, bunların benzerlik ve farklılıkları ele alınmıştır. Aslında bu konuyla ilgili sorulara cevap verme amacıyla araştırmalar yapılmıştır. İran ve Türk halı kompozisyonlarında büyük fark görülmektedir. Türk halı sanatının esas prensibi sonsuzluk olurken, İran halı sanatında kompozisyonlar kapalıdır. Motifler Türk halı tasarımlarında neredeyse tamamen geometrik motifler şeklinde görülmektedir. Fakat Uşak halıları ve saray halıları bu genellemede yer almamaktadır. Bu halılar İran halı sanatı etkisiyle biraz daha yuvarlak hatlarla çizilmektedir. İran halı sanatında ise geometri motifler daha çok Heris halılarda görülmekte olup, diğer grup halıların motifleri hep tabur, dalgalı ve yuvarlak halinde olanlara sahiptir. Kullanılan renklerin incelemesinde Türk halılarında en çok kırmızı ana renk olarak kullanılırken, İran halılarda ise kırmızı yanında lacivert en çok kullanılan renktir. İran halı motiflerini daha yuvarlak hatlı yapan atkılama sistemidir. Geometrik motiflerde tek atkı kullanırken, yuvarlak motiflerde ise çift ve daha fazla atkılar atılmaktadır. İran düğümü(Fars düğümü) kullandığından düğümler daha sık olup, ince dokulu halılarda daha çok kullanılmaktadır. Bu arada yün veya diğer ham maddelerin iyi, kaliteli ve ince olması halının yumuşaklık ve kadifeli görünüşüne etki sağlanmaktadır. Türk halılarında saray halılar dışında hep Gördes düğüm (Türk düğüm) kullanılmaktadır.

Araştırmalarda Türk halılarda sadece dikey tezgah kullanılıp çözgüleme hep tezgah üzerine ve Türk çözgüleme olarak yapılmaktadır. İran halılarda ise Fars ve Türk çözgüleme tekniklerin her ikisi de kullanılmaktadır ve tezgâhlar dikey ve yatay olarak kullanılmıştır. Renk konusunda İran halılarında daha çok çeşit olarak mavi, firuze, erguvan, krem rengi, beyaz, yeşil, pembe ve sarı renkler açık ve koyu tonlarda kullanırken, Türk halılarda daha az çeşit renk kullanılmaktadır. Türk halıda mavi, krem rengi ve kahverengi en çok hâkim olan renklerdir.

Hiç şüphesiz İran ve Türk halı sanatının halıları harika motif ve renkleriyle en iyi ve yaratıcı ustaların elleriyle yapılıp, en güzel ve benzersiz tasarımları meydana getirmiştir. Bu halılar günümüze tüm dünyanın müzelerinde boy göstermektedir. Bu araştırmanın sonunda bu şahane motiflerin birleştirmesiyle yeni bir halı tasarım yapılması planlanmış ve bu plan çalışmada sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Aghamiri. H.E. (-) Arayeha ve Nughuşe Eslimi. (Eslimi Nakış ve Motifler) Dördüncü Baskı. Tahran. Yasovoli Yayınları.

Aslanapa. O. (2005) Türk Halı Sanatının Bin Yılı. İstanbul. İnkılap Yayınlar

Pakdast. J.(-) Şiveye Tarrahi-E-Farş.(Halı Tasarım Yöntemleri) Dördüncü Baskı. Tahran. Yasovoli Yayınları.

Safari. J. (-) Gancinehay- E- Nehay (Gizli Defineler).Halı Koleksiyon Fotoğrafları. Birinci Baskı. Tahran. Naghşe Range Pancam Yayınları.

Türk El Dokuması Halıları.TC Kültür ve Turizm Bakanlığı1-2-3-4-5-Katalogları. Ankara. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü tarafından yayımlanmıştır.

Zhuleh, T. (-) Şenakht-E- Farş-(Halı tanıma)

Zhuleh, T. (-) Pejuheş der Farş-E-İran. (İran Halıları Araştırması). İkinci Baskı. Tahran. Yasovoli Yayınları.

İnternet yayınları:

www.ziloome.com

www.carpetlovevclub.com

www.yaldayekavir.com

www.bestbaft.com

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İran'ın Hamedan şehrinde doğdum. İlkokul ve ortaokulu Hamedan Motahhari Lisesi'nde tamamladım. Tahran Bilim ve Kültür Üniversitesinde Tekstil ve Kumaş Tasarımı bölümünü 2002 yılında tamamlayarak 2015 yılında Beykent Üniversitesi Tekstil ve Moda Tasarımı yüksek lisans eğitimine başladım.

Shohreh KHOSHOUËİ

